

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JAKA NASTRAN
Mentor: DOC. DR. MILAN BALAŽIČ

KRŠČANSKO SOCIALNI KORPORATIVIZEM V PRIMERJAVI Z
AVTORITARNIM KORPORATIVIZMOM NA SLOVENSKEM

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2003

Praktično nemogoče se je zahvaliti vsem, ki so zaslužni za nastanek pričujočega besedila. Zato naj mi oprostite vsi tisti, ki jih bom morebiti izpustil.

V prvi vrsti se zahvaljujem mojim staršem za materialno ter moralno podporo, tako tekom študija, kot tudi pisanja diplomskega dela.

Zahvala gre vsem sošolcem, posebej pa Urbanu, za nesebično pomoč ter mnoge uporabne ideje, ki mi jih je nudil vsa leta študija.

Posebna zahvala gre vsem profesorjem, ki so mi posredovali znanje, katerega rezultat je sedaj pred Vami. Iskrena hvala mentorju doc. dr. Balažicu, ki me je s svojimi predavanji usmeril, kasneje pa z mentorstvom vodil po poti k dokončanju diplome.

Nenazadnje bi se rad zahvalil vsem prijateljem, ki so mi stali ob strani, zlasti pa Juretu za inspirativne pogovore ter g. Cirilu, ki nama jih je omogočil.

Hvala!

1. UVOD.....	2
1.2. CILJI.....	3
1.3. METODOLOGIJA	3
1.4. STRUKTURA	4
2. UVOD V KORPORATIVIZEM.....	5
2.1. MESTO DRŽAVE V KORPORATIVIZMU	9
2.2. FAŠISTIČNI KORPORATIVIZEM	11
2.2.1. <i>Mussolinijeva diktatura in diktatura finančnega kapitala</i>	12
3. TEORETSKI UVOD K DELU DR. ANDREJA GOSARJA.....	14
3.1. PAPEŠKE OKROŽNICE	15
3.1.1. <i>Rerum novarum</i>	15
3.1.2. <i>Quadragesimo anno</i>	16
3.2. SOCIALNI KONCEPTI ZNOTRAJ RIMSKOKATOLIŠKE CERKVE V LETIH MED OBEMA VOJNAMA.....	17
3.2.1. <i>Krščanski solidarizem</i>	18
3.2.2. <i>Krščanski socializem</i>	19
3.2.3. <i>Dr. Andrej Gosar</i>	21
4. KRŠČANSKOSOCIALNI KORPORATIVIZEM DR. ANDREJA GOSARJA	22
4.1. OBČESTVENA PREUREDITEV DRUŽBE	23
4.1.1. <i>Pogoji in narava občestvene družbe</i>	24
4.2. PODRUŽABLJANJE GOSPODARSTVA	24
4.2.1. <i>Reforma gospodarskega sistema</i>	25
4.2.2. <i>Organizacija podružabljenega gospodarstva</i>	26
4.2.2.1. Organizacija gospodarstva po podjetjih in panogah	27
4.2.2.2. Samoupravna organizacija gospodarstva po teritorialnih enotah	28
4.2.2.3. Razmerje med politiko in gospodarstvom	29
4.3. REFORMA POLITIČNEGA SISTEMA.....	30
4.3.1. <i>Samouprava</i>	31
4.4. KULTURNA SAMOUPRAVA.....	32
4.5. STANOVSKA SAMOUPRAVA	33
4.5.1. <i>Organizacija stanovske samouprave</i>	33
4.6. RAZMERJE MED POSAMEZNIMI PODROČJI DRUŽBENE REFORME.....	34
4.7. SKLEP.....	35
5. UVOD V TOTALITARIZEM	37
5.1. TEORETSKI UVOD V KOMUNIZEM	39
5.1.2. <i>Civilna družba in država v socializmu</i>	44
6. AVTORITARNI KORPORATIVIZEM EDVARDA KARDELJA	46
6.1. ORGANIZACIJA SISTEMA SAMOUPRAVLJANJA	46
6.1.1. <i>Pluralizem samoupravnih interesov</i>	47
6.1.1.2. Temeljne značilnosti demokratičnega pluralizma samoupravnih interesov	49
6.2. DELAVSKO SAMOUPRAVLJANJE IN ZDRUŽENO DELO	49
6.2.1. <i>Organizacija delavskega samoupravljanja</i>	51
6.3. SAMOUPRAVNE INTERESNE SKUPNOSTI.....	51
6.4. DRUŽBENOPOLITIČNE SKUPNOSTI	52
6.5. DRUŽBENOPOLITIČNE ORGANIZACIJE V SAMOUPRAVLJANJU.....	54
6.6. VOLILNA PRAVICA IN DELEGATSKI SISTEM	58
6.6.1. <i>Delegatski sistem</i>	59
6.7. KRITIKA KARDELJEVEGA KONCEPTA ZDRUŽENEGA DELA	61
6.7.1. <i>Birokracija in tehnokracija</i>	64
6.8. SKLEP.....	67
7. PRIMERJAVA KONCEPTOV	68
7.1. Ostali interesi, stranke	72
8. PREVERJANJE HIPOTEZ IN ZAKLJUČEK.....	73
9. VIRI IN LITERATURA.....	76

1. Uvod

Ozemlje današnje Slovenije je tekom prejšnjega stoletja doživelo precej burno zgodovino, vsaj kar zadeva oblike političnih sistemov: iz monarhije v kraljevino (slednjo je za kratek čas nadomestil fašizem oz. nacizem) po koncu vojne pa je nastopilo skoraj pol stoletja dolgo obdobje samoupravnega socializma, ki ga je na začetku 90. let, skupaj s pridobitvijo lastne državnosti, nadomestila parlamentarna demokracija. Zato se ni čuditi, da se je na Slovenskem v tem obdobju razvila dokaj plodovita in inovativna politična misel, ki jo je, kot piše Lukšič (Lukšič, 1994: 195), obvladoval korporativni duh, o katerem pa je bilo zaradi njegovega enačenja s fašizmom prepovedano govoriti. Tako lahko zasledimo korporativne elemente tako v povojni praksi socialističnega samoupravljanja, kot tudi v političnem sistemu Republike Slovenije (primer Državnega sveta, Ekonomsko-socialni Svet, itd.). Ali, kot pravi Lukšič, »slovenska tla so pravo leglo korporativizma« (Lukšič, 1992: 11).

Misel o inovativnosti politične misli na Slovenskem v našem primeru utemeljujemo z originalnostjo in inovativnostjo družbenih konceptov, ki so se pojavljali skozi celotno prejšnje stoletje. Slednja je značilna za oba avtorja, katerih delo je predmet naše analize.

Velja torej tako za Andreja Gosarja, ki je že v začetku 30. let povezoval parlamentarizem s stanovsko ureditvijo družbe (torej s korporativnimi idejami) in bi ga zato lahko šteli za nekakšnega predhodnika neokorporativizma, kot tudi za Edvarda Kardelja, ki je razvil in utemeljil sistem socialističnega samoupravljanja kot alternativo etatističnim oblikam socializma in tako kot tretjo pot med takratnima vodilnima blokoma, tj. kapitalizmom in državnim socializmom. Tudi zato je model jugoslovanskega samoupravljanja v svetu zbujal precejšnjo pozornost, z naklonjenostjo so ga sprejemali zlasti levičarski strokovnjaki in teoretiki v zahodnih državah (Enciklopedija Slovenije, 1996: 392).

Omenili smo že, da je imel sistem socialističnega samoupravljanja precej korporativnih elementov, zato smo ga poimenovali tudi avtoritativni korporativizem, za razliko od Gosarjevega koncepta družbene prenove, ki je v izhajal iz krščanskosocialne doktrine, utemeljene s papeškimi okrožnicami. Vendar pa obeh modelov ne družijo le korporativni elementi. Gosar je namreč že v 30. letih vizionarsko, kot pravi Simčič (Simčič, 1993: 94) – razvil koncept samoupravljanja, tako na področju gospodarstva kot tudi na področju lokalne samouprave, pri čemer pa je vztrajal pri ohranitvi privatne lastnine in navezavi na tržno logiko (s čimer se je razlikoval prav od vseh tedanjih katoliških konceptov in zaradi česar se je končno tudi razšel s krščanskimi socialisti). Prvi je tudi temeljito analiziral meščanski

demokratični sistem in ugotavljal, da kriza le-tega še ni tudi kriza demokracije. Zato mu, kot npr. poudarja tudi Zver, rešitve krize ne pomeni odprava demokracije, pač pa njena dopolnitev s korporativnimi elementi (Zver, 1989: 313).

Če je Gosar svoj družbeni nauk razvijal v času brezobzirnega izkoriščanja delavskih množic s strani kapitala, pa je se je jugoslovanski model samoupravnega socializma pojavil kot odgovor in rešitev pred pritiski Stalinovega režima po informbiroju. Pomenil je namreč poizkus organizacije gospodarstva v smeri večje mobilizacije prebivalstva pri razvoju države. Na podlagi tega je Kardelj razvil sistem samoupravljanja, storjeni so bili prvi koraki k večji lokalni avtonomiji in decentralizaciji federalne države. Na vseh nivojih političnega sistema so se pojavile in razvijale korporativne institucije.

1.2. Cilji

Že pri analizi Gosarjevega koncepta samoupravljanja in obče družbene prenove je opaziti precej elementov, ki jih je kasneje povzel in v svoj koncept vključil Edvard Kardelj (kljub drugi obliki političnega sistema). Zato je glavni cilj diplomske naloge primerjava obeh modelov in iskanje morebitnih podobnosti. V skladu s tem smo postavili naslednjo hipotezo: *Pri izgradnji sistema socialističnega samoupravljanja je Edvard Kardelj izhajal iz koncepta Andreja Gosarja in ga v večji meri tudi prevzel.*

1.3. Metodologija

Podatke sem črpal predvsem iz knjižnega gradiva, pri čemer pa je potrebno omeniti, da neke prave analize Gosarjevega dela še ni, medtem ko je seveda gradiva, tudi kritičnega, o Kardelju dovolj. Uporabil sem torej sekundarno analizo pisanih virov, predvsem v slovenskem jeziku, saj sta oba avtorja Slovenca, Gosar pa je prezrt že v Sloveniji, zato tujih virov o njem dejansko ni. Internetni viri so v obeh primerih precej skopi.

V diplomskem delu sem uporabljal deskriptivno, komparativno in analitično metodo. Z deskriptivno metodo sem opisal teoretsko podlago ter sama koncepta obeh avtorjev. Slednja sem med seboj primerjal s komparativno metodo, z analitično metodo pa sem na osnovi spoznanj, pridobljenih s pomočjo zgoraj omenjenih metod, v sklepu podal njihovo sintezo in preveril hipotezo.

1.4. Struktura

Diplomska naloga je razdeljena na štiri glavne sklope. Tako bomo najprej predstavili korporativni model, njegove ideološke temelje in mesto, ki ga v slednjem zavzema država, sledila pa bo kratka analiza fašistične korporativne države kot primera čistega korporativizma v 30. letih.

Drugi sklop zajema analizo koncepta družbene prenove Andreja Gosarja. Začeli jo bomo s teoretskim uvodom h Gosarjevemu delu, kjer si bomo pogledali obe papeški okrožnici kot temelja katoliške socialne doktrine, čemur bo sledil kratek pregled najpomembnejših pogledov na ureditev socialnega vprašanja znotraj Rimskokatoliške cerkve na Slovenskem. Sledila bo razčlenitev Gosarjevega modela družbene reforme, pri čemer bomo izhajali iz njegovega najpomembnejšega in najobsežnejšega dela, *Za nov družabni red*.

Treti sklop predstavlja opis Kardeljevega sistema socialističnega samoupravljanja, ki ga bomo pričeli s teoretskim uvodom v totalitarizem, sledil bo uvod v komunizem in končno tudi analiza koncepta samoupravnega socializma. Le-tej bo sledila kritika, predvsem gospodarskega dela tega sistema, to je združenega dela.

Diplomsko delo bomo končali z zadnjim sklopom, to je s primerjavo obeh konceptov, torej krščansko socialnega in avtoritarnega korporativizma ter s testiranjem hipotez.

2. Uvod v korporativizem

Korporativni duh izhaja iz metafore telesa in dojema družbo kot enovit organizem, kot korpus, ki ga sestavljajo različni organi. Slednji imajo vsak svojo točno določeno funkcijo in svoj smoter, med seboj pa so v vitalni odvisnosti, saj nobeden od njih ne more preživeti samostojno. Delovanje vseh je nujno potrebno za zdravo delovanje celotnega homogenega organizma, družba pa je usmerjena v sodelovanje zato, da se zagotavlja skupno dobro¹ (Winkler v Lukšič, 1994: 69).

Ideološki temelj korporativizma je zgradil katolicizem, izhajajoč iz svetega pisma: «...cerkev Jezusa Kristusa je ena in nedeljiva: da je v njej eno telo in en duh, eno upanje, ena vera, en krst, en Bog» (Ef,4,4ss, v Lukšič, 1994: 34). Enost, ki je utemeljena v eni resnici Jezusa Kristusa in v katero verujejo katoliki, je treba napraviti vidno. Korporativizem je torej vezan na idejo boga, katerega deli tvorijo celoto harmoničnega bivanja na zemlji in v onostranstvu (Lukšič, 1994:15).

Srednjeveškemu krščanstvu je človeštvo predstavljalo mistično telo (*corpus mysticum*), katere glava je bil Jezus Kristus. Kristusovo telo je simboliziralo zvezo človeka in boga ter združitev vseh ljudi (Ušeničnik, 1939–1941: 141–142).

Tak oblastni model je kasneje prevzela srednjeveška država, kjer je Kristusa kot glavo mističnega telesa zamenjal kralj.² Slednji je bil posrednik med ljudmi in bogovi ali (kot posledica sekularizacije) posrednik med ljudmi in transcendentnimi instancami, predstavljenimi kot vrhovna Pravica in Razum. Kralj je bil torej podvržen zakonu in bil hkrati nad zakoni (Lefort, 1999: 22). Kralj ima, tako kot Kristus, umrljivo fizično telo in neumrljivo teološkopolitično telo. Prvo, umrljivo, je dovzetno za zmoto, bolezen in skušnjavo. Drugo, politično, pa je vsemogočno, nesmrtno, nezmotljivo, njegovi udi pa so podaniki, ki jim vlada. Vsi skupaj tvorijo korporacijo. Ko kralj umre, umre le njegovo naravno telo, politično pa se

¹ Korporativni duh se je oblikoval v srednjem veku, kot prvo institucionalno obliko korporativizma pa Lukšič razume stanovsko državo 14. stoletja, ki je temeljila na vrednotah zvestobe, enotnosti in vzajemnih obveznosti, torej vrednotah, ki jih je poudarjal fevdalizem. Skupaj z vrednoto organske harmonije in družbene regeneracije so pomenile ugodno gojišče korporativnega duha. Slonela je na tripartitnem odnosu, nosilna stanova sta bila buržoazija in aristokracija, vrhovna oblast pa je pripadala monarhu. Pomembno vlogo so imela tudi srednjeveška mesta, znotraj katerih so se razvijale prve srednjeveške organizacije, t. i. gilde, ki so zaznamovale sistem poklicnega združevanja v združenja z obveznim članstvom. Bile so torej neprostoVOLjne, monopolistične in ekskluzivne ter napol religiozne. Kot take predstavljajo drugo institucionalno obliko korporativizma. (Lukšič, 1994: 33–34)

² Več o teolopolitičnem modelu države in o različnih tipih kraljevskosti, glej Kantorowitz, 1997

prenese v drugo naravno telo. Šele s smrtjo političnega telesa je konec njegove kraljevskosti (Lefort, 1999: 123–177).

Francoska revolucija in naravno pravo pripeljeta do dezinkorporacije. Vir kraljeve legitimnosti ni več Kristus, pač pa slednja izhaja iz ljudstva. Z usmrtnitvijo kralja se razveže mistična vez med kraljem in celotno družbo, ki jo je utelešal. Organopolitična shema slabi, poudarja se pomen individuiuma (družbena pogodba, izoliran posameznik, ki se prostovoljno združuje v državo). Stanovsko državo, ki je temeljila na organski celoti naroda, katerega glava je kralj, zamenja liberalna država, sestavljena iz izoliranih, svobodnih posameznikov.

Lefort vidi dezinkorporacijo kot »nezaslišano potezo demokracije« (Lefort, 1999: 23). Mesto oblasti, ki ga je do sedaj namreč utelešal kralj, postane prazno mesto. Kaže se kot neupodobljivo, vidni so samo mehanizmi njegovega izvrševanja. Vladajočim je torej prepovedano polastiti se oblasti in jo utelešati. Pojav dezinkorporacije zato spremlja razveza med sfero oblasti, sfero zakona in sfero vednosti. Posledično se pravo in vednost uveljavita nasproti njej (oblast ni več generator zakona in vednosti), oblast pa se kaže kot omejena. Izvrševanje oblasti je podvrženo postopku periodične igre (volitev), ki Lefortu predstavljajo pravi paradoks demokracije, saj je državljan prek njih izločen iz vseh mrež, v katerih poteka družbeno življenje, da bi bil pretvorjen v računsko enoto. Številka torej zamenja substanco. (Lefort, 1999: 23–25). Tudi Žižek opozarja na pomen volitev kot akta simbolnega razkroja družbe, skozi katerega se družba izroči naključju oz. tveganju. Pristanek na takšno tveganje oz. na izročitev »iracionalnemu« pa zanj pravzaprav šele omogoča demokracijo (Žižek, 1987: 180).

Demokracija se tako vzpostavi in ohrani z razkrojem opor gotovosti, saj niti država, niti ljudstvo, niti narod ne nastopajo kot substancialna dejanskost. Prav gotovost pa je tista, ki se v času kriz tako nujno išče, povezuje pa se s potrebo po ponovni vzpostavitvi družbenega telesa. To pa je za Leforta, kot bomo videli v nadaljevanju, močan vzgib, zaradi katerega je demokracija v stalni nevarnosti, da se sprevrže v totalitarizem (primer vzpona fašizma).

Če je ideološki temelj korporativizma postavila katoliška cerkev in iz nje izhajajoča srednjeveška teleopolitična predstava o mestu oblasti, ga je zato, ker korporativizem poganja metafora telesa, medtem ko pluralizem poganja metafora trga.³ Tako Lukšič pravi, da moderni

³ Po Adamu, je razlaganje korporativizma s pomočjo »primitivne« metafore telesa napačno. Namesto slednje korporativizem vidi kot sofisticirano načelo hierarhičnega omrežja med različnimi akterji in podsistemi v modernih, kompleksnih in demokratičnih družbah (glej Adam, 1994: 258).

demokraciji vlada tržni model politike, pod katerim razume obvladovanje politike s strani ekonomskih modelov. »Z neposrednim prenosom marketinga na politično področje in s tem povezanim nastajanjem posebne veščine in vede pod naslovom politični marketing je politika povsem zapopadla tržnim kriterijem« (Lukšič, 1994: 22). Pri tem izhaja iz Schumpetra, ki opredeli demokracijo kot »takšno institucionalno ureditev za sprejemanje političnih odločitev, v kateri dobivajo posamezniki oblast odločanja s konkurenčnim bojem za pridobivanje glasov ljudstva«⁴ (Schumpeter, v Lukšič, 1994: 24).

Seveda korporativizem ne zanika metafore trga oz. blagovne forme. Lukšič zato opozarja, da »pluralizem in korporativizem predstavljata dva pola meščanske družbe, dva pola blagovne forme: menjalnost in uporabnost«⁵ (Lukšič, 1994: 17).

Za politični pluralizem sta tako pomembna le trg in menjalna vrednost blaga, tako na terenu ekonomije kot tudi na terenu politike. Res je, da ima vsak posameznik kot državljan načeloma enako pravico pri vplivu do vodenja javnih zadev, vendar pa menjalna vrednost postavlja posameznika le kot abstraktnega posameznika. Vsak državljan je sicer nosilec enega glasu, vendar pa je ta glas kupljiv, njegovi, življenjski interesi pa se prebijajo v državo na formalen način, zato vanjo nikoli ne prispejo v avtentični obliki, ali »... glasovi zgolj štejejo, kar ne pomeni, da odločajo ...« (Lukšič, 1994: 20). Podobno piše tudi Offe, za katerega velik problem zahodnih demokracij predstavlja primernost klasičnih organizacijskih oblik političnega delovanja (političnih strank) za posredovanje med družbo in državo (Offe, 1985: 11). Slednje niso sposobne zagotoviti dejanske enakosti vseh posameznikov v družbi, torej enakega vpliva na proces političnega odločanja (Offe, 1985: 219–222).

Pluralizma torej ne zanima, kaj se dogaja potem, ko je princip enakosti uporabljen v konkretnem primeru, zanima ga predvsem forma oz. oblika političnega procesa, ne pa njegova vsebina.

Korporativizem pa zanima zgolj uporabnost, zanima ga preživetje celotnega organizma. Ne zanima ga forma (ki je razumljena kot nepotrebno odmikanje od avtentičnih interesov), pač pa

⁴ V skladu s tem Lukšič princip tržnega razumevanja politike institucionalno povezuje s konceptom parlamentarizma (parlamentarna arena), medtem ko korporativizmu ustrezajo korporativistične ob-, ne- ali celo protiparlamentarne institucije (proces pogajanj). Prvemu ustreza princip teritorialnega, drugemu pa funkcionalnega (predvsem ekonomskih interesov) predstavnštva. Oba sistema danes živita v miroljubnem sožitju, saj korporativizem ne more obstati brez parlamentarnega okvira, parlamentarizem pa ne brez mehanizmov neokorporativizma (sem spada tudi ideja z dodatnim zborom dopolnjenega parlamenta: Državni svet v Sloveniji, primer Bavarske, Irske, itd. Več o primerih teh držav glej Lukšič, 1994: 181–209). (Več o razmerju med parlamentarizmom in korporativizmom ter tipih predstavnštva glej Lukšič, 1994: 106–133).

⁵ Blagovna forma je za Offeja vezni člen med političnim in ekonomskim podsistemom in glavni dejavnik stabilnosti le-teh. Struktura kapitalistične države se namreč ohranja toliko časa, dokler so vse enote vrednosti vključene v menjalne odnose (Offe, 1985: 62).

vsebina menjalnih procesov in njihov konkreten rezultat. Zato je zanj pomembna dejanska enakost, enakost kot rezultat, ne pa enakost abstraktnih možnosti ali enakost dostopa do dobrin. Dokler telo funkcionira, se korporativizem ne meni za proceduro, tudi če slednja teče po totalitarnih vzorcih. Intervenira šele tedaj, ko je ogroženo telo, saj je preživetje slednjega njegova glavna naloga in zastavitev. Zato formo razume le kot nepotrebno birokratiziranje in odmikanje od avtentičnih interesov. Bistvena je vsebina.⁶ Forma se definira šele na osnovi vsebine in se z vsebino, interesom celotne skupnosti, tudi legitimira (Lukšič, 1994: 217).

Prav zato, ker mu gre za vsebino, se korporativizem nikoli ni vzpostavil kot antikapitalistična strategija. Še več, lahko bi rekli, da je prokapitalska, saj se je korporativizem vedno postavil v bran pred propadanjem družbenega telesa, katerega narava je bila doslej vedno le kapitalistična. Rešuje torej kapitalistično družbeno telo, ne pa neposredno kapitala.⁷ Tudi Schmitter opozarja, da je družbeni korporativizem »kompatibilen« z vrsto družbenih institucij in ni alternativa kapitalizmu, temveč prej njegov integralni del (Schmitter, v Lukšič, 1994: 65). Podobno tudi Lehbruch piše, da korporativizem služi imperativom kapitalizma z reguliranjem konflikta družbenih razredov pri distribuciji nacionalnega dohodka (Lehbruch, v Lukšič, 1994: 67).

Ker korporativizem zanima vsebina in ne forma, briše mejo med javnim in privatnim. Posebno mesto imajo organizirani posamezniki in ne državljani. Kot državljani konstituirajo državo, kot zainteresirani posamezniki pa se združujejo v organizacije, ki se z njo pogajajo. Občan torej vdira v državo z vsebinskim interesom. Slednje seveda ni v skladu z liberalističnem pojmovanjem dualnosti civilna/javna sfera, poleg tega pa ni v skladu z demokracijo, da to počne nekdo, ki ni bil izvoljen na splošnih volitvah – nima torej demokratične legitimnosti. Vsebinski interes (konkretni interesi ki jih uresničuje) se namreč ne more legitimirati na demokratičen način, saj je izšel mimo demokratičnih institucij kot kritika slednjih (Lukšič, 1994: 98–99). Ker gre korporativizmu vedno le za vsebino, je vedno

⁶ Lukšičevo razlikovanje med pomenom forme in vsebine močno kritizira Adam (Adam, 1994: 256–257) in sicer kot skrajno poenostavljeno in »idealnotipsko« opredelitev, ki v realnosti nima pravega korelata. Po njegov mnenju korporativizem sicer res vnaša nekaj vsebine ali substance, vendar pa je v tem selektiven, to se pravi, ne prestopi določenih mej (ne zahteva npr. odprave parlamentarnega načina odločanja), torej obdrži del forme. Vsebina, ki jo prenaša, ne ogroža demokratične oblike in procedure. Po drugi strani pa tudi demokracija sicer temelji na neki izdelani proceduri (formi) in nikakor ne prejudicira vsebine (ne dopušča, da bi prevladala, ali da bi v njenem imenu odpravili formo), kar pa seveda nikakor ne pomeni, da je brez nje.

⁷ Ko govorimo, da je prokapitalski, ga s tem torej nikakor ne mislimo kot protidelavsko strategijo. Korporativizem je namreč tudi prodelavski, saj tudi delavstvo opravlja svojo funkcijo v družbi.

le ideološki projekt, saj je vsebina vedno ideološko posredovana in po nosilcih politične moči predelana danost (Lukšič, 1994: 214).

Ko korporativizem briše mejo med javnim in zasebnim, med civilno družbo in državo, s tem tudi izgublja poslušnost za na liberalizmu utemeljene svoboščine in pravice človeka in državljana. Vendar pa Lukšič (Lukšič, 1994: 216) opozarja, da to ne pomeni, da korporativizem nasprotuje tem pridobitvam, pač pa slednje ne spadajo v njegovo doktrinarno jedro, saj v ospredje postavlja delovanje celote oz. skupnosti. Tu Lukšič tudi vidi največji kapital neokorporativizma. Če slednji namreč ni zgolj centralizirano in hierarhično voden, temveč se usmeri k preseganju svojih omejenih zmožnosti za generiranje legitimnosti (prek povezave s parlamentarizmom), s tem dodatno legitimira politični sistem na terenu, kjer parlamentarizmu to vse manj uspeva (Lukšič, 1994: 112).

2.1. Mesto države v korporativizmu

Ko govorimo in primerjamo koncepta pluralizma in korporativizma, ne moremo mimo države in njenega mesta v obeh teoretičnih pristopih. Korporativizmu gre namreč zasluga, da je v ospredje diskusije ponovno postavil koncept države, s katerim so se pred tem ukvarjali predvsem marksisti, medtem ko je po Cawsonu pluralizem na tem področju izrazito podhranjen (Cawson v Lukšič, 1994: 86). Temeljna zasluga pluralizma sicer je, da države ne vidi le kot nosilca oblasti in nadzora, ki se ga je treba bati kot liberalizem, pač pa prizna, da poleg države obstajajo tudi drugi viri in centri moči. Zato pluralistom slednja pomeni nevtralno mesto oz. okvir, na katerega se naslavlja interesne skupine, ter reagira na njihove zahteve, pobude in pritiske. Kot smo že rekli, tudi strogo ločijo med privatno sfero, katere legitimni izraz so interesne družbe, ter javno sfero, ki jo predstavlja vlada, ki odgovarja na legitimne zahteve, ki jih usklajuje skozi vodenje javnih politik (Cawson v Lukšič, 1994: 89).

Vendar pa pluralizem ne vidi vloge države pri reprodukciji pogojev, ki so nujni za ohranitev kapitalističnega družbenega reda. Po Cawsonu je namreč država postala garant kapitalizma – izvaja integrativno in upravno vlogo, ki je trg ne more več izvajati sam (Lukšič, 1994: 95).

Pluralizem vlado oz. državo reducira le na arbitra med konfliktnimi interesi, pozablja pa, da so interesi strukturirani in neprostovoljni in da npr. proizvajalci lažje dosežejo moč kot potrošniki. Na slednje opozarja tudi Offe, ki dokazuje, da je organizirani kapital v primerjavi z delavstvom vedno v privilegiranem položaju glede moči, ta položaj pa izvira iz dejstva, da

je v kapitalistični družbi država odvisna od uspešnosti procesa akumulacije. Kapital tako posredno obvladuje javne zadeve (Offe, 1985: 238)

Država torej, kot pravi tudi Schmitter, priznava in licencira združenja ter s tem zagotavlja monopol predstavljanja (glej Schmitter v Lukšič, 1994: 90), pri tem pa je sama dominantni partner v vsakem tipu korporativizma⁸ (povzeto po Cox, v Lukšič, 1994: 91). Zakaj dominantna razlaga O'Sullivan, za katerega je vloga države v neokorporativizmu pomembna tako pri oblikovanju skupin kot tudi pri oblikovanju njihovih interesov. Odločitev države je namreč, ali bo določene skupine legalizirala in jih s tem pripoznala ali jih bo vključila kot partnerje v oblikovanje politik. Tu torej država črpa svoj vpliv in moč nad interesnimi skupinami (Lukšič, 1994: 95–96).

V zgornjih sestavkih smo omenili, da pluralizem priznava množstvo centrov moči, ki obstajajo znotraj politične forme vsake države in katerih razmerje moči ostaja odprto empirično vprašanje. Tudi v teoriji korporativne države, kot smo pokazali, obstaja množica interesov, le da nekateri interesi prevladujejo. Zato pluralizem in korporativizem nista v razmerju razlagalnega tekmovanja, pač pa predstavljata alternativna koncepta za opisovanje realnih razlik v političnih formah države. Za Lukšiča predstavlja slednja ugotovitev tudi vrh, do katerega lahko pripelje debata med neokorporativizmom in pluralizmom⁹ (Lukšič, 1994: 96). Kot zaključek gornjega uvoda v korporativizem naj nam služi premisa, da se je liberalna država najprej transformirala v liberalno demokratsko državo, po korporativni revoluciji pa lahko o današnjih zahodnih političnih sistemih govorimo kot o liberalno-demokratsko-korporativnih sistemih, ki so znotraj okvira parlamentarne demokracije uspešno inkorporirali tudi določene elemente (neo)korporativizma (Lukšič, 1994: 20).

⁸ Tudi Pikalo (Pikalo, 1996: 18) razume korporativizem kot model države, v kateri vlada skupaj in prek omejenega števila monopolističnih interesnih skupin oz. igra vlogo posrednika med najmočnejšima skupinama, tj. med predstavniki delavcev in delodajalcev.

⁹ V povojnem času so korporativne ideje, predvsem zaradi pogostega povezovanja s prakso fašizma, nastopale v raznoraznih preoblekah; Lukšič pravi, da se je pojem korporativizma razbil, da je lahko preživel do sedemdesetih let (Lukšič, 1994: 211). O korporativizmu ni nihče govoril, dejansko pa se je splazil v samo jedro družbe in politike zahodnih demokracij. Že v šestdesetih letih se je pojavil pojem neokorporativizem kot označba za spojitve določenih značilnosti oz. procesov korporativizma (tripartitna poganja, posebni zbori ob parlamentu ...) ter parlamentarizma oz. pluralizma. Lukšič kot začetnike sodobne diskusije o neokorporativizmu navaja tri avtorje, in sicer: Philippa Schmitterja, Gerharda Lehmbucha in Winklerja (skupaj s Pahlom) (več glej Lukšič, 1994: 59–71).

2.2. Fašistični korporativizem

Že Lukšič (Lukšič, 1994: 40–41) piše o italijanskem fašizmu kot o najbolj znanem primeru korporativizma med obema vojnoma. Predvsem gospodarska kriza je največ pripomogla k ponovni naselitvi duha korporativizma v Evropo. Uveljavljale so se konservativne inačice, ki so gradile na vzpostavljanju harmonije s pomočjo avtoritarne stanovske družbe.

Korporativizem je zato v svoji čisti obliki nastopil v tridesetih letih, predvsem pod vplivom enciklike *Quadragesimo anno* papeža Pija XI. iz leta 1931 in pod vplivom primera Mussolinijeve Italije, s čimer se je korporativna ideja močno kompromitirala¹⁰ (Lukšič, 1994: 33–41).

Prav zato in zaradi dejstva, da ga je Gosar, kot njegov sodobnik, poznal in kritiziral, ni odveč podrobneje spoznati naravo italijanskega korporativnega sistema.

Italijanski fašizem je izšel iz kritike in nasprotovanja neučinkoviti liberalni vladavini¹¹ ter iz strahu oz. odpora pred krepitvijo socializma v Italiji.¹²

Liberalizem je deloval dokaj gladko, čeprav klavrno, vse dotlej, dokler ga niso začele ogrožati hitre spremembe in nove družbeno-politične sile (Blinkhorn, 1995: 20–21). Med najmočnejšimi in najusodnejšimi sta bila nacionalizem (ki je zahteval močno avtoritarno državo z močnim gospodarstvom, ki bi bila sposobna voditi uspešno imperialistično zunanjo politiko, povezoval pa se je s posledicami prve svetovne vojne) ter socializem. Težnje nacionalistov, strah pred socialistično revolucijo (ljudstva, predvsem pa velekapitala) in odpor do liberalizma so odprle pot na oblast novi politični skupini v Italiji – fašistom ter njihovemu vodji, Benitu Mussoliniju.¹³

¹⁰ Lukšič piše, da je ravno enciklika papeža Pija najbolj definirala korporativni duh. (Lukšič, 1994: 41). Po drugi strani pa Stres opozarja, da je papeška enciklika uporabljala izraze, ki jih je takrat uporabljala tudi korporativistična teorija o družbi. Zato naj bi se cerkvenega nauka za nekaj časa prijel izraz korporativizem, kar naj bi Cerkvi naredilo veliko škodo, saj ga je marsikdo enačil s fašističnim naukom, kljub temu, da je Pij IX. Mussolinijevo idejo kritiziral (Stres, v Urbas, 2001: 20).

¹¹ Liberalizem v Italiji je imel, po Blinkhornu, zelo plitve temelje; volilna pravica je bila močno omejena, večina katolikov v političnem življenju sploh ni sodelovala, politična oblast je bila v rokah maloštevilnega, t. i. »političnega razreda«, vse skupaj pa so dodatno oteževale velikanske gospodarske in regionalne razlike med različnimi deli Italije (Blinkhorn, 1995: 20).

¹² O tem piše tudi Furet, za katerega se italijanski fašizem in pozneje nacizem »pojavit na videz kot odgovor na komunistično nevarnost po revolucionarnem in diktatorskem zgledu komunizma« (Furet, 1998: 212).

¹³ Mussolini je leta 1919 v Milanu ustanovil Bojni fašio (*Fascio di combattimento*), novembra 1921 se je gibanje že razvilo v stranko – *Partito nazionale fascista* (PNF), leta 1922 pa je prevzelo oblast v državi (Enciklopedija Slovenije, 1989: 90).

Leta 1925 je Mussolini na podlagi posebnega zakona prevzel popolno oblast v državi in razglasil diktaturo. Politična opozicija in svobodni sindikati so bili prepovedani, svobodni tisk se je podredil cenzuri, izvoljene krajevne uradnike so zamenjali imenovani, povečala so se pooblastila države za aretacije in pridržanja, ustanovili so posebno tajno policijo ... Na tem mestu je zaradi omejenega prostora nemogoče opisati pot, ki je pripeljala na

2.2.1. Mussolinijeva diktatura in diktatura finančnega kapitala

Fašizem je oblika družbenega in ideološkega totalitarnega sistema. Vendar pa Blinkhorn opozarja, da je bil fašistični režim navkljub Mussolinijevi diktaturi, fašistični propagandi, cenzuri itd. daleč od pravega totalitarizma. Fašizem je namreč na poti na oblast sklepal sporazume z mogočnimi in uveljavljenimi interesi, saj je bil to edini način, da se je dokopal do nje (Blinkhorn, 1995:58).

Sestavni del Mussolinijevega režima so bili tako avtonomni konservativni interesi monarhije, vojske, zemljiških posestnikov, cerkve ter industrije. Ti so, na določenih področjih, ohranili precejšen del avtonomije, v zameno pa so Mussoliniju puščali proste roke pri oblikovanju splošne, posebej pa zunanje politike. Kljub diktaturi je bila torej resnična oblast v rokah tradicionalnega državnega aparata in »avtonomnih vplivnih središč, kot sta bila zasebna industrija in cerkev«¹⁴ (Blinkhorn, 1995: 49). Podobno piše tudi Dolar, za katerega je fašizem »odkrita teroristične diktatura najbolj reakcionarnih, najbolj šovinističnih in najbolj imperialističnih elementov finančnega kapitala«¹⁵ (cit. po Dimitroff v Dolar, 1982: 22).

Fašizmu so torej pot na oblast omogočile določene močne družbene skupine za zaščito svojih interesov, predvsem pa velika industrija. Dolar v zvezi s tem piše (Dolar, 1982: 27-41), da je bil finančni kapital v zvezo s fašizmom pravzaprav prisiljen, če ni hotel popolnoma bankrotirati.¹⁶

Fašizem je bankrotirani industriji ponudil nadaljevanje kapitalistične produkcije neodvisno od tržišča, kar je pomenilo, da je pretrgal vez med kapitalistično proizvodnjo ter potrošnjo. Industrija je proizvajala netržne produkte (vojaška industrija), katerih naročnik je postala

oblast fašizem in Mussolinija. Za podrobni prikaz pohoda fašizma na oblast v Italiji glej Blinkhorn, 1995: 19-46 in Furet, 1998: 218-235

¹⁴ Mussolini je leta 1926 uradno prevzel vodstvo stranke, predvsem z namenom brzdanja najbolj militantnih skupin znotraj nje (sqvadrstov). Stranka je bila popolnoma podrejena Mussoliniju, vsi položaji so bili imenovani, Mussolini pa je vztrajal pri podrejenosti stranke državi. S tem je preprečil napade na omenjene avtonomne interese s strani strankarskih frakcij (Blinkhorn, 1995:47-48).

¹⁵ Zato Dolar tudi opozarja, da fašizem ni nastopil kot odgovor buržoazije na revolucionarni boj delavskega razreda, kot trdi Blinkhorn, pač pa je bil mogoč šele takrat, ko se je delavstvo že zlomilo zaradi svojih lastnih protislovij (Dolar, 1982: 19). Šele takrat je namreč finančni kapital lahko prevzel oblast popolnoma v svoje roke. To dokazujejo tudi Furetova analiza razmer, ki so omogočile prihod fašistov na oblast.

¹⁶ Razloge za bankrot, ki je grozil veleindustriji, išče Dolar v naravi kapitalistične produkcije. Slednja naj bi namreč težila k zmanjševanju variabilnega na račun povečanja fiksnega kapitala. Kot posledica tega se najbolj razvita industrijska podjetja na gospodarsko krizo, upadanje profita in akumulacije produktov ne morejo več odzvati z zmanjšanjem proizvodnje. To pa seveda vodi do bankrota. Fašizem zato na oblast ni privedel monopolni kapital nasploh, temveč le tisti njegov del, ki mu je grozil bankrot, to pa je, paradoksalno, njegov najbolj razviti del (Dolar, 1982: 28-36).

fašistična država¹⁷ (Dolar, 1982: 37–38). Ker pa je bila industrija zbankrotirana in ker je primanjkovalo kapitala, nujnega za ustvarjanje relativne presežne vrednosti, je bila edina možnost nadaljnje akumulacije padec nazaj v metode absolutne presežne vrednosti.¹⁸ Manjkajoči kapital buržoazije je torej nadomestilo nasilje državne oblasti. Dolar piše, da je morala buržoazija, da je rešila nepremostljive probleme pri ovrednotenju svojega kapitala, »zapisati svojo dušo tisti novi obliki državne oblasti, ki je bila pripravljena /.../ pokončati delavsko gibanje in do absurda povečati stopnjo izkoriščanja delovne sile« (Dolar, 1982: 39). Odnos med kapitalom in fašistično stranko torej ni več premočrten, pač pa sta medsebojno povezana in prepletena. »Če je fašizem hlapec buržoazije, je to le tako, da z bičem hkrati priganja svojega gospodarja« (Dolar, 1982: 39). Industrija je torej fašizem in njegove avtoritarne oblastne metode potrebovala za organizacijo proizvodnje in lastno preživetje.¹⁹

Blinkhorn piše, da fašizem ni bil gospodarski sistem in, da je več časa svojega obstoja ohranjal retorično protikapitalistično strujo (Blinkhorn, 1995: 53). Obenem pa je služil interesom kapitala, zato je potreboval sistem, znotraj katerega bi lahko država prevzela popoln nadzor nad predstavniki delavcev, torej sindikati. Zato je v letih od 1925 do 1939 ustvaril korporativno državo oz. sistem, ki je prek povezave delavcev in delodajalcev v pravno določen okvir skušal biti revolucionaren, obenem pa družbeno združevalen, gospodarsko napreden in pravičen²⁰ (Blinkhorn, 1995: 49).

Uradno zavezanost korporativizmu je utelešalo Ministrstvo za korporacije, ustanovljeno leta 1926. Leta 1930 je bil uveden korporativni parlament, t. i. nacionalni svet korporacij, leta 1934 pa dvaindvajset mešanih korporacij delavcev in delojemalcev. Vsaka je imela (zgolj navidezno) možnost določanja mezd in pogojev na posameznem področju svoje gospodarske dejavnosti. Leta 1939 so dokončno odpravili parlament in uvedli Zbornico fascijev in korporacij (Blinkhorn, 1995: 51–52).

¹⁷ Podobno spodbujanje in ohranjanje gospodarstva s pomočjo vojaške proizvodnje lahko vidimo tudi dandanes.

¹⁸ Relativna presežna vrednost je imenovana tudi motor kapitalističnega razvoja, pomeni pa povečanje produktivnosti dela (in s tem povečanje dobička kapitalista) na račun izboljševanja tehničnih procesov dela, organizacije, tehnologije ... Absolutna presežna vrednost pa pomeni povečanje produktivnosti dela in zaslužka na račun delavca (z zmanjšanjem njegovih pravic, podaljševanjem delovnega dne ...) (Marx cit, v Dolar, 1982: 38).

¹⁹ Podobno tudi Blinkhorn opozarja na povezavo med fašistično stranko in interesi velekapitala; zniževanje mezd in prepoved svobodnih sindikatov npr. označi le kot fašistične družbene prioritete (Blinkhorn, 1995: 54).

²⁰ Italijanski korporativizem je izšel iz dveh glavnih struj – katoliškega korporativizma ter sindikalizma, fašisti pa so na korporativizem gledali zelo različno. Nekateri so se zavzemali za uvedbo integralnega korporativizma (kjer bi se delodajalci in sindikati združili v integrirane korporacije, namenjene nadzoru delovnih odnosov, določanju gospodarske politike in javnega mnenja), nekateri so ga videli kot sredstvo za blažitev razrednih nasprotij ter modernizacije Italije, medtem ko je predvsem nacionalistom pomenil le način discipliniranja delavcev. Kot predhodnika fašističnega korporativizma Blinkhorn npr. navaja tudi ustavo D'Annunzieve Reške republike (Blinkhorn, 1995: 50).

Italijanski korporativizem je omogočal delavcem oz. sindikatom enakopravno sodelovanje pri pogajanjih o delovnih razmerjih le navzven. Dejansko pa je bil to sistem uveden za zaščito interesov delodajalcev. Blinkhorn npr. piše, da so bile vse pomembne odločitve sprejete v korist delodajalcev, in sicer zato, ker so od leta 1928 delavce zastopali imenovani fašistični uradniki (in ne njihovi voljeni predstavniki), poleg tega pa so delodajalci obdržali močno Konfederacijo industrije, prek katere so se neposredno pogajali z vlado. »V praksi je korporativizem, še posebej med gospodarsko depresijo v tridesetih letih, pomenil sredstvo za discipliniranje delavstva v interesu delodajalcev in države« (Blinkhorn, 1995: 52).

3. Teoretski uvod k delu dr. Andreja Gosarja

Začetek 20. stoletja je minil v znamenju soočenja treh različnih konceptov družbene ureditve, ki so se med seboj močno razlikovali že v percepciji temeljnih značilnosti oz. zakonitosti posameznih družbenih segmentov (privatna lastnina, delovanje trga, tip političnega predstavništva ...). Ti trije koncepti so bili liberalizem (in liberalna demokracija), marksizem (boljševizem, socializem in komunizem) ter korporativizem (skupaj s fašističnim korporativnim modelom).

Gosar je svoj družbeni nauk razvil tako skozi kritiko temeljnih postavk marksizma (nasprotuje predvsem kolektivizaciji privatne lastnine) kot skozi kritiko liberalizma, ki mu je predstavljal glavnega krivca za nastalo krizo gospodarskega sistema in delavstva.²¹ Pri tem je kritiziral stališča predstavnikov uradne cerkve in se, tako kot oni, opiral na papeški encikliki *Rerum Novarum* iz leta 1891 in *Quadragesimo anno* iz leta 1931.

Ko govorimo o delavskem vprašanju in reakciji Rimskokatoliške cerkve (RKC) nanj, je potrebno omeniti specifične razmere v slovenski RKC ob koncu 19. in začetku 20. stoletja, na katere opozarja Dragoš. Avstrija je bila od vseh germanskih dežel namreč edina, kjer je protireformacija v celoti zmagala, zato se katoliške socialne ideje nikoli niso bile prisiljene relativizirati s protestantskimi vplivi. Zato se je katoliška cerkev soočila z velikimi težavami pri prilagajanju na modernizacijske procese, zlasti na tržno ekonomijo in parlamentarno demokracijo (Dragoš, 1998: 23).

²¹ S stališča katoliške cerkve je bil namreč liberalizem (s katerim se povezuje individualizem, sebičnost in egoizem) glavni krivec za nastalo gospodarsko in socialno krizo. Slednja je produkt liberalne države, ki dopušča nenadzorovano ravnanje državljanov do te mere, da se družbeni procesi uravnavajo mimo nje oz. izven nje. Zaradi izstopa države iz civilne družbe prihaja do strankarskega in razrednega zaostrovanja, do gospodarskih kriz in do propadanja etičnih ter religioznih vrednot (Dragoš, 1998: 239–240).

Ob koncu 19. in začetku 20. st. je tako tudi v Sloveniji veljalo prepričanje, da je zemlja glavni in edini vir dohodka, da torej je in bo najpomembnejša razvojna sila ter da je garancija tega razvoja predvsem kmetijsko izobraževanje. Zato so si katoliški (cerkveni) akterji prizadevali predvsem za slednje, medtem ko o potrebi delavskega organiziranja ni nihče govoril. Šele po zaslugi Mahničevih učencev konec 80. let ter naknadni spodbudi *Rerum novarum* iz leta 1891 se začne katoliška cerkev aktivno ukvarjati z delavskim vprašanjem v organizacijskem in političnem smislu²² (Dragoš, 1998: 24–27).

3.1. Papeške okrožnice

Katoliška socialna doktrina je bila formulirana za razrešitev socialnega vprašanja, ki se je pojavilo v kapitalizmu 19. stoletja. Kot reakcija nanj se je najprej pojavil t. i. socialni katolicizem, spontano gibanje, ki ga uradna Cerkev še ni niti spodbudila niti vodila, izražal pa se je bolj v praktični dejavnosti kot pa v teoriji. Teoretsko podlago prizadevanja Cerkve za razrešitev socialnega vprašanja pa predstavljajo papeške okrožnice kot temelj katoliške socialne in politične doktrine²³ (povzeto po Keller, 1976: 1–15).

3.1.1. *Rerum novarum*

Rerum novarum je leta 1891 izdal papež Leon XIII, namenjen pa je predvsem reševanju delavskega vprašanja. Pomeni osnovno socialno encikliko in prvo, ki je doktrino sistematizirala (Roter, 1976: 2) ter odziv na katoliška socialna prizadevanja, čeprav tudi Dragoš piše, da se je dejansko iskanje rešitve, ki bi znotraj modernih (protikatoliških) razmer rešila socialno vprašanje, začelo že prej (Dragoš, 1998: 116). Izšla je v času, ko se je na eni strani zaradi brezobzirnega kapitalizma zaostrovalo delavsko vprašanje, na drugi pa pojavljalo vse močnejše socialnodemokratsko gibanje. Okrožnica je sodila, da niti individualizem (liberalizem) niti socializem (komunizem) ne bosta zadovoljivo rešila delavskega vprašanja in s tem razdora med delavci in delodajalci. Opozorila je na daljnosežne posledice razrednega

²² Dragoš poleg časovnega zaostanka opozarja tudi na programsko oz. idejno šibkost katolicizma v primerjavi z marksizmom. Slednji je namreč delavskim množicam znal ponuditi privlačno utopijo, ki je bila kompatibilna z modernimi razmerami in je bila dosegljiva na kratek rok. Razpolagali so z ekonomsko teorijo, s katero so znali učinkovito mobilizirati delavstvo ter jasno obsoditi izkoriščanje. Katolicizem ni zmožal nič od tega, in to naj bi bila po prvi vojni njegova glavna pomanjkljivost (Dragoš, 1998: 145).

²³ Z njimi se začena tudi obdobje velike odvisnosti teorije in dejavnosti katoličanov od rimske kurije, saj se za ustvarjalce socialne doktrine priznava le najvišje cerkveno učiteljstvo in ne katoliških teologov, sociologov ali ekonomistov (Keller, 1976: 8).

boja in ostro zavrnila socializem in marksistično doktrino temelječo na nereligioznem svetovnem naziranju. V *Rerum novarum* Cerkev ni obsodila kapitalističnega načina proizvodnje, marveč zlorabo lastnine in neetičnost liberalnega gospodarskega sistema.

Kot ideal organične družbe je priporočala spravljaljivost dela in kapitala, stanovsko vzajemnost in ustanavljanje samoupravnih stanovskih organizacij delavcev in delodajalcev. Poudarjala je tudi socialne dolžnosti države, vendar pa se je iz skladnosti državne zakonodaje z naravnim pravom, ki je odsev Božjega, izvajal sklep, da naj ima Cerkev primat nad državo tudi na socialnem področju (povzeto po Enciklopedija Slovenije, 1996: 178–179).

Že leto po izidu okrožnice (torej 1892) je bil v Ljubljani organiziran I. katoliški shod, na katerem so sprejeli načelne smernice v luči omenjene okrožnice. Glavni uspeh shoda je bil organizacijski. Povečalo se je število političnih, gospodarskih in drugih društev. Pomeni tudi začetek Krekovega gibanja, po Dragošu pa tudi začetek (Mahničevskega) ekskluzivizma in šovinizma v Cerkvi. Dragoš nadalje opozarja, da so se »prav na tem shodu začela konceptualna razhajanja oficialne struje z vsemi ostalimi, ki so trajala vse do druge svetovne vojne« (Dragoš, 1998: 136).

3.1.2. *Quadragesimo anno*

Papež Pij XI. je ob 40-letnici *Rerum novarum* pokazal na sadove prve socialne okrožnice, vendar pa so v štirih desetletjih nastali že novi problemi. Tako je opozoril na nove socialne, gospodarske in kulturne spremembe, na nevarnosti mednarodnega imperializma in nacionalizma ter na razraščanje Cerkvi sovražnega skrajnega socializma – komunizma. Ob tem je okrožnica opredelila razmerje med socializmom in krščanstvom, obsodila njuno povezavo ter s tem gibanje in ime krščanski socializem.²⁴ Ker takrat v ospredju ni bilo le delavsko vprašanje, pač pa vsa družba, je *Quadragesimo anno* pozivala k nujni preureditvi celotnega družbenega življenja po krščanskih načelih.

Pri obravnavi lastninske pravice se je poudarjal njen individualni in socialni pomen: svobodno tekmovanje je dopustno in koristno, vendar se mora lastnina pravilno porazdeliti (pravična porazdelitev dohodka). Okrožnica je poudarjala potrebo po sodelovanju stanov z organiziranjem korporacij po socialnih opravilih. Sestavljali naj bi jih delavci in delodajalci, s

²⁴ Gosar je zato svoj nauk »prekrstil« v krščanskosocialni aktivizem. Dragoš opozarja, da to ni bil nikakršen »salto mortale«, pač pa le sprememba imena zaradi napadov oficialnih katolikov, ki so takrat postali alergični celo na posamezne izraze (Dragoš, 1998: 159). Gosar je sicer takoj po objavi enciklike zavnil trditev, da je socializem nasproten krščanstvu, ker naj bi papež s socializmom mislil marksizem, ne pa na takšen socializem, ki bi bil krščanski in ki ga dejansko še ni (Dragoš, 1998: 151).

tem bi postale bistven organ resničnega socialnega reda. Poudarjeno je bilo samo korporativno načelo, ne pa podrobnejše socialne in gospodarske smernice in program (povzeto po Enciklopedija Slovenije, 1996: 24).

Quadragesimo anno pa je imela, po Dragošu, tudi druge implikacije. Predvsem je znotraj katoliških krogov uvedla razlikovanje na »naše« in »vaše« ter do skrajnosti zaostri katoliško retoriko.²⁵ To je postal tudi glavni razlog za različne koncepte znotraj katoliškega tabora, kar je posledično pomenilo nesposobnost katolištva, da zadovoljivo reši socialno vprašanje²⁶ (glej npr. Dragoš, 1998: 151–152 in 174–185).

3.2. Socialni koncepti znotraj Rimskokatoliške cerkve v letih med obema vojnama

Dragoš opozarja, da je cerkvena socialna doktrina zaradi različnih vzrokov rešitev socialnega vprašanja »že na začetku zastavila protislovno (različne ideje o tem, kaj pomeni krščanstvo v sekulariziranih razmerah, op. p.), ta protislovja pa so različni akterji uporabljali na različne načine« (Dragoš, 1998: 116).

Zato znotraj slovenske RKC ne moremo govoriti o enotnem socialnem konceptu, pač pa o več strujah, od katerih si je vsaka po svoje zamišljala obliko družbene reforme in posledično tudi rešitev socialnega vprašanja.

Tako lahko poleg uradnega koncepta, t. i. solidarizma, ki ga je zagovarjal takratni vodilni filozof RKC Ušeničnik, govorimo vsaj še o krščanskih socialistih (katerim je sprva pripadal Gosar, kasneje pa se z njimi razšel), socialnem krščanstvu (s Kocbekom na čelu) in nenazadnje o Gosarju kot o predstavniku modernistične struje znotraj cerkvene socialne doktrine (Zver, 1992: 42).

Dejstvo je, da so oficialni predstavniki RKC na Slovenskem k reševanju socialnih vprašanj pristopili s pomočjo močno konservativnega pristopa. Znotraj modernih razmer, ki so bile hkrati razglašene za protikatoliške, je reševanje socialnega vprašanja namreč lahko potekalo

²⁵ »Pij XI. prenese poudarek od ljubezni ter **duhovne** prenove na družbeno organiziranje in konfrontiranje« (podčrtal Dragoš, 1998: 181).

²⁶ Ko govorimo o papeških okrožnicah je potrebno opozoriti na dejstvo, da so bile znotraj katoliških krogov velika razhajanja o interpretacijah slednjih. Uradni predstavniki RKC so jih namreč razumeli dobesedno in enopomensko, tj. kot dokončne resnice, ki jih ni več treba premišljati ali preverjati, pač pa le še udejanjiti. Dragošu piše, da je v tem primeru vera postala ideologija, (Dragoš, 1998:196) Krščanski socialisti (in z njimi Gosar) pa so jih interpretirali relativistično, razumeli so jih bolj kot splošne usmeritve na načelni ravni. Tako so se strinjali s papežem v načelnih, verskih in moralnih stališčih, iz enciklik pa naj ne bi izpeljevali konkretnih izpeljav (Dragoš, 1998: 202, več o tem glej Dragoš, 1998: 212–218).

le na »katoliško-radikalen način, ki ne podleže željam po prevratu« (Dragoš, 1998: 117). Za takšno rešitev pa se je v slovenskih razmerah zdel primeren le konservativni pristop, saj je bil kapitalizem v enormnem zaostanku, tržni akterji pa dejansko niso bili nikakor korigirani.²⁷

Ko je govora o pravem nasprotju med liberalizmom in konservativizmom, se Dragoš naveže na Mannheima. Za slednjega je namreč »konservativni način doživljanja in mišljenja popolnoma nasproten liberalizmu v tem, kako ocenjuje čas« (Mannheim, cit. v Dragoš, 1998: 120). Medtem ko konservativizem sedanost legitimira s preteklostjo in mu prihodnost postane le grožnja, ki se ji je treba upreti, pa liberalizem diktira tempo sedanosti oz. osmisli sedanost z navezavo na prihodnost« (Dragoš, 1998: 121).

Nov, liberalen pogled na svet je tako prisilil konservativce v »samointerpretacijo na ravni idej«. Po Dragošu je slednja na idejni ravni potekala z navezavo na Tomaža Akvinskega, na sociološki ravni pa z integrativnim pristopom (Mahnič), ki se je od Kreka dalje »razmehčal« v solidaristični koncept družbene prenove²⁸ (Dragoš, 1998: 121).

3.2.1. Krščanski solidarizem

Krščanski solidarizem je koncept, s katerim skuša katolicizem po eni strani zavrniti modernizacijske individualistične in kolektivistične tendence (liberalni kapitalizem, komunizem in socializem), hkrati pa rešiti socialno vprašanje ter vzpostaviti brezkonfliktno (brezrazredno), solidarno družbo (Dragoš, 1993: 36). Reafirmira se torej organični model družbe, kjer je vsak ud družbenega telesa solidaren z drugim, celoto pa uravnava duše družbe (krščanska oz. katoliška načela). Spremembi zavesti, ki se mora pod vodstvom cerkvenih avtoritet zgoditi v notranjosti vsakega posameznika, naj bi tako sledilo vse ostalo. Zato krščanskemu solidarizmu ni potrebno posebne socialne in gospodarske politike. Glavna naloga je spreminjanje zavesti v družbi, temu pa bo sledila solidarnost med ljudmi.²⁹ Reševanje socialne problematike je torej zreducirano na dobrodelnost, kar je po Dragošu

²⁷ Zato je npr. Voglesang (pa tudi Mahnič in celo Krek) razumel kapitalizem kot ekonomski individualizem in v takšnih razmerah je bila lahko katoliška rešitev učinkovita le, če je bila dovolj radikalna. Zato je že takrat zanj pa tudi za Mahniča in Kreka veljalo, da so bili v svoji kritiki kapitalizma bolj fundamentalni kot Marx. Pravo nasprotje konservativizma tako ni radikalizem, pač pa liberalizem (Dragoš, 1998: 116–117).

²⁸ Medtem ko je Mahnič zavračal demokracijo z idealiziranjem primerov iz srednjega veka, pa je Krek (legitimno zaradi že izdane *Rerum Novarum*) reagiral na sodobne razmere bistveno drugače. Zanj je bil glavni problem v zaostrovanju socialnega vprašanja. Ker pa zanj katoliki niso imeli posluha, so to izkoriščali njihovi nasprotniki. To je torej za Kreka poglaviti razlog širjenja liberalističnih in socialističnih idej. Zato Krek nikoli ni postal glavni ideolog, pač pa zgolj glavni socialni reformator katolicizma (Dragoš, 1998: 161).

²⁹ Ušeničnik npr. socialno pomoč zoži izključno na pomoč zasebnikov, rodbin, družtev in cerkve. Država naj se ne vmešava (Dragoš, 1998: 232).

(Dragoš, 1998: 233) izrazito konservativna drža, ki se od liberalne razlikuje bolj ideološko kot pa konceptualno³⁰ (Dragoš, 1998: 231–234).

Ravno zaradi svojega moralizma oficialni katolicizem na Slovenskem ni bil sposoben ponuditi teoretsko relevantnih odgovorov na ključne probleme tedanjega časa, kot tudi ni znal razložiti, kako naj bi prišlo do medrazredne solidarnosti, kar je bila ključna zahteva solidarnostnega koncepta. Dragoš piše (Dragoš, 1998: 151), da je tako v teoretskem kot v akcijskem smislu tu največji domet predstavljal Krek, po njem pa je solidarizem obtičal tam, kjer je bil: v ključnih družbenih vprašanjih se je skliceval na katoliško moralo in se z modernizacijskimi procesi soočal predvsem na ideološki način, dokler ni s takim pristopom v začetku 30. let reafirmiral »delitve duhov«.

Koncept korporativizma je predstavnikom uradnega katolicizma prišel prav zlasti zato, ker je predstavljal konkretizacijo solidarističnega modela, ki se je v nekaterih izpeljavah tudi fašistično radikaliziral.³¹ Za uradne cerkvene kroge je veljal za »najmanj nesimpatičnega (Dragoš, 1998: 239), saj je temeljil na ukinitvi razrednega boja z uvedbo nadrazrednih korporativnih združenj, ki bi zagotavljala razredni mir.

3.2.2. Krščanski socializem

Krščanski socializem je gibanje, ki poskuša socializem pomiriti s krščanstvom. Njegovim privrzcem sta zato skupna krščanskoetični religiozni ideal in prepričanje, da je kapitalistični gospodarski sistem nezdržljiv z nauki krščanstva (Prunk, 1977: 13).

Krščanski socialisti in del leve katoliške inteligence (JSZ) so se med obema vojnama vse bolj konfrontirali z uradnim katolicizmom ter se osamosvajali od katoliške stranke SLS, s katero so se dokončno razšli v letih 1932/33 (Prunk, 1977: 88), v začetku 30. let pa se je s krščanskimi socialisti razšel tudi Andrej Gosar (glej Prunk, 1977: 105–106), hkrati pa so se približevali marksističnemu razumevanju družbe, ne da bi razpolagal z izdelanim konceptom družbene prenove (Dragoš, 1998: 236).

³⁰ Prvi resnejši odmik od integrističnega koncepta znotraj solidarizma pomeni J. E. Krek, ki poudari, da glavni sovražnik niso napačne ideje, ki porajajo napačno prakso (kot pri Mahničju), pač pa je glavni sovražnik socialna ogroženost, ki porodi drugega sovražnika tj. napačen (radikalen) družbeni koncept. Tudi Krek pa, po Dragošu (Dragoš, 1998: 235), ostaja znotraj solidarističnega koncepta, saj socialnega vprašanja ni bil sposoben reševati na sistemski ravni.

³¹ Znotraj uradne katoliške cerkve sta obstajali dve struji korporativizma, in sicer avtoritarna (Ahčin, Jeraj, Aleksič) ter radikalna oz. profašistična struja Cirila Žebota (glej Zver, 1992: 38–41).

S svojo strategijo so uspeli uskladiti dvoje: obdržali so navezavo na katoliško tradicijo, kar je po Dragošu bistveno vplivalo na njihovo učinkovitost, ključna vprašanja pa so osmislili na nov način, ne da bi omenjeno tradicijo zavrgli.³² V nasprotju s solidarizmom so se tako zavzemali za izdelavo praktično uporabnega programa socialnih reform, opozarjali so na konkretne socialne in politične probleme in terjali aktiven pristop ter takojšnje reševanje problemov, ne pa čakanje na kulturno prenovo vseh posameznikov.³³ Teoretsko rešitev ekonomske analize so iskali v naslonitvi na marksizem, praktično pa v združevanju vsega delavstva ne glede na nazorske razlike³⁴ (Dragoš, 1998: 163).

Če smo omenili, da krščanski socialisti niso razpolagali z izdelanim načrtom družbene prenove, pa je to zato, ker so na ključna vprašanja odgovarjali zgolj z načelnimi odgovori (Dragoš, 1998: 236). Končno razrešitev boja med kapitalom in delom so, poleg vzpostavitve formalnih pravic in dolžnosti, tako videli v potrebi po t. i. »dejanski pravičnosti«. Dejanskih kriterijev in legitimizacije slednje pa niso uspeli opredeliti drugače kot s sklicevanjem na moralna načela, ki so ukoreninjena v zavesti človeka.³⁵

Ravno zato so krščanski socialisti zavračali marksizem in njegovo vizijo družbene prenove. Slednji namreč hoče namreč pravico uveljaviti mimo božje pravičnosti ali celo proti njej, je torej brezverski. Marksistično ekonomsko analizo pa so sprejeli zato, ker »je sam papež Leon XIII tozadevno enih misli z Marxom in Lassalom« (Atom, cit. v Dragoš, 1998: 236).

Krščanski socialisti zato niso bili sposobni izdelave konkretnega programa družbene prenove (ker gre za uveljavitev pravičnosti, ki pa se uveljavlja z moralno in ne s fizično silo). Na marksističen način so torej hoteli uveljaviti nemarksistično utemeljeno socialno pravičnost. Zato so v praksi razvili močno sindikalno gibanje, teoretsko pa so ostali pri katoliškem moralizmu. Zato tudi polemika z Gosarjem, ki je opozarjal na pomen tržne ekonomije, ki se je ne da poljubno korigirati, še manj pa nanjo vplivati z moraliziranjem (Dragoš, 1998: 237).

³² Z navezavo na katoliško tradicijo ima Dragoš v mislih uporabo ključnih pojmov z močno konotacijo, kot so narod, bog, cerkev, pravica ... (Dragoš, 1998: 17) in z vključitvijo Krekovega aktivizma.

³³ Dragoš opozarja, da se krščanski socializem sprva ni profiliral kot alternativni, ampak predvsem kot kolektivni koncept. Ni torej nasprotoval solidarističnim načelom (tudi za njih so slednja trajno aktualna), pač pa je zahteval konkretne reforme izraz sodobnih razmer, ki so spremenljive, a ker ogrožajo delavstvo je potrebno takojšnje reagiranje (Dragoš, 1998: 212).

³⁴ Zaradi naslonitve na marksizem so se tudi razšli z Gosarjem

³⁵ Zato krščanskim socialistom katoliški solidarizem sicer ponuja pravilno rešitev (versko-moralna prenova) vendar pa je nezadosten, ker je premalo radikalen pri uveljavljanju pravic delavstva.

3.2.3. Dr. Andrej Gosar

Tudi Gosar in njegovi družbeni poudarki naj bi, po Prunku, ostali »popolnoma v smislu krščanskega solidarizma« (Prunk 1977: 60), predvsem zato, ker naj bi Gosar, tako kot solidaristi, videl rešitev socialnega vprašanja v tem, da bi kapitalsko logiko nadomestili z moralnimi načeli. To tezo pa Dragoš izpodbija, saj naj bi se Gosar na krščansko etiko skliceval le na področju etike (etično je utemeljeval konceptualne predloge), na gospodarskem področju pa ostaja dosledno znotraj ekonomije (torej strokovnih utemeljitev, ki izhajajo iz socioloških in ekonomskih spoznanj) Pravičnost v ekonomskih odnosih torej utemeljuje kot ekonomist in ne kot moralist (Dragoš, 1998: 144–150). Ali, kot pravi Gosar: »Pozivati se samo na krščanstvo in njegove zapovedi je premalo.« (Gosar 1923: 11). Gosar je zaradi tega zavračal solidaristični koncept in zato od dvajsetih let dalje tudi polemiziral z Ušeničnikom (Dragoš, 1998: 144–152). Zavedal se je, da ekonomskih in tržnih zakonitosti ni moč izpodbijati z nobenimi ideali, tudi s krščanskimi ne. Zato zanj (socialna) ekonomija pomeni nujnost tržne ekonomije in nujnost socialno-politične korekcije disfunkcionalnosti, ki jo takšna ekonomija povzroča na socialnem področju. Zagovarjanje tržne logike je bila zato naslednja točka ločitve med solidaristi in Gosarjem (Dragoš, 1998: 154).

Prav tako pa je zavračal reševanje pravičnosti skozi ekonomske odnose na marksističen način, po Dragošu celo bolj kot Ušeničnik (glej npr. Dragoš, 1998: 144). Spogledovanje krščanskih socialistov z marksizmom je bilo tako glavni razlog, da se je razšel z njimi. Že leta 1927 zavrne možnost kakršnega koli kompromisa med krščansko in marksistično družbeno vizijo, češ da sta krščanstvo ter marksizem neuskladjiva ne le idejno in nazorsko, temveč tudi družbeno in ekonomsko, ker da je krščanstvo zoper vsakršno nasilje, brez katerega pa doslednega kolektivizma ni moč uresničiti (Simčič, 1993: 92).

Dragoš poudarja, da se je Gosar pred drugo svetovno vojno različnim stranem zdel sporen zaradi naslednjih vzrokov: komunistom zato, ker je bil katolik, ker je govoril o krščanski etiki, ker se je skliceval na papeške enciklike, ker je zavračal marksizem, ker je govoril o korporativizmu in ker je poudarjal vlogo tržnih zakonitosti; krščanskim socialistom zato, ker je izpodbijal ekonomsko logiko marksizma (delovna teorija vrednosti) in ker je zagovarjal logiko tržnih zakonitosti; za predstavnike uradnega katolicizma (Ušeničnik) pa je bil sporen zato, ker je papeške enciklike razglašal oz. razumel drugače kot oni, ker je imel solidaristični projekt za neuporabnega in nevarnega, ker je na drugačen način utemeljeval korporacije, ker

ekonomskih problemov ni reduciral na etiko in ker je zagovarjal tržno logiko (Dragoš, 1998: 143).

Gosar je tako načeljal svetovnonazorsko ekskluzivnost na ekonomskem področju (podobno kot Kocbek na personalnem, Ogris pa na političnem), kar so bili, kot piše Dragoš (Dragoš, 1998: 158) dobri teoretski nastavki za prenovitev katolicizma na Slovenskem, zlasti v postkrekovskem obdobju, ki pa jih klerikalni vrhovi niso znali izkoristiti.

4. Krščanskosocialni korporativizem Dr. Andreja Gosarja

Po Zveru Gosar predstavlja modernistično strujo korporativističnih prizadevanj za nov družbeni red med obema vojnama, saj predstavlja poskus povezave korporativizma s parlamentarizmom (Zver, 1992: 42).

Svojo vizijo reforme družbe je Gosar utemeljil v posebej opredeljenem krščanskem socializmu, ki ga je poimenoval **krščanski socialni aktivizem**, podal pa jo je v obsežnem narodno gospodarskem in sociološkem delu *Za nov družabni red* (1933 in 1935). Delo je vzbudilo veliko pozornost v slovenski družbi, pa tudi mnogo kritik, med drugim so ga kritizirali liberalni in socialistični publicisti, zlasti pa 1934 Ivan Kovač (E. Kardelj) v *Ljubljanskem zvonu* (Urbas 2001: 38–39).

Jedro vsega družbenega problema in končni cilj krščanskosocialnega aktivizma je vprašanje, kako doseči splošno oz. občo blaginjo, torej preureditev družbe na tak način, da bo v njej zagotovljena dovolj visoka stopnja blaginje vseh njenih članov (udov).³⁶

Kot prvi in temeljni pogoj, ki mora biti izpolnjen na poti k obči blaginji, je po Gosarju umska in moralna zrelost vseh ljudi. Jasno je namreč, da lahko korenito reformo družbe, njenega gospodarskega, kulturnega in socialnega sistema domislijo in izpeljejo le sposobni

³⁶ Obča blaginja v družbi Gosarju pomeni predvsem zagotovitev možnosti človeka vrednega življenja za vse ljudi (eksistenčni minimum) ter možnost stanu primerne življenja za vse ljudi (Gosar, 1935: 69–73). Poleg tega pa mora biti omogočen tudi obstoj ter napredek vseh najrazličnejših občestev v družbi, kot so družina, cerkev, narod, država ...Njihova usoda je namreč tesno povezana z usodo njihovih članov ali udov v sedanjosti in prihodnosti, saj vse te skupine skrbijo in po svoje pripomorejo k obči blaginji (povzeto po Gosar, 1935: 78).

posamezniki. Umska in moralna zrelost posameznika je za Gosarja pomembna tako v njegovem zasebnem, javnem kot tudi v političnem življenju³⁷ (Gosar, 1935: 161–171).

4.1. Občestvena preureditev družbe

Občestvena preureditev družbe pa je drugi pogoj za vzpostavitev obče blaginje. Misel o potrebi občestvene ureditve družbe je nasploh postala aktualna ob splošni krizi demokratičnega parlamentarizma oz. ob krizi demokratičnega življenja na splošno. Zato je v vseh demokratičnih državah stopila v ospredje zahteva, da je treba družbeno zastopstvo v državi preurediti tako, da bo v njem prišla do izraza tudi gospodarska in socialna struktura prebivalstva. Tudi Gosar podaja svojo idejo korporativne oz. stanovske preureditve družbe, ki bi tako postala »občestvena« družba.³⁸ Gre za stanovsko preobrazbo družbe, kjer pa bi se družba uredila ne po poklicnih, pač pa po socialnih stanovih.³⁹ Občestvena preureditev družbe naj bi ustvarila neko družbeno klimo oz. neki občestveni, stanovski duh, znotraj katerega bi izpeljali reformo gospodarskega, socialnega in kulturnega življenja⁴⁰ (povzeto po Gosar, 1935: 185).

³⁷ Korenita družbena reforma, ki jo je zastavil, je po njegovem mogoča le v primeru, da jo ljudje razumejo, se po njej ravnajo in po svojih močeh sodelujejo. Zato vseskozi poudarja, da ni dovolj le nekaj sposobnih posameznikov, pač pa je pravičen družbeni red mogoč ob sodelovanju in razumevanju kar največjega števila ljudi (povzeto po Gosar, 1935: 171). Večina pripadnikov družbe naj bi torej kar najbolj razumela družbeno reformo, s čimer bi kot pravi Gosar, med drugim tudi preprečili poskuse vladajočega velekapitala, da slednjo prepreči (glej Gosar, 1935: 174–180).

³⁸ Pojem občestva in občestvene družbe Gosar definira v prvem zvezku. Občestvena skupina je zanj »tista nova, samostojna družabna skupina, ki je vanjo več ljudi notranje, občestveno združenih in spojenih« (Gosar, 1933: 247). Občestvo so torej vse skupine, v katerih so ljudje med seboj tako močno povezani, da vse vsi člani čutijo kot udje te skupine (družina, cerkev ...).

³⁹ Razlika med poklicni in socialnimi stanovi je v tem, da človek poklicnemu stanu pripada le po poklicu (bajtar in veleposestnik sta oba kmeta), pri socialnih stanovih pa se upošteva tudi socialni položaj ljudi (bajtar in veleposestnik nista več člana istega stanu) (glej Gosar, 1935: 212–214). S tem, po Dragošu, Gosar izpostavlja tudi pomen razredov, ki so zanj interesne skupine ljudi določenega socialnega položaja, s čimer izpostavlja vlogo razrednih konfliktov, ki so jo so zanikali vsi, ki so takrat govorili o stanovih (Dragoš, 1998: 166).

⁴⁰ Gosar v prvem zvezku definira stanovsko vzajemnost kot »obče sodelovanje različnih stanov in slojev, kjer opravlja sicer vsak izmed njih svojo posebno družabno funkcijo ter ima svojo posebno nalogo, pa se vendar vsi skupaj med seboj dopolnjujejo ter na ta način skupno služijo družbi in poedincem« (Gosar, 1933: 267).

4.1.1. Pogoji in narava občestvene družbe

V občestveni družabni ureditvi še vedno velja prejšnji družbeni red, torej načela osebne svobode, svobode lastnine in načelne enakopravnosti.⁴¹

Iz priznanja načelne svobode in enakopravnosti vseh ljudi pa po Gosarju sledi, da naj bi imeli vsi posamezniki tudi enako pravico odločati o vseh stvareh, ki jih zadevajo, oz. le, kolikor jih zadevajo. Samouprava oz. samovlada je torej drugi pogoj za občestveno preureditev družbe in predstavlja izjemno pomembno načelo, saj Gosar prav na njegovi osnovi kasneje zgradi celotno preureditev ne le političnega, pač pa tudi kulturnega, gospodarskega in socialnega življenja oz. ureditve (Gosar, 1935: 192).

Gosarjeva reforma družbenega sistema temelji na reformi štirih področji oz. sistemov, in sicer:

- Gospodarskega,
- stanovskega,
- kulturnega,
- političnega.

V vseh teh sistemih naj bi posamezniki sodelovali po načelu samoupravljanja ter v obliki delegatskega sistema volili svoje predstavnike, ki bi zastopali njihove interese v organih na višji stopnji.⁴²

4.2. Podružabljanje gospodarstva⁴³

Tržno gospodarstvo je nagnjeno k rentabilnosti, zato je za Gosarja osnovni problem sodobnega menjalnega gospodarstva v tem, kako doseči, da bo le-to, čeprav je nagnjeno k pridobivanju, hkrati služilo čim popolnejšemu zadovoljevanju človeških potreb, torej kako ga podrediti obćim, družabnim vidikom (povzeto po Gosar, 1935: 231–234).

⁴¹ Načelne zato, ker Gosar poudarja, da načelna enakopravnost še ni socialna enakopravnost, da se ljudje torej loćijo po delu, ki ga opravljajo, ter stanu, ki mu pripadajo. Zato so enaki le glede osnovnih političnih pravic, razlikujejo pa se glede funkcij, katere opravljajo in ki so med njih razdeljene tako, da »bodo v vzajemnem sodelovanju omogoćale najvišjo mero obće blaginje« (Gosar, 1935: 188–191).

⁴² Za Gosarja je namreć načelo en človek, en glas, ki velja v parlamentarni demokraciji, nesprejemljivo. Po njegovem naj bi vsak posameznik imel glas kot državljan, tej splošni in enaki volilni pravici pa bi se pridružila še posebna, po stanovski, gospodarski in kulturni pripadnosti loćena volilna pravica, ki je seveda omejena le na pripadnike stanu, kulturne, verske in narodne skupine, ki ji posameznik pripada (glej Gosar, 1935: 508).

⁴³ Podružabljanje gospodarstva za Gosarja ne pomeni razlastitve individualnih lastnikov, pač pa »Ureditev gospodarstva po družabnih vidikih in interesih ...« (Gosar, 1935: 335).

Zato zastopa stališče, da je potrebno poseganje in reguliranje gospodarstva s strani države, nasprotuje torej neomejenemu liberalizmu. »Država oziroma državne in komunalne oblasti morajo /.../ neposredno poseči v naravni tok gospodarskega in socialnega življenja ter ga na ta način naravnati v določeno smer (Gosar, 1935: 367). Posebej sicer poudarja, da imata tako svoboda kot vezanost gospodarstva svoje dobre in slabe strani, vendar pa je primerna stopnja vezanosti vsekakor potrebna, predvsem kot sredstvo, s katerim naj bi preprečili oz. ublažili razna nihanja gospodarstva (glej Gosar, 1935: 235–246). V skladu s tem naj bi se intenzivnost poseganja države v gospodarstvo stopnjevala in bila odvisna od trenutnih razmer, predvsem morebitnih recesij in konjunktur (glej Gosar, 1935: 251–252). Predvsem pa poudari potrebo po reformi narodnogospodarskega sistema potrebna zato, ker bodo ljudje le tako »deležni sadov, ki nam jih gospodarstvo daje« (Gosar, 1935: 361).

4.2.1. Reforma gospodarskega sistema

Reforma gospodarskega sistema je za Gosarja dvoplastna. Kot prvo ga zanima, ali je primerno poddržaviti privatna podjetja in v kolikšni meri, v drugi smeri pa se ukvarja z organizacijo celotnega gospodarskega sistema nasploh.

Kar zadeva poddržavljanje podjetij, Gosar sicer priznava, da ima poddržavljanje določene pozitivne učinke, kot je npr. koncentracija vse proizvodnje v eni roki in s tem bolj racionalno vodenje ter lažja kontrola gospodarstva s strani države (glej Gosar, 1935: 356), vendar pa so negativne posledice takega, tj. popolnega poddržavljenja prevelike, da bi bilo slednje zares mogoče (konec boja za profit kot najpomembnejšega spodbujevalca gospodarstva, birokratizacija, boj med podjetji bi postal politični boj, položaj delavstva bi se poslabšal itd. (povzeto po Gosar, 1935: 357–363)). Namesto poddržavljenja ima zato po Gosarju odločilno vlogo pri reformi gospodarskega sistema smotrna narodnogospodarska in socialna politika.⁴⁴

Reforma gospodarskega sistema torej za Gosarja ne pomeni razlastitve privatnih lastnikov. Tudi ne pomeni popolne in avtomatične razlastitve pri tistih panogah, ki so za občo blaginjo

⁴⁴ Kljub temu, da Gosar načeloma zavrača poddržavljenje oz. socializacijo privatne lastnine in nastanek družbenega gospodarstva, pa v določenih panogah oz. pri določenih podjetjih dopušča možnost slednjega. Celovita reforma družbe in nastanek obče blaginje je namreč nemogoča, če so v rokah privatnih velekapitalistov predvsem najvažnejša oz. družbeno najpomembnejša produkcijska sredstva, ki imajo velik pomen za celotno gospodarstvo, ter če ta podjetja ne delujejo v skladu z občo blaginjo, pač pa le kot način pridobivanja in izkoriščanja s strani velekapitala (rudniki, elektrarne, gozdovi, transport ...) Pri tem Gosar posebej opozori, da je poddržavljanje oz. komunalizacija takih podjetij nujna le v primerih, ko je to edina pot, da bi delovala v skladu z občimi interesi, sicer pa lahko ostanejo v privatnih rokah. Kapitalisti naj bi ob razlastitvi seveda dobili primerno odškodnino (glej Gosar, 1935: 379–380).

in nasploh delovanje celotnega gospodarstva najpomembnejše. Gosar pravi: «Jedro problema se nahaja drugje, namreč v tem, kako vsa gospodarska podjetja, kolikor so vobče za celoto pomembna, tako vsestransko včleniti v občestveno enoto narodnega gospodarstva, da bodo zares smotno služila njegovim gospodarskim ter družbenim ciljem in potrebam» (Gosar, 1935: 377). Poleg poddržavljenja določenih podjetij je zato znatno pomembnejša predvsem reforma celotnega gospodarskega sistema. Prava pot reforme gospodarskega sistema torej za Gosarja ni poddržavljanje, pač pa reforma celotnega sistema gospodarstva, torej ne poddržavljenje, pač pa podružabljanje.

4.2.2. Organizacija podružabljenega gospodarstva

Že ko piše o občestveni preureditvi družbe, Gosar poudari, da je le-ta možna le na samoupravnem načelu, ki bo vsakemu posamezniku dal možnost, da sam odloča o stvareh, ki ga zadevajo. In seveda, če velja načelo samoupravljanja za celotno družbo, velja tudi in predvsem za ureditev oz. podružabljanje gospodarskega sistema⁴⁵ (Gosar, 1935: 441).

Glavni nosilci samoupravne organizacije gospodarstva so zato podjetniki, delavci in nameščenci znotraj posameznih podjetij, torej tisti, ki so aktivno udeleženi pri poslovanju le-tega. Njihov primarni interes je poslovanje podjetja, v katerem so zaposleni, zato naj bi pri njem tudi soodločali. Poleg tega pa Gosar opozarja tudi na dejstvo, da imajo vsi ti interes tudi pri tem, kako uspeva oz. se razvija gospodarska panoga, kateri pripada podjetje, kako teče gospodarsko življenje v manjših teritorialnih enotah in nenazadnje, kako v celotni državi, zato naj bi imeli tudi tu primerno besedo oz. vpliv (glej Gosar, 1935: 446, 447). Tako se načelo samoupravljanja razširi iz posameznega podjetja na večje panoge in končno na celotno ureditev gospodarskega življenja

Poleg njih pa naj bi bili v predstavniških telesih na deželni oz. državni ravni primerno zastopani tudi predstavniki socialnih stanov (kmetje, delavci, obrtniki ...) in predstavniki potrošnikov⁴⁶ (Gosar, 1935: 448–466).

⁴⁵ Za Gosarja ima načelo samoupravljanja v gospodarstvu tudi povsem realno in podjetniško osnovo; vsako gospodarjenje naj bi bilo namreč racionalistično, torej kako doseči čim več s čim manj truda. In le lastni interes žene človeka zares zanesljivo, da svojo gospodarsko nalogo res dobro izpolni (povzeto po Gosar, 1935: 441–442).

⁴⁶ Soudeležba potrošnikov pri vodenju gosp. življenja bi namreč prispevala k bolj organičnemu, torej enakomernemu in skladnemu razvoju gospodarstva, ki bi tako zadovoljevalo potrebe celotne družbe, poleg tega pa bi s tem preprečili morebiten razkol med združenimi delavci in delodajalci ter potrošniki. (Gosar, 1935: 448–

4.2.2.1. Organizacija gospodarstva po podjetjih in panogah

Gosar svoj sistem podružabljenega gospodarstva gradi dvoplastno:

- Navpična oz. vertikalna organizacija samoupravnih svetov, kjer se delegirajo zastopniki v vrhovne svete posameznih podjetij, iz teh pa v svete posameznih panog.
- Vodoravna oz. horizontalna organizacija po teritorialnih enotah, ki dopolnjuje navpično in v kateri predstavniki vodilnih panog v deželi oz. državi, skupaj s predstavniki socialnih stanov ter potrošnikov sestavljajo najvišji organ vodenja gospodarstva v državi, to je vrhovni gospodarski zbor.

Osnova gospodarske reforme je torej samouprava, ki je organizirana v posameznih podjetjih, strokah ter panogah.

Pri upravljanju podjetja naj bi bili na tak način soudeleženi vsi delavci in ne le lastniki. Tako Gosar predlaga, da »... se mora ustanoviti skupen organ vseh njegovih aktivnih udeležencev z nalogo, da vodi in upravlja stvari, ki se neposredno tičejo njihovega skupnega interesnega območja« (Gosar, 1935: 455). Tak, kolektivni organ naj bi urejal odnose med delodajalci in delavci (mezde, socialno zavarovanje, zaščitna zakonodaja ...) ter skrbel za tehnični razvoj in napredek podjetja⁴⁷ (povzeto po Gosar, 1935: 455–459).

Druga enota v vertikalni organizaciji samoupravnega gospodarstva pa so produkcijske panoge, tako imenovane korporacije, v katere Gosar razdeli celotno gospodarstvo, kar je zanj tudi edini možen način, da se vse gospodarstvo smotrno uredi⁴⁸ (Gosar, 1935: 453). Gospodarske panoge so namreč temeljne enote samoupravnega gospodarstva, potrebo po panožnem urejanju in vodenju industrije pa utemeljuje predvsem s potrebo podjetij iste stroke po skupnem urejanju važnih gosp. vprašanj (carine, davki, prevozne tarife ...) (Gosar, 1935: 453–462).

449). Vendar pa hkrati priznava, da potrošnikov vodenje obrata oz. razmere znotraj panoge ne zanimajo v tolikšni meri, da bi bilo upravičeno njih sodelovanje v samoupravnih svetih. Zato naj bi bili potrošniki primerno zastopani le v vrhovnem vodstvenem organu gospodarstva. (glej Gosar, 1935: 465–466).

⁴⁷ Pri tem ni odveč opozoriti, da manjša podjetja ne potrebujejo svojega samoupravnega vodstva, zato naj bi se taka podjetja samoupravno organizirala v skupinah podobnih podjetij. V ostalih, t. i. pomožnih podjetjih, kot so npr. transportna podjetja, zavarovalnice, pa naj bi bilo urejeno predvsem z javnopravnimi predpisi, zato ni potrebe po samoupravljanju (Gosar, 1935: 458). Slednje ni potrebno tudi v obrti, mali trgovini in poljedelstvu, dovolj je smotrna obrtna ter poljedelska politika.

⁴⁸ Pri shemi gospodarstva oz. razdelitvi le-tega na panoge se Gosar ravna tudi po zgledu fašistične Italije in njenih 22 korporacij. Vendar poudari (Gosar, 1935: 460), da italijanski model ni najboljši, saj posebej organizira delavce in delodajalce znotraj vsake panoge. Tako lahko pride do navzkrižja interesov, kar pa seveda ni v skladu s harmonično ureditvijo družbe.

V predstavnštva posameznih panog veleindustrije pošljejo svoje predstavnike vodstva posameznih podjetij, pri ostalih panogah pa prihaja do veljave stanovska ločitev med podjetniki in delavci. Oboji se morajo namreč najprej v okviru celotne panoge samostojno organizirati in šele kasneje v skupen organ poslati svoje zastopnike (Gosar, 1935: 462–462).

Naloge samoupravnega vodstva posameznih gosp. panog so podobne nalogam vodstev posameznih podjetij, le da »stopajo tu v ospredje širše gospodarsko in socialno politične zadeve«⁴⁹ (Gosar, 1935: 464).

Gosarjeva reforma gospodarskega sistema v družbi torej predvideva ustanovitev vodilnih organov v podjetjih, ki bi jih sestavljali tako delavci kot delodajalci. Iz njih bi delegirali predstavnike posameznih podjetij v vodstva pripadajočih gospodarskih panog. Tako bi dosegli, da bi imeli nad vodstvom podjetij in panog kontrolo za to zainteresirani posamezniki.

4.2.2.2. Samoupravna organizacija gospodarstva po teritorialnih enotah

Vendar pa zgornja reorganizacija gospodarstva za Gosarja še ni dovolj. Njegov cilj je namreč obča blaginja in nastanek občestvene družbe, torej neke harmonične celote. Tega pa le s samoupravljanjem v podjetjih in panogah ni moč doseči.⁵⁰

Zato vertikalno organizacijo gospodarstva po obratih, podjetjih in panogah dopolni še s horizontalno organizacijo gospodarstva po teritorialnih enotah. Prek slednje naj bi se znotraj vseh teritorialnih enot v državi (občine, okraji, dežele ...) vzpostavilo nekakšno zaokroženo gospodarsko življenje, ki bi ustrezalo »ne le širšim, državnim, temveč tudi ožjim, lokalnim interesom in potrebam« (Gosar, 1935: 467–470).

Znotraj manjših enot, torej občin in okrajev, Gosar ne vidi nikakršne potrebe po vzpostavitvi posebnega gospodarskega vodstva, deloma zato, ker so občine in okraji že po splošni ureditvi

⁴⁹ Gosar našteva (Gosar, 1935: 464): zastopstvo in varstvo koristi posameznih panog v vseh zadevah gospodarske in socialne politike; vprašanja tehničnega in gospodarskega razvoja in napredka celotne panoge; ureditev medsebojnega razmerja med delavci in delodajalci; smotno izvajanje socialnopolitičnih predpisov; sodelovanje pri gosp. in socialnopolitični zakonodaji

⁵⁰ Gosar namreč pravi: »Na ta način bi namreč dosegli le to, da bi se posamezne gospodarske panoge v deželi in državi organsko zaokrožile in po enotnih vidikih smotno uredile. Toda to njihovo vodstvo bi ravnalo predvsem po interesih in vidikih podjetnikov ter njihovih delavcev in nameščencev« (Gosar, 1935: 467). Poleg tega obstaja tudi nevarnost, da bi se s tem nekatere panoge in s tem celotno gospodarstvo še bolj neenakomerno razvijale (glej Gosar, 1935: prav tam).

javnega življenja samoupravno urejene, deloma pa zato, ker so gospodarske in socialne naloge še dokaj preproste in nezahtevne⁵¹ (povzeto po Gosar, 1935: 470–471).

V okviru širših teritorialnih enot (dežele) pa naj bi se ustanovili posebni gospodarski organi, pristojni za vodstvo gospodarskega življenja na svojem področju (t. i. deželni oz. državni gospodarski zbori). V njih bi bili zastopani predstavniki vseh najvažnejših gospodarskih panog, in sicer v razmerju, ki bi odražalo pomen, ki ga ima posamezna panoga za celotno gospodarstvo dežele oz. države. V ta osrednja vodstva vsega gospodarstva v deželi in državi pa naj bi, poleg predstavnikov posameznih industrijskih panog, delegiranih iz vodilnih organov posameznih podjetij, spadali tudi predstavniki posameznih stanovskih skupin (socialnih stanov), torej delavcev, obrtnikov, kmetov itd. Poleg njih pa naj bi, kot smo že dejali, v tem osrednjem organu sedeli tudi predstavniki potrošnikov.⁵² Tako naj bi se zagotovilo sodelovanje predstavnikov vseh stanov, torej celotne družbe pri vodenju gospodarskega življenja v državi⁵³ (glej Gosar, 1935: 471–478).

4.2.2.3. Razmerje med politiko in gospodarstvom

Državni gospodarski zbor oz. svet po Gosarju ni neodvisen od politike, temveč je z njo povezan. Seveda pa se postavlja vprašanje razmerja med vrhovnim organom gospodarstva ter najvišjim organom politične moči. Gosar se namreč dobro zaveda, da v državi ne moreta obstajati dva enakovredna vrhova odločevalske moči in da mora biti eden podrejen drugemu. Poseben problem je seveda spoštovanje samoupravnega načela v gospodarstvu. Če bi politični sistem oz. organi namreč ostali taki, kot so, torej nereformirani, potem bi se s tem to načelo kršilo, saj bi lahko preglasovali odločitve vseh udeleženih posameznikov. In čeprav nikakor ne pristaja na idejo totalne države, kakršno ima priložnost spoznati v primerih Nemčije in Italije., pa opozarja, da je potrebno ohraniti »naravno in nujno enotnost vsega javnega življenja državi in deželi« (Gosar, 1935: 480–482). Zato za Gosarja vprašanje razmerja med vrhovi gospodarske in politične moči ni vprašanje podrejenosti oz. nadrejenosti, temveč vprašanje povezanosti. Kot sam pravi: «jedro problema (leži, op. p.) v tem, kako povezati

⁵¹ Gosar posebej opozarja, da je pri sestavi občinskih in okrajnih vodstvenih organov treba upoštevati ne politične kriterije, temveč naj bi bila merodajna predvsem gospodarska in socialna sestava prebivalstva, (glej Gosar, 1935: 471).

⁵² Gosar (Gosar, 1935: 474) sicer opozarja na neustrezno organiziranost potrošnikov in na pomanjkanje organizacij, iz katerih bi bilo moč črpati njihove zastopnike.

⁵³ Glede razmerja med njimi je Gosar sicer nejasen, predlaga le, da naj bi bilo to tako, da bi imeli potrošniki ter predstavniki socialnih stanov večino, s čimer bi se zagotovilo tako vodenje gospodarskega življenja, ki bi bilo v prid obči blaginji.

najvišje gospodarske organe v deželi in državi z ustrežajočimi najvišjimi političnimi organi v eno samo celoto« (Gosar, 1935: 482).

4.3. Reforma političnega sistema

Za občo blaginjo zato ni dovolj le reforma gospodarskega sistema, pač pa je potrebna tudi reforma političnega sistema. Nujnost slednje Gosar utemeljuje tudi s krizo moderne parlamentarne demokracije, katere dokaz so navsezadnje tudi totalitarni režimi v Nemčiji in Italiji.

Za Gosarja so temeljne politične svoboščine (t. i. naravne pravice) le temelj, na katerih naj bi se razvila prava, resnična demokracija (glej Gosar, 1935: 483–485). Vendar pa nadaljnji razvoj parlamentarne demokracije omejujejo številni dejavniki.⁵⁴ Predvsem pa Gosar opozarja, da je popolna politična enakopravnost vseh ljudi in iz nje izhajajoče načelo en človek, en glas ter neupoštevanje različnih družbenih skupin oz. stanov popolnoma nesprejemljivo. Politična enakopravnost vseh ljudi (ljudstva) naj bi bila namreč ustrezna v prvih letih boja za demokracijo, torej boja za naravne pravice, ko naj bi vsi ljudje dejansko stremeli za enakim ciljem. V današnji družbi pa naj bi, tako Gosar, obstajala cela vrsta različnih, med seboj prepletenih družbenih skupin, katerih interesi se med seboj močno razlikujejo. Zato je nemogoče govoriti o politični enotnosti vseh ljudi. Še več, Gosar pravi: «... aktualna kulturna, zlasti pa gospodarska in socialna struktura modernega ljudstva je bistveno drugačna od tiste, ki je odgovarjala prejšnjemu, demokratičnemu pojmovanju ljudstva» (Gosar, 1935: 491). Klasičnim parlamentom torej ne odreka politične vloge, zanj je slednji le politična ustanova, pač pa naj bi bila vprašljiva njegova kompetentnost pri reševanju gospodarskih in socialnih vprašanj.⁵⁵ V modernem parlamentarizmu torej ne moremo več govoriti o enotnosti ljudske volje, parlament je zato le mesto, kjer se lahko rešujejo politična vprašanja. Gospodarska in socialna vprašanja pa se, dokler je parlament sestavljen po načelu enakosti vseh ljudi, znotraj njega nikakor ne morejo primerno reševati.⁵⁶

⁵⁴ Tako naj bi bila demokratična ureditev umetna, privzeta tvorba, kulturna stopnja ljudi naj bi bila mnogokje pre nizka za soodločanje o javnih vprašanjih, neustrezen naj bi bil tudi proporcionalni volilni sistem, vlade so preveč odvisne od parlamenta ... (glej Gosar, 1935: 486–492)

⁵⁵ Pač zato, ker njegova sestava ne odraža gospodarske in socialne sestave v državi.

⁵⁶ Tudi Dragoš piše, da je Gosarju demokratičen sistem nezadosten, ker hoče biti le političen, ni pa demokratičen in političen. »Gospodarska, kulturna, socialna vprašanja je treba reševati z njim ustreznimi mehanizmi, ki niso

4.3.1. Samouprava

Gosarjeva reforma političnega sistema oz. ureditve zato uvaja načelo samouprave tudi v politično življenje. Zanj je namreč gledanje na državo kot primarnega nosilca oblasti, iz katere edine izvira tako sodna kot upravna oblast in ki jo lahko prenese na nižje upravne enote, napačna. Tudi slednje imajo namreč izvirno oblast, ki obstaja že sama po sebi in ne šele kot pristojnosti, poverjene s strani države.⁵⁷ Samoupravna država je zato decentralistično urejena, kjer ima vsaka enota tako veliko pristojnosti, kolikor jih potrebuje za urejanje svojih zadev (glej Gosar, 1935: 497–499).

Iz tega gledanja Gosar kasneje razvija koncept samoupravne politične organizacije. V vseh enotah, tako občinskih kot državnih, in na vseh področjih morajo odločati organi, ki so odgovorni ljudstvu⁵⁸ (povzeto po Gosar, 1935: 500). Seveda se narava samouprave razlikuje. V občinah je najbolj neposredna, na državni ravni pa najbolj posredna.

Na državni ravni je za Gosarja »najnaravnejša in samoupravnemu načelu najbolj ustrezajoča oblika ljudskega zastopništva vsedrjavno narodno predstavništvo, državni politični parlament« (Gosar, 1935: 532). Parlament naj bi bil izvoljen neposredno, na osnovi splošne in enake pravice vseh državljanov. Gosar torej v svoji teoriji družbene reforme in videnju političnega sistema poudari potrebo po ohranitvi parlamenta kot vrhovnega organa politične oblasti v državi. To namreč sledi načelu samoupravljanja, ki predvideva, da vsi ljudje urejajo (torej volijo svoje zastopnike) pri tistih zadevah, kjer imajo interes.⁵⁹ Vsaka posamezna zbornica oz. zbor na državni ravni (stanovska, gospodarska in kulturna) ima zato pravico in obveznost posredno sodelovati pri odločanju na področjih, ki jih zadevajo (prek dopolnjevanja zakonov, ki jih zadevajo ter veta nanje, do zakonske iniciative) (glej Gosar, 1935: 532–540).

Na deželni ravni je organizacija podobna tisti na državni. Tudi tu si prebivalci posameznih dežel na neposrednih volitvah izvolijo deželni zbor. Vendar pa Gosar posebej opozarja, da je

zgolj politični. S tem poudarkom se Gosar loči od vseh katoliških in marksističnih konceptov tedanjega časa« (Dragoš, 1998:165).

⁵⁷ »Občinska oblast je prav tako izvirna, kakor je izvirna državna oblast« (Gosar, 1935: 498).

⁵⁸ Gosar izrecno opozarja, da v »... dosledno samoupravni državi ni mesta za razlikovanje med državno upravo in tako zvano samoupravo /.../, temveč je tu vsa državna in lokalna uprava, hkrati državna in samoupravna« (Gosar, 1935: 501).

⁵⁹ Dragoš poudarja, da za Gosarja parlamentarna demokracija ni idealna, je pa nenadomestljiva. Zato je ni moč zamenjati z nobenim sistemom (tudi korporativnim ne), jo je pa s slednjim moč dopolniti (neokorporativizem) (Dragoš, 1998: 172).

na deželni ravni potrebno, da v političnem vodstvu in upravi dežele do izraza pridejo tudi drugi interesi, torej da v deželni zbor spadajo tudi neposredno izvoljeni predstavniki stanov ali odposlanci deželnih stanovskih zbornic, poleg njih pa še odposlanci deželne kulturne ter gospodarske zbornice (Gosar, 1935: 533–534).

V okrajih in občinah pa velja, da naj bi bila veljava predstavnikov gospodarstva, kulture in stanov še veliko večja. Splošna politična vprašanja namreč v okrajih in občinah niso tako pomembna, saj so v teh manjših teritorialnih enotah važna in pomembna predvsem druga, torej gospodarska vprašanja (Gosar, 1935: 534). Zato naj bi bila okrajna ter občinska ljudska zastopstva izvoljena predvsem po stanovskih in gospodarskih vidikih.

Vsa vprašanja in vse zadeve naj bi se torej samostojno reševale v okviru čim ožjih teritorialnih enot (po možnosti občin) s tem, da naj bi se skupni organi višjih enot v te odločitve ne bi spuščali. Zato se na najvišji, državni ravni odloča o relativno majhnem številu zadev.⁶⁰

4.4. Kulturna samouprava

Za Gosarja zadeva vprašanje kulturne samouprave dve področji, in sicer: narodno kulturno ter versko oziroma versko-moralno.

Organizacija kulturne samouprave je dvoplastna. V ožjo organizacijo, kjer pridejo pri urejanju določenih kulturnih zadev (npr. šolstva) do veljave pogledi, želje in zahteve neposredno prizadetih ljudi, naj bi pošiljali svoje predstavnike neposredni udeleženci različnih kulturnih panog (torej interesenti), kot so cerkev, učitelji, starši, umetniki ... Voljeni zastopniki vseh teh skupin bi v državi in komunah sestavljali kulturno predstavništvo, ki bi bilo ločeno od političnega predstavništva. Gosar ga imenuje »kulturna zbornica ali kulturni svet« (Gosar, 1935: 518).

Širša organizacija pa naj bi zajela vse kulturno življenje posameznih narodnostnih in verskih skupin ter tako pripomogla do njihove enakopravnosti. Vsaka posamezna verska oz. narodnostna skupina naj bi se samostojno organizirala in si iz voljenih zastopnikov izvolila

⁶⁰ Seveda zakoni nižjih upravnih enot ne smejo nasprotovati zakonom in uredbam višjih, te pa ne smejo posegati na področja nižjih enot. Tista področja pa, ki so skupna, torej ki se zadevajo obe pa urejata tako država kot manjša teritorialna enota tako, da država ureja splošnejše, komuna pa ožje stvari. Ker pa se Gosar zaveda, da ob taki ureditvi lahko pride do izigravanja samoupravnega načela in mnogih nasprotij med državo ter nižjimi upravnimi enotami, predlaga ustanovitev posebnega sodnega organa (posebno državno sodišče), ki bi presojalo v sporih med enotami (glej Gosar, 1935: 535–536).

poseben organ svoje lastne kulturne samouprave, ki bi skrbel za urejanje vseh zadev, ki se zadevajo posamezno skupino (Gosar, 1935: 518).

Naloga vseh teh organov, tako organov ožje kot širše kulturne samouprave, bi bila učinkovito uveljavljanje zahtev in interesov njihovih članov, s čimer naj bi se v vseh zakonih kulturnega, narodnostnega in verskega značaja uveljavili pogledi, želje in interesi neposredno prizadetih ljudi. Prav tako pa bi že omenjena kulturna ter narodna in verska zastopstva skrbela, da se tudi na področju kulturne uprave upoštevajo sprejeti zakoni in s tem interesi prizadetih posameznikov⁶¹ (glej Gosar, 1935: 517–519).

4.5. Stanovska samouprava

V 30. letih, torej letih, ko je Gosar snoval svojo vizijo družbene reforme, je v mnogih državah v okviru korporativnih političnih sistemov obstajalo stanovsko predstavništvo v obliki stanovskih zbornic. Vendar pa je zanj zgolj taka ureditev družbe neprimerna. Najprej zato, ker stanovske zbornice niso bile organizirane po samoupravnem načelu, nadalje pa zato, ker naj bi v mnogih državah stanovskemu predstavništvu poverili odločilno in pravzaprav edino vlogo pri vodenju in urejanju javnega, tudi političnega življenja (npr. v Avstriji). Tako Gosar nenazadnje opozarja, da »... je zgolj stanovska ureditev družbe nemogoča« (Gosar, 1935: 526). Stanovsko zastopništvo oz. korporacija naj bi bila torej le ena izmed štirih v državi (poleg gospodarskega, kulturnega in političnega) in nikakor ne bi smela imeti odločilne vloge pri upravljanju le-te.⁶²

4.5.1. Organizacija stanovske samouprave

Potrebo po stanovski samoupravi Gosar utemeljuje z dejstvom, da se gospodarska ter socialna vprašanja nikakor ne morejo razrešiti le v okviru političnega predstavništva, saj se, po Gosarju, nikakor ne morejo ločiti od stanovskih interesov in vidikov (Gosar, 1935: 524). Samo s sodelovanjem vseh (socialnih) stanov, torej stanov celotne družbe, je moč urediti vsa pomembnejša družbena vprašanja (kmečka, obrtna, carinska politika, razmerje med delom in

⁶¹ Vendar pa Gosar ne pozabi opozoriti, da imajo temeljna kulturna, še posebej pa šolska vprašanja velik pomen za razvoj političnih razmer, zato se ne morejo in ne smejo povsem samostojno urejati. Ali:«...kulturna samouprava prebivalstva v državi se ne da popolnoma ločiti od njegove politične organizacije in politične samouprave» (Gosar, 1935: 522). O meji kulturne samouprave in njeni vezanosti na politično pa bomo več povedali kasneje.

⁶² Gosar tako, po Dragoš, zavrne stanovski koncept kot vsesplošno socialno in politično alternativo družbenega organiziranja. Slednji je zanj koristen le kot dograjevanje demokratičnega trenda, ki se je v Evropi razširil s francosko revolucijo (Dragoš, 1998: 160–161)

kapitalom) in še zlasti vsa t. i. stanovska vprašanja (vprašanja kmečkega, obrtniškega, odvetniškega, uradniškega, inženirskega, itd. prava). Le s samoupravno organizacijo vseh stanov v družbi je torej moč doseči, da vsi dobe svoje predstavnike, in tako doseči občestveni red in občo blaginjo.

Zato sta organizacija in zastopstvo različnih stanov važna predvsem v okviru posameznih dežel in države kot celote, kjer bi se predstavniki stanov združevali v deželne oz. državno stanovsko zbornico⁶³ (Gosar, 1935: 527–528).

Gosarju je najpomembnejše, da na tej ravni vsi stanovi primerno uveljavijo svoje interese in, da sami urejajo in odločajo o stvareh, ki jih zadevajo. To velja tako za zakonodajno kot za upravno področje. To seveda pomeni, da imajo pri zakonih in uredbah, ki zadevajo posamezne stanove glavno vlogo zastopniki teh stanov (npr. zakoni, ki urejajo kmečko vprašanje, kmetje) in, da vsi stanovi sami upravljajo tiste stanovske zadeve, ki jih zadevajo (glej Gosar, 1935: 528–529).

4.6. Razmerje med posameznimi področji družbene reforme

Družbena reforma, ki jo postavi Gosar, torej temelji na samoupravljanju, ki ga razdeli na štiri ločena področja. Vendar pa Gosar opozarja (glej Gosar, 1935: 509–512), da je ta ločitev narejena le iz potrebe po enostavnejši organizaciji reforme. Sicer pa vseskozi stremi k ureditvi javnega življenja v samoupravno in občestveno, torej enotno in harmonično družbo. Tako je seveda logično, da morajo biti vsa ta štiri področja med seboj kar najtesneje povezana.

Glede na to, da so vsa štiri omenjena področja organizirana samoupravno in da vsa poznajo svoj vrhovni odločevalski organ, v katerega se delegirajo predstavniki nižjih organov, je seveda zgornje vprašanje zreducirano na vprašanje razmerja štirih vrhov oz. vrhovnih organov, torej na vprašanje, katera oblast v državi naj bi bila tista, ki bi bila vrhovna.

Gosar, kot smo videli, odločilno vlogo še vedno poveri političnemu organu. Sam pravi: »zato nam praktično preostaja pravzaprav edinole /.../, da namreč priznamo končno in zares odločilno moč v najvažnejših zadevah vrhovnim organom politične samouprave v državi in poedinih komunah« (Gosar, 1935: 511). Najvišja oblast v državi bi torej ostala politična oblast, vse ostale pa bi ji bile podrejene, in sicer v smislu upoštevanja splošnih smernic oz.

⁶³ V okviru manjših teritorialnih enot stanovska zastopstva namreč zastopajo predvsem ozke gospodarske interese in koristi posameznih stanov. V okviru posameznih dežel pa se na splošno določa njihov družbeni položaj (Gosar, 1935: 528).

meja, ki bi jih slednja postavila. Seveda pa bi taka ureditev lahko vodila v zanikanje samoupravnega načela, saj bi lahko politična oblast pridobila preveč moči nad ostalimi tremi, kar bi, po Gosarju, vodilo nazaj k demokratični ureditvi države in zanikanju samoupravnega načela (povzeto po Gosar, 1935: 510–512).

Zato naj bi tudi organi kulturne, gospodarske in stanovske samouprave dobili možnost, ne le svetovati, temveč tudi učinkovito vplivati na končno odločitev vrhovnih zakonodajnih in upravnih organov. Na kakšen način smo že videli zgoraj, spomnimo naj le na neposredno sodelovanje vseh treh vrhovnih predstavniških organov (kulturnega, gospodarskega in stanovskega) s političnim na deželni ravni ter na posredno sodelovanje (v obliki presojanja zakonskih predlogov, podajanja mnenj o le-teh, ter zakonodajni iniciativi) s političnim na državni ravni.

4.7. Sklep

Že v uvodu smo dejali, da Gosar predstavlja modernistično strujo korporativističnih prizadevanj za nov družbeni red med obema vojnoma in je eden prvih avtorjev, ki so si nov družbeni red zamislili kot spoj parlamentarizma in korporativizma. Kot kristjanu mu krščanstvo pomeni edino pot k sreči in zadovoljstvu v družbi, ki je urejena korporativno. Slednja je zanj skupno ime za množico družbenih skupin, organizacij in skupnosti (občestev). Le-te imajo sicer različne interese, vendar pa slednji vsi služijo istemu, skupnemu namenu. Vsi imajo pred očmi lastne in skupne interese, skupna blaginja pa pomeni tudi blaginjo vsakega posameznika. Za Gosarja je torej družba organska celota, znotraj katere naj bi se vzpostavil odnos sodelovanja in medsebojne pomoči, kar bi v končni fazi pripeljalo do družbene blaginje.

Za Gosarja so ljudje enakopravni in naj bi zato imeli tudi enake možnosti zadovoljevanja svojih interesov.⁶⁴ Ker pa na družbo gleda kot na organsko celoto, imajo vsi člani družbe tudi določene skupne interese. Zato kot temeljno načelo, na katerem temelji reorganizacija družbe, vpelje načelo samoupravljanja. Slednje namreč Gosarju pomeni največjo možnost

⁶⁴ Tu je Gosar sicer precej nejasen, saj se pri vprašanju, kateri interesi so tisti, ki jim je v družbi potrebno dati prednost, dobro zaveda, da je odgovor na to vprašanje odvisen od svetovnonazorskega stališča posameznika. Tako sicer priznava, »da je vsaka občestvena ureditev družbe dobra vedno le z določenega vidika; z vseh drugih, nasprotnih stališč pa je nujno slaba in nezadovoljiva« (Gosar, 1935: 198), vendar pa v nadaljevanju ne ponudi nobene konkretne rešitve, pač pa le opozarja, da bo »naša zamisel naletela na odpor vseh tistih, ki stojijo na drugačnem, našim pogledom nasprotnem svetovnonazorskem stališču« (Gosar, 1935: 198).

zadovoljevanja lastnih interesov in omogoča skupno urejanje tistih vprašanj, ki so skupna ljudem kot članom stanov, občestev, narodov, podjetij ...

Seveda je družbena reforma večplastna, dotakne se tako organizacije kulturnega, stanovskega kot tudi političnega in predvsem gospodarskega sistema.

Pri slednjem je za Gosarja bistveno, kako doseči, da bo gospodarstvo, ki stremi k čim večjemu dobičku, posredno zadovoljevalo skupne družbene interese, torej delovalo v smeri obče blaginje. Zavrne marksistično idejo podžavljenja gospodarstva in kolektivizma, namesto tega pa zahteva podružabljanje gospodarstva, torej podreditev gospodarskega življenja skupnim družbenim potrebam. Tako je zanj bolj kot vprašanje lastnine nad proizvodnimi sredstvi pomembno vprašanje upravljanja z njimi. Njegov model gospodarskega sistema zato vključuje delavce, ki znotraj podjetja neposredno odločajo o vseh skupnih vprašanjih in zadovoljujejo lastne interese, se prek predstavnikov združujejo v okviru sorodnih panog, na deželni in državni ravni pa v okviru zbornic. Skladno s tem pa poudari potrebo po ohranitvi tržnega gospodarstva in privatne lastnine.

Posebej pomembna je za Gosarja seveda možnost urejanja skupnih zadev na področju lokalne samouprave. Zavzema se za čim širšo lokalno avtonomijo in decentralizacijo države. Kljub temu, da ohrani parlamentarno predstavništvo (spoji demokratični parlamentarizem s samoupravo), pa naloge in pristojnosti slednjega močno omeji. Parlament je zanj sicer resda vrhovni, a predvsem politični organ, ki je zato zadolžen le za dajanje smernic in sprejemanje zakonov in uredb splošne narave. Konkretna vprašanja ter konkretne odločitve pa naj bi se sprejemale v nižjih odločevalskih telesih, torej na ravni dežele, predvsem pa občine.

Tak red naj bi torej omogočal največji razvoj posameznikovih sposobnosti in interesov, a jih hkrati ukloni splošni družbeni koristi. Tako Zver pravi, da Gosar v svoji teoriji postavke liberalnodemokratskega sistema dopolni z naslednjim: namesto demokracije postavi samoupravo, individualizem zamenja s skupinskim pluralizmom, demokratični parlamentarizem nadomesti s samoupravnim parlamentarizmom, enotno ljudstvo s samoupravno organiziranim ljudstvom, predstavniški sistem z delegatskim, namesto centralizma pa se zavzema za decentralizem (Zver, 1992: 42).

Gosar dejansko pomeni posebnost v katoliškem taboru 30. let. Razen njega so vsi avtorji ponujali korporativne koncepte novega družbenega reda, ki pa so bili vsi avtoritativni in

nedemokratični in katerim je skupna antizahodna, antisemitistična in antikomunistična usmeritev (Brajović-Hajenkumer, 2001: 31).

Za razliko od njih Gosar ne išče niti zunanjih niti notranjih sovražnikov, njegova stališča so strpna in demokratična. Glede na čas in razmere je Gosarjev osnutek v mnogih točkah zelo napredno zastavljen (žensko vprašanje, smrtna kazen, vojska), njegovi pogledi na avtonomijo trga (npr. delovne sile ali trga sploh), socialno politiko in gospodarska vprašanja pa so bistveno drugačni od široke palete konceptov družbene prenove v katoliškem taboru, izjemno napredni in demokratični. V tem smislu se zdi, da je Gosar edini pravi Krekov naslednik, ki je bil sposoben stvarne nadgradnje Krekovega programa (Pelikan v Urbas, 2001: 48). Njegov model pa Simčič opredeli kot model demokratične socialne države s tržno ekonomijo (Simčič, 1993: 91). Če pa se gospodarstvo ravna po tržnih zakonih, je mogoče socialno pravičnost uresničiti šele posredno, s socialno politiko, ki jo je v Sloveniji prvi tudi ustrezno definiral (Enciklopedija Slovenije, 1998:122). Njegovo teorijo bi zato lahko označili kot dalekosežno, nekatere njene poudarke, kot so občestveni družbeni red ter samoupravljanje, pa Simčič (Simčič, 1993: 94–95) označi celo kot vizionarske.

5. Uvod v totalitarizem

Kot smo videli že v poglavju o korporativizmu, pomeni demokracija ločitev kraljevega fizičnega telesa od političnega. Posledično se izprazni mesto oblasti, ki postane simbolno neupodobljivo, kar pomeni, da ga vladajoči ne sme zasesti oz. ga utelešati.

Podobi praznega mesta se pridruži podoba ljudske suverenosti, legitimnost oblasti je namreč utemeljena v ljudstvu. Oblast torej izvira iz ljudstva, vendar pa ni nikogaršnja. To je sicer očitno protislovje, od katerega pa demokracija živi. Po Lefortu rešitev tega protislovja privede tudi do razkroja demokracije. Če se mesto oblasti namreč ne prikazuje več kot simbolno prazno, temveč kot dejansko prazno, potem so tisti, ki oblast izvršujejo, dojeti kot frakcija v službi zasebnih interesov, legitimnost pa se zlomi. Če pa se podoba ljudstva aktualizira, če neka stranka zatrjuje, da se identificira z ljudstvom in si pod to krinko prisvoji oblast, torej če zasede mesto oblasti, potem je zanikano načelo delitve med civilno družbo in državo, zanikano je načelo razlikovanja med tistim, kar izhaja iz reda oblasti, zakona in spoznanja (oz.

oblast postane zakon in spoznanje). Pride do prepleta političnega z ekonomskim, pravnim in kulturnim. To pa je značilnost totalitarizma⁶⁵ (Lefort, 1999: 69–70).

Za Leforta moderni totalitarizem torej vpelje spremembo statusa oblasti, kar najbolje priča o politični preobrazbi oz. o mutaciji simbolnega reda. Pojavi se partija, ki se predstavlja kot povsem drugačnega izvora od strank, kot nosilka aspiracij celotnega ljudstva in varuhinja legitimnosti. Pride do zgostitve med sfero oblasti, sfero zakona in sfero vednosti. Spoznanje vseh smotrov družbe, norm, ki uravnavajo družbene prakse postane last oblasti. Oblast je torej utelešena (v skupini oz. človeku), in se zato povezuje s prav tako utelešeno vednostjo, ki je zato ne more nič razbiti. Teorija je na varnem pred vsakim izkustvenim ovrženjem (povzeto po Lefort, 1999:17–18). Država in civilna družba tako postaneta nerazdružljivi, družba je homogena, družbena razdeljenost, različnost mnenj pa je zanikana (proletariat je eno z ljudstvom, partija eno s proletariatom, egokrat pa eno s partijo).

Tako se nam že kaže nekaj ključnih predstav, ki (po Lefortu) tvorijo ideološko matrico totalitarizma.

Tako najprej izstopi podoba ljudstva – Enega. Tak primer je proletariat, ki je mitično dojet kot univerzalni razred, v katerem so zajeti vsi elementi pri izgradnji socializma. Proletariat tako ni več razred znotraj razslojene družbe, pač pa je po svojem bistvu ljudstvo, ki vključuje birokracijo (Lefort, 1999: 77).

Podoba ljudstva se združi s podobo oblasti–Enega, »oblasti, ki je skoncentrirana v vodilnem organu in na koncu v posamezniku, ki uteleša ljudsko enotnost in voljo« (Lefort, 1999: 77). Seveda lahko ljudstvo–Eden predstavlja in izraža edino veliki Drugi, to je ponavadi egokrat.⁶⁶ Z njim pa se povezuje podoba njegovega sovražnika, ki služi kot konstitutivni element za identiteto ljudstva⁶⁷ (Lefort, 1999: 77–78).

Družba je v celoti dojeta kot velikanska organizacija, ki vsebuje mrežo mikroorganizacij, je amorfn materija, ki se vseskozi izgrajuje. Za Leforta je namreč modernost totalitarizma v

⁶⁵ To je za Leforta tudi glavni razlog, zakaj socialistična levica ni bila zmožna spoznati in kritizirati dinamike državne birokracije. Slednja je namreč ostala nevidna, saj se je zdelo, da je država vzniknila iz družbe kot organ, v katerem se zgoščata volja in moč ljudstva. Totalitarni pojav se ji izmuzne zato, ker je le-ta bistveno povezan s predstavo o državi, ki je vsepričujoča (Lefort, 1999: 70–71).

⁶⁶ Voditelja v totalitarni družbi tako stalno preganja protislovje; po eni strani je stopljen z ljudstvom, proletariatom, partijo in je v njem utelešen, je delček v Organizaciji, Stroju, po drugi strani pa zavzema mesto Gospodarja, tistega, ki vse vidi in vse imenuje, oz. organizatorja, mobilizatorja množic (Lefort, 1999: 78).

⁶⁷ Lefort veliko pozornost nameni metafori telesa, s katero se povezuje kampanja proti sovražnikom. Slednji so namreč prikazani kot paraziti na telesu naroda (antisemitizem, rasizem ...).

tem, da kombinira »radikalno arteficialen ideal z radikalno organicističnim idealom« (Lefort, 1999:19). Podoba telesa se združuje s podobo stroja. Skupnost se dan za dnem izgrajuje.⁶⁸ Najpomembnejši dejavnik, ki poveže zgornje člene ideološke matrice, pa je partija. Partija je tista, ki na eni strani »prodira v zgradbo države, tako da iztira konvencionalne artikulacije in državo izrabi kot golo fasado za politično oblast« (Lefort, 1999: 80), po drugi strani pa ustvari na stotine mikroteles, ki nastopajo kot različna od nje, tako da na ta način simulirajo specifičnost in avtonomijo čisto družbenih razmerij, torej ne-političnih, ki pa so s partijo kosubstancialne (Lefort, 1999: prav tam). Vzpostavi torej mrežo kolektivov (sindikati, razne mladinske in kulturne organizacije ...–glej primer SZDL in vlogo ZK v nadaljevanju!), po kateri krožijo komunistične norme. V vsakem izmed kolektivov je obnovljena celotna ideološka matrica; podoba skupne družbene identitete, dobre organizacije, vsaka pozna mehanizem za odstranitev parazitov ... Tarča je torej vsako družbeno razmerje, kjer pa Lefort opozarja, da delu inkorporacije posameznikov v legitimne skupine ustreza delo razkroja svobodno vzpostavljenih razmerij; delu umetne socializacije torej ustreza uničenje oblik naravne družbenosti (Lefort, 1999: 81). S tem se subjekt razkroji, kjer koli bi se že lahko uveljavil, v »mi« in posledično zlepljenje teh »mi« v »veliki komunistični mi« (Lefort, 1999: prav tam). In čeprav sta marksizem in levica kritizirala buržoazni individualizem, Lefort opozarja, da nikoli nista bila zmožna razviti nasprotne kritike socialističnega kolektivismu in tako »razstaviti fikcije enotnosti, identitet, substance družbenega in pokazati, da vodi v izolacijo in razkroj posameznikov« (Lefort, 1999: 81–82).

5.1. Teoretski uvod v komunizem

Komunizem je teorija družbene ureditve in svetovni nazor, ki je nastal kot odgovor na brezobzirni liberalizem in kapitalistično izkoriščanje, za katerega odpravo se tudi zavzema. Prav zato je bila ideja (oz. iluzija) komunistične države zelo popularna od srede 19., pa vse do srede 20. stoletja.⁶⁹

Izhodišča teorije so v idejnih prvinah filozofskih sistemov antičnih družb in zgodnjega krščanstva, bolj zaokroženo obliko je dobil v 16. st., predvsem pa v utopičnem socializmu 18.

⁶⁸ Lefort s pravkar navedeno ideološko matrico povezuje še predstavo o družbenozgodovinskem ustvarjanju (nenehna izgradnja socializma, ki vodi v svetlo prihodnost in ki opravičuje vsa dejanja) in predstavo o samotransparentnosti družbe (prived načrta, ki naj bi ga posedovala Organizacija) (glej Lefort, 1999: 78–80)

⁶⁹ O tem npr. piše Dragoš, ko primerja socialni koncept RKC in socializem oz. komunizem. Slednji je zanj namreč veliko močnejši, saj ponuja konkreten program družbene prenovе, ki ga je moč uresničiti »zdaj« (Dragoš, 1998: 93), poleg tega pa je privlačen zato, ker ponuja iluzijo urejene družbe (glej Dragoš, 1998: 143–147). O privlačnosti komunistične ideje kot iluzije sicer glej Furet: 1998.

st. (Enciklopedija Slovenije, 1991: 239). Znanstvene temelje komunizmu sta položila Marx in Engels, na njuni podlagi pa je Lenin kasneje opredelil taktiko in strategijo revolucionarnega boja za osvojitve oblasti ter razvil zasnovo proletarske države.

V kapitalistični družbi, pravi Lenin, v najboljšem primeru obstaja le bolj ali manj popoln demokratizem, ki pa je vedno stisnjen v tesni okvir kapitalističnega izkoriščanja in je zato pravzaprav vedno le demokratizem za manjšino, samo za posedujoče razrede⁷⁰ (Lenin, 1949: 83). Za marksiste je tako država orodje za izkoriščanje zatiranega razreda oz. orodje za »izkoriščanje mezdnega dela s strani kapitala« (Engels v Lenin, 1949: 14). Država je proizvod družbe na določeni razvojni stopnji, je priznanje, da se je ta družba zapletla v nerazrešeno protislovje s samo seboj. Družba je namreč razcepljena na številna nasprotja oz. konflikte, ki jih producirajo razredi z različnimi ekonomskimi interesi. Da pa bi slednji ne bi »požrli sebe in družbe v brezplodnem boju, je potrebna sila, stoječa na videz nad družbo, ki naj spor duši«. Ta sila je seveda država, njeno glavno orodje pa sta nad družbo postavljeni in od nje odtujujoči se stalna vojska in policija, torej represivni aparat (Engels, v Lenin, 1949: 8–11).

Tudi Marxu država pomeni organ razrednega gospostva, organ za zatiranje enega razreda po drugem, ustvaritev reda, ki uzakonja in utrjuje to zatiranje s tem, da brzda spopad me razredi (Marx v Lenin, 1949: 9).

Ker je država nastala iz potrebe, da brzda razredna nasprotja in sredi spora med razredi je v službi interesov najmočnejšega, to je ekonomsko vladajočega razreda, ki postane z njeno pomočjo vladajoči razred tudi politično (Engels v Lenin, 1949: 14).

Država je torej izraz nepomirljivosti razrednih nasprotij. Država tako nastane, ko se razredna nasprotja ne dajo več objektivno pomiriti, in služi kot dokaz nepomirljivosti slednjih⁷¹ (Lenin, 1949:8–9).

Pri analizi zgodovinske vloge države pa je bistveno, da za marksiste država ni zgodovinsko nujna oblika, torej ni od vekomaj in tudi ni večna. Država je postala nujnost na določeni stopnji ekonomskega razvoja, ko se je družba razcepila v razrede, pred tem pa so obstajale

⁷⁰ Svobodo v kapitalistični družbi tako Lenin primerja s svobodo v stari Grčiji; svoboda za gospodarje sužnjev. Tudi v modernih družbah naj bi bila namreč večina prebivalstva izključena od udeležbe v javnem in političnem življenju (Lenin, 1949: 83).

⁷¹ Lenin posebej poudari, da je razumevanje države tista točka, kjer se začenja potvarjanje marksizma. Tako naj bi »buržoazni in maloburžoazni ideologi« sicer priznavali razredni boj, vendar pa državo prikazujejo le kot organ za pomirjenje razredov, medtem ko drugo strujo potvarjanja marksizma Lenin imenuje »kautskijansko« (Karel Kautsky je bil namreč idejni vodja te smeri) (več o njem glej Furet, 1998:112–118)). Slednja naj bi teoretično sicer priznavala državo kot organ razrednega gospostva in nepomirljivost razrednih nasprotij, vendar pa ji Lenin očita napačno razumevanje pomena in vloge nasilne revolucije ter odklanjanje diktature proletariata (glej Lenin, 1949: 8–9, 33-34 in 99–116).

mnoge družbe, ki so lahko shajale brez nje. Zato je glavni cilj marksistične teorije revolucija, ki bo v končni fazi odpravila vsa razredna nasprotja, s tem pa tudi državo kot orodja za brzdane le-teh (Engels v Lenin, 1949: 16).⁷²

Da bi se zgodila revolucija – ki je prehod od enega v drugi produkcijski način, od enega k drugemu tipu družbe, družbene strukture –, je potrebno, da produkcijski odnosi pridejo v nasprotje s produktivnimi silami; to pomeni, da dani produkcijski odnosi ne omogočajo več nadaljnega razvoja produktivnih sil, ampak ta razvoj ovirajo in celo zavirajo. Tedaj produktivne sile terjajo nove produkcijske odnose – vstopijo v revolucionarno obdobje. Vendar za resnično izvršitev revolucije ni dovolj le, da obstaja nasprotje med produkcijskimi odnosi in produktivnimi silami; obstajati mora tudi subjektivno zavedanje tega nasprotja v razredu, ki ima od nasprotja največ škode (proletariat) (Alatri, 1980: 195).

Revolucijo naj bi torej izpeljal proletariat »kot edini do kraja revolucionarni razred, kot edini razred, ki je sposoben združiti vse delovno ljudstvo in izkoriščane za borbo proti buržoaziji«⁷³ (Lenin, 1949: 25). Za Lenina je proletariat »poseben razred, ki ga njegovi eksistenčni pogoji usposablja oz. mu dajejo moč za strmoglavljanje birokracije. Zaradi svoje ekonomske vloge v veliki proizvodnji je torej proletariat lahko voditelj vseh delovnih in izkoriščanih množic. (Lenin, 1949: 25–26).

Z revolucijo proletariat odpravi buržoazno državo. Kot pravi Engels (Engels v Lenin, 1949: 17): »Proletariat se polasti državne oblasti in spremeni proizvodna sredstva najpoprej v državno lastnino. S tem pa odpravi samega sebe kot proletariat, s tem odpravi vse razredne razlike in vsa razredna nasprotja, hkrati s tem pa tudi državo kot državo.«

Prehod iz buržoazne, kapitalistične v komunistično družbo pa naj bi potekal v dveh fazah.⁷⁴ Na to opozarja tudi Lenin, ko piše, da je »nedvomno zgodovinsko dejstvo, da mora biti

⁷² Tudi Marx poudarja, da je »obstoj razredov vezan le na določene zgodovinske razvojne faze proizvodnje «ter da slednji vodi k diktaturi proletariata, le-ta pa je prehod k odpravi vseh razredov in brezrazredni družbi (s tem pa seveda tudi k odpravi potrebe po državi) (Marx v Lenin, 1949: 33).

⁷³ Pri tem ni odveč poudarek, da je slednja nujno nasilno dejanje, proletariat torej oblasti ne more prevzeti po mirni poti. Slednje posebej poudarja tudi Lenin, ko citira Marxa, za katerega je »nasilje babica vsake stare družbe, ki je zanosila novo« in »orodje, s katerim se družbeno gibanje uveljavlja in s katerim razbija skrepenele, odmrle politične oblike« (Lenin, 1949: 21).

⁷⁴ Prehod v komunistično družbo prek dveh faz je tudi osrednje mesto kritike anarhizma s strani marksizma. Če je bilo prvemu glavni cilj takojšnja odprava kakršnega koli državnega aparata, so marksisti poudarjali, da se pri vprašanju o odpravi države od anarhistov nikakor ne ločijo glede cilja. »Mi trdimo samo, da je za dosego tega cilja nujno potrebno začasno uporabiti orodja, sredstva in metode državne oblasti proti izkoriščevalcem« (Lenin, 1949: 59).

poseben stadij ali posebna prehodna stopnja od kapitalizma h komunizmu« (Lenin, 1949: 82) in da je prehod od kapitalizma k socializmu nemogoč brez neke prehodne faze, torej brez povratka k primitivnemu demokratizmu, kjer pa slednji temelji na kapitalizmu in kapitalistični kulturi in je zato drugačen od primitivnega demokratizma v predkapitalistični dobi⁷⁵ (Lenin, 1949: 43).

V prvi ali nižji fazi komunistične družbe, kot jo imenuje Marx (Lenin pa socializem), proletariati odpravi državo buržoazije kot »posebne sile za zatiranje proletariata« in jo nadomesti s »posebno silo za zatiranje buržoazije po proletariatu« (Lenin, 1949: 19). Torej naj bi v prvi, prehodni fazi država kot orodje zatiranja še obstajala, spremeni oz. obrne se le smer izkoriščanja.⁷⁶ Pri tem pa proletariati nikakor ne prevzame le izgrajenega aparata buržoazne države, pač pa mora slednjega razbiti in izgraditi svojega.⁷⁷

Če želi zatreti odpor buržoazije, proletariati nujno potrebuje državno oblast, centralizirano organizacijo sile. Poleg tega pa mu država omogoča tudi vodenje množice prebivalstva pri urejevanju novega, socialističnega gospodarstva. Ali kot pravi Marx: »Država, to je proletariati, organiziran kot vladajoči razred« (Marx v Lenin, 1949: 24).

Proizvajalna sredstva postanejo last celotne družbe. Vsak delavec dobi od družbe toliko, kolikor ji je dal, vendar pa Lenin opozarja, da prva faza komunizma še ne more dati pravičnosti in enakosti. Vsak delavec ima resda enako pravico do enakega delovnega donosa, vendar pa je to še vedno le pravica, ki kot taka predpostavlja neenakost. Vsako pravo je namreč uporaba enakega merila na različne ljudi, ki pa v resnici niso enaki oz. so med seboj neenaki. Enaka pravica zato Leninu pomeni »kršitev enakosti in nepravilnost« (Lenin, 1949: 88–89). Razlike v bogastvu še vedno ostanejo (izhajajo pač iz razlik med samimi delavci, potrošni predmeti pa se delijo po delu in ne po potrebah.), vendar pa izgine izkoriščanje človeka po človeku.

⁷⁵ Tu Lenin misli predvsem na funkcije same oblasti, ki so se poenostavile na stopnjo »registriranja, knjiženja in kontroliranja« in ki jih lahko opravlja »vsak pismen človek« (Lenin, 1949: 43).

⁷⁶ Tudi Zanardo opozarja, da je za Marxa je poglavitni nasprotnik kapital in ne avtoriteta, zatiralska avtokracija, država. Ne gre za to, da bi pobili državo (kot pravijo anarhisti) in uničili, kar je v moderni državi enotno in vodeno, četudi pomeni izvir neenakosti in podrejanja, ampak gre za to, da je predhodno potrebno osvojiti državo, uporabiti enotnost in vodstvo, da bi potem napadli temeljna razmerja podrejanja in neenakosti. Sredstvo revolucije ni samo ekonomski in socialni boj, ampak tudi politični boj; da bi razrušili enotno oblast lastniških razredov in meščansko državo, je potrebno, da se razred organizira v politično stranko in se bori za osvojitve oblasti (Zanardo v Alatri, 1980: 191–192).

⁷⁷ Na to posebej opozarjata tudi Marx in Engels na podlagi izkušenj Pariške komune. Slednja jima služi tudi kot primer oblike države diktature proletariata (odprava stalne vojske, voljeno in zamenljivo uradništvo brez privilegijev, voljeni sodniki, odprava parlamentarizma (ne pa predstavnštva) ... (več glej Lenin, 1949: 40–54). Predvsem pa Lenin opozarja, da je Komuna »prvi poskus proletarske revolucije« in »končno odkrita politična oblika, ki more in mora nadomestiti razbiti stroj« (Lenin, 1949: 55).

Buržoazno pravo se torej v tej fazi ne odpravi popolnoma, temveč le v odnosu do proizvodjalnih sredstev, ki niso več v privatni lasti. Ostane pa v svojem drugem delu kot regulator razdeljevanja proizvodov in delitve dela med člani družbe (»za enako količino dela enaka količina proizvodov«) (Lenin, 1949: 88–90).

Država torej odmira, vendar ne docela, ker je treba še vedno varovati ostanek buržoaznega prava. Da država popolnoma odmre, pa je potreben popoln komunizem.

V drugi fazi naj bi tako sledilo počasno odmiranje države, pač hkrati s tem, ko naj bi »poseganje državne oblasti v družbene odnose postalo od področja do področja odveč« (Engels, v Lenin, 1949: 17). Tudi Lenin posebej poudarja, da je moč vsako državo, tudi proletarsko, odpraviti samo po poti odmiranja. V zvezi s tem pravi, da »kadar pa večina ljudstva sama zatira svoje zatiralce, že ni treba »posebne sile« za zatiranje! V tem smislu začne država odmirati« (Lenin, 1949: 42). Namesto posebnih ustanov privilegirane manjšine lahko sedaj večina sama neposredno izpolnjuje funkcije nadzora in uprave.

»Šele v komunistični družbi, ko bo odpor kapitalistov že dokončno strtl, ko bodo kapitalisti izginili, ko ne bo več razredov, šele takrat država izgine in bo mogoče govoriti o svobodi.⁷⁸ Šele takrat bo mogoča in bo uresničena popolna demokracija, res demokracija brez kakršnihkoli izjem« (Lenin, 1949: 85).

Druga faza bo torej ukinila delitev dela, ki je temelj odtujenosti, uresničeno pa bo načelo »vsak po svojih sposobnostih, vsakomur po njegovih potrebah«. Ljudje bodo prostovoljno delali po svojih sposobnostih, delo pa bo postalo »prva življenjska potreba« (Lenin, 1949: 92).

Demokracijo kot formalno enakost v kapitalistični državi bo zamenjala demokracija kot dejanska enakost v komunistični. In od trenutka, ko bodo vsi člani družbe, ali vsaj ogromna večina, sami upravljali državo, od tega trenutka dalje bo začinjala izginjati potreba vsakršnega vladanja sploh. Čim popolnejša je demokracija, bolj je nepotrebna. Zato bo v tej, najvišji fazi komunistične družbe končno izginila potreba po državi kot aparatu izkoriščanja enega razreda po drugem in država bo odmrla (Lenin, 1949 93–98).

⁷⁸ Ekonomska osnova za to, da država odmre, je tako visoko razvit komunizem, da izgine protislovje med umskim in fizičnim delom, ki je za Lenina »eden najpoglavitejših virov današnje socialne neenakosti« (Lenin, 1949: 91). To protislovje pa je moč preseči le z ekspropriacijo kapitalistov, s čimer bo omogočen silovit razvoj proizvodjalnih sil.

5.1.2. Civilna družba in država v socializmu

Iz zgornjih sestavkov lahko razlagamo končni cilj marksistične teorije v vzpostavitvi komunistične brezrazredne družbe brez razrednih nasprotij in konfliktov in brez potrebe po državi kot posebnem aparatu vodenja družbe. Tako tudi Bibič piše (Bibič, 1984: 311–315), da Marxova koncepcija prave demokracije pomeni družbeno skupnost, v kateri je presežen dualizem med civilno družbo in politično državo, v kateri je premagano nasprotje med javnim političnim monopolom in med privatnimi monopoli v civilni družbi, s tem pa je tudi dejansko dosežena enotnost med posebnimi in splošnimi interesi, med obliko in vsebino skupnostnega življenja, med človekom kot predmetnim bitjem in človekom kot bistveno socialnim bitjem.⁷⁹ Marx, kot opozarja tudi Keane, pojmuje moderno ločitev države in civilne družbe kot prehodni pojav. Sprejme sicer razliko med njima, vendar tako, da zanika njeno trajnost in nujnost. Zmaga proletariata v revoluciji izključuje možnost za reabsorbiranje moči države nazaj v žive sile družbe, osvobojene buržoazne dominacije. Pot v socializem torej vodi prek odprave, ne pa poglobljanja nasprotja med civilno družbo in državo (Keane, 1985: 40–41). Tudi Lefort je, kot smo videli, kot bistveno značilnost totalitarizma navajal zanikanje načela delitve med družbo in državo zato, ker partija (kot predstavnica »delovnega ljudstva«, torej celotne družbe) zasede prej nezasedeno mesto oblasti (glej Lefort, 1999: 63–83).

Socializem kot družba enakosti in svobode naj bi torej temeljila na odpravi razlik med državo in civilno družbo in posledične »koordinacije in združitve osebne in kolektivne eksistence vsakega posameznika in skupine, ki bosta potekala brez trenj« (Keane, 1985: 39)

Vendar pa so dejanske izkušnje in praksa socializma pokazale ravno nasprotno – teorija civilne družbe namreč dokazuje, da je »razvoj demokracije v sodobnih, tako vzhodnih kot zahodnih sistemih odvisen od poglobljanja razlike med državno in civilno sfero oz. od

⁷⁹ Za Marxa je namreč moderna doba oz. francoska revolucija, končala preobrazbo političnih stanov v socialne; stanovske razlike je potisnila v privatno sfero in jim odvzela neposredni pomen za politično življenje. Tako je bil dosežen odločilen obrat v moderni politiki – dokončno je bila dovršena ločitev političnega življenja in civilne družbe. Kot posledica dualistične narave modernega sveta pa je prišlo tudi do dualizma na ravni posameznika. Posameznik ni več celovito bitje; razklan je in razdvojen na pripadnika civilne družbe in politične države. Nasproti si stojita bourgeois in citoyen. Državljan mora torej bistveno razcepiti samega sebe. Kot na dejanskega državljana naleti nase v dvojni organizaciji, v birokratski (formalna opredelitev vladne oblasti, ki ne zadeva njega in njegove dejanskosti) in v socialni (v organizaciji civilne družbe). Prava organizacija je organizacija države, za katero zmeraj daje materijo državljan, druga pa je civilna organizacija, katere materija ni država. Ločitev civilne družbe in politične države se nujno pojavlja kot ločitev političnega državljana, državljana države, od civilne družbe, od njegove dejanske, empirične dejanskosti, kajti kot državni idealist je povsem drugo, od svoje dejanskosti različno bitje (Bibič, 1984: 271–276).

osamosvajanja in širitve obsega nedržavnih družbenih dejavnosti« (Adam in Podmenik, 1985: 17).

Tudi Keane posebej poudarja, da ustaljeno, marksistično pojmovanje koncepta civilne družbe pozablja, da se termin civilna družba ni izoblikoval hkrati z emancipacijo buržoazije (bil je razvit že v srednjem veku) in »ima cel niz modernih pomenov, ki vsi zadevajo politični problem kako in s kakšnimi pogoji lahko državno oblast ocenimo kot legitimno« (Keane, 1985: 32).

Socialistična civilna družba naj bi (tako Adam in Podmenik) pomenila alternativo ne le etatistični, pač pa tudi alternativo samoupravni obliki socializma. V slednjem namreč pomeni zahteva po politični emancipaciji in pravicah svojevrsten paradoks, saj je razlika med družbo in državo ukinjena in zato ni jasno, kdo naj bi pravice ogrožal in kdo naj bi jih zagotavljal. Še več, socialistični sistemi, ki ukinjajo razliko med državo in družbo, »nimajo institucionaliziranih mehanizmov, s katerimi je moč vzpostaviti in varovati neodvisnost družbene sfere nasproti posegom državnega aparata« (Adam in Podmenik, 1985: 22). Podobno pravi Keane, da je Marxu »spodletelo pripoznati, da bodo administrativne in politične institucije do neke stopnje vedno potrebne v kompleksnih postkapitalističnih sistemih in da bo za te sisteme potrebno vzpostaviti varovalne mehanizme pred zlorabo državne oblasti« (Keane, 1985a: 85).

Po Keaneu (Keane v Adam in Podmenik, 1985: 22) je sicer razlika med etatističnim in samoupravnim socializmom le v časovnem umeščanju. Pri prvem je ideja resnične skupnosti odmaknjena v daljno prihodnost, v sedanosti pa je država instrument in medij socialistične izgradnje (prehodna faza), medtem ko samoupravni socializem poskuša kolektivno harmonijo realizirati že tu in zdaj v obliki »asociacij svobodnih proizvajalcev«. Samoupravni socializem, izhajajoč iz predpostavke o odmiranju države, oznanja prevlado družbe, medtem ko državni socializem v imenu začasne države izniči družbo.

Vendar pa po Adamu in Podmenikovi empirični procesi v samoupravnem socializmu kažejo, da država ne izumira, da praktično nikoli ni kazala te tendence in da je obseg političnih svoboščin zelo omejen, sposobnost družbe za samoorganizacijo pa je zelo majhna (Adam in Podmenik, 1985: 22).

Preseganje dualizma med civilno družbo in državo je torej v končni fazi vodilo do zmanjševanja političnih pravic državljanov in do nekontroliranega poseganja države v sfero civilne družbe. Vendar pa je ravno ta dualizem oz. revitalizacija civilne družbe, po mnenju Adama in Podmenikove, bistven element, ki bi lahko pripeljal do demokratizacije političnega

življenja in modernizacije gospodarstva socialističnih družb (Adam in Podmenik, 1985: 24–27).

Poseben pomen pri vzpostavitvi civilne družbe ima zato (Adam in Podmenik, 1985: 24–25) predvsem vzpostavitev političnega pluralizma, vendar ne v obliki večstrankarskega sistema, pač pa kot možnost političnega izražanja in delovanja v okviru »*neodvisne Socialistične zveze*« (podčrtala avtorja). Neodvisne predvsem od partije, kar je, kot bomo videli, še kako pomembno v naši nadaljnji analizi sistema socialističnega samoupravljanja.

6. Avtoritarni korporativizem Edvarda Kardelja

O avtoritarnem ali socialističnem korporativizmu v povojni Jugoslaviji lahko govorimo že od leta 1953, ko je slednja začela prakticirati posamezne elemente korporativizma, o čisti, dasiravno svojevrstni, korporativni praksi v Jugoslaviji pa lahko govorimo od leta 1974, ko je tako ureditev uvedla nova ustava SFRJ, ki je nastala na teoretski podlagi Edvarda Kardelja. Uvedla je sistem socialističnega samoupravljanja kot »tretjo pot« med kapitalizmom in komunizmom, sistem pa je imel precej korporativnih elementov.⁸⁰

Teoretsko ga je razvil, utemeljil in preciziral Edvard Kardelj v svojem najpomembnejšem delu »Smeri razvoja političnega sistema samoupravljanja«, ki ga je objavil leta 1977 in je pomenilo tudi osnovo za pripravljalne aktivnosti 11. kongresa ZKJ kot program nadaljnjega razvoja in nalog sistema socialističnega samoupravljanja (Bilandžić, 1984, internet 1).

6.1. Organizacija sistema samoupravljanja

Kardelj svojo vizijo sistema socialističnega samoupravljanja razvije skozi kritiko političnega sistema kapitalistične lastnine. Slednji je namreč nastal v sistemu kapitalističnih proizvodnih odnosov in zato tudi zaradi družbenih in političnih potreb vladajočega razreda v tem sistemu.⁸¹ Kardelj sicer, podobno kot Gosar, priznava, da »... parlamentarni sistem pomeni

⁸⁰ Slednje se je sicer v Jugoslaviji začelo razvijati že leta 1950 s temeljnim zakonom o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in z višjimi gospodarskimi združenji po delavskih kolektivih (Brajović-Hajenkumer, 2001: 32).

⁸¹ Parlament naj bi v svojih rokah držal le krajši del vzvoda oblasti in upravljanja družbe, medtem ko daljši del vzvoda v svojih rokah drži razred finančnih, industrijskih, trgovskih in drugih lastnikov. Ta razred ima odločilni

velik korak v zgodovinskem napredku posebno glede pospeševanja demokratičnih in človekovih pravic« (Kardelj, 1980: 40). Vendar pa v nadaljevanju opozarja, da je parlamentarni sistem kapitalistične proizvodnje svoje družbene funkcije lahko opravljal le tako, da je podelil posamezniku določeno mero političnih pravic.⁸²

Politični pluralizem tako za Kardelja pomeni v bistvu zatiranje oz. negacijo konkretnih interesov ljudi, saj zreducira množico avtentičnih in specifičnih interesov ljudi na neke splošne, abstraktne interese oz. politične obrazce, ki jih predstavljajo in zastopajo različne politične stranke⁸³ (povzeto po Kardelj, 1980: 42). Slednje tako zameglijo pravo razvejanost realnih družbenih interesov. Splošni družbeni cilji oz. interesi, ki jih zastopajo slednje, pa so (glej Kardelj, 1980: 55–57) v bistvu le konkretni, razredni cilji vladajočega razreda.

Delavci ter tudi vsi ostali člani družbe praktično nimajo vpliva na upravljanje političnega, gospodarskega in drugih sistemov. Parlamentarna oblast je, kot smo že dejali, odvisna in podrejena zunajparlamentarni, stranke pa so organizirane oligarhično (in ne samoupravno), zato njihovi člani v bistvu nimajo nobenega vpliva nanje (glej Kardelj, 1980: 59). Še več, za Kardelja pravzaprav ni bistveno, ali je sistem eno- ali večstrankarski, oba sta preprosto nezdržljiva z družbenoekonomskimi in demokratičnimi odnosi socialističnega samoupravljanja in demokratičnim pluralizmom samoupravnih interesov (glej tudi Kardelj, 1980: 114–125).

6.1.1. Pluralizem samoupravnih interesov

Kot antipod klasični parlamentarni ureditvi Kardelj razvije politični sistem socialističnega samoupravljanja, ki temelji na priznavanju demokratičnega pluralizma samoupravnih interesov, pri katerem je bistveno priznavanje pluralizma interesov vseh članov družbe oz. samoupravnih organizacij (ki v bistvu prežemajo celotno družbeno organizacijo).

vpliv na področju gospodarskega sistema in s tem tudi posredno vpliva na politične odločevalce (glej Kardelj, 1980: 44). Kardelj to oblast imenuje »zunajparlamentarna oblast«, ki je v bistvu še pomembnejša od parlamentarne, saj obsega največji del življenjskih interesov delavca (mezde, gospodarski sistem, delitev družbenega bogastva ...), zato so delavcu odvzete vse pravice prav na tistih področjih, za katera je življenjsko zainteresiran (Kardelj, 1980: 57).

⁸² Določeno zato, ker je v parlamentarnem sistemu posameznik še vedno le abstraktni državljan, v njem je »v najboljšem primeru svobodna samo abstraktna in splošna politična misel, konkretni razredni, življenjski in delovni interesi delavcev pa so bolj ali manj brezpravni in podrejeni proizvodnim odnosom kapitalistične družbe« (Kardelj, 1980: 42).

⁸³ Različne zato, da ustvarijo iluzijo, da upravljajo družbo, da torej poteka politični boj za »njihove in navidez različne« (vendar pa le s strani kapitala sproducirane in ponujene) interese.

Bistvo sistema samoupravljanja je za Kardelja torej pluralizem konkretnih interesov, ki imajo dejansko možnost priti na dnevne rede političnih odločevalcev. Socialistična samoupravna demokracija izhaja iz človeka kot nosilca celovitosti parcialnih in splošnih družbenih interesov. Slednji pa ga povezujejo z drugimi ljudmi v množico skupnosti interesov⁸⁴ (Kardelj, 1980: 107).

Kardeljev koncept pluralizma samoupravnih interesov kot sredstva, ki bi delavcem omogočal uresničevanje njihovih konkretnih interesov, torej prevajanja le-teh v splošni interes sicer močno kritizira Kavčič. Pluralizem samoupravnih interesov zanj namreč ni kvalitetno nova stopnja socialistične demokracije, pač pa le nova oblika in metoda monopola enopartijskega sistema⁸⁵ (Kavčič, 1988: 480).

Samoupravna demokracija seveda za Kardelja ni sistem, zasnovan na družbeni harmoniji, ampak na boju mnenj in kritiki ter konfrontaciji različnih parcialnih interesov, kjer se odločitve pogosto sprejema z glasovanjem, ne pa z dogovorom ali sporazumom. Pluralizem interesov je zanj izraz gibanja družbene zavesti. Kljub temu pa to Kardelju ne pomeni, da je za pluralizem samoupravnih interesov potreben politični pluralizem v obliki večstrankarskega sistema; v odnosih socialističnega samoupravljanja večina interesov namreč nastopa v svoji avtentični obliki, torej se ne politizirajo, zato tudi ni potrebe, da se vsak odnos med ljudmi oz. njihovimi interesi spremeni v politiko oz. domeno politične sile (povzeto po Kardelj, 1980: 120).

Vlogo večstrankarskega sistema naj bi zato opravljale različne družbenopolitične organizacije, »ki lahko kot diferencirano organizirana socialistična zavest vplivajo na opredeljevanje tako splošnih družbenih interesov kot tudi teženj samoupravnih skupnosti posameznih interesov« (Kardelj, 1980: 119). Znotraj teh organizacij naj bi torej odločali o

⁸⁴ Seveda se, tako kot Gosar zaveda, da lahko sistem, ki zastopa oz. daje možnost zastopanja vsem interesom privede do različnih konfliktov med njimi. In medtem, ko je Gosar, kot smo videli, tu dokaj nejasen, pa Kardelj opozarja predvsem na možne razredne konflikte in zato poveri prednost interesom delavskega razreda, saj je samoupravna družba še vedno le razredna (ni torej občestvena celota). »Zato moramo vztrajati pri razredni naravi naše demokracije. To pa ne pomeni nič drugega, kot da mora biti v samem sistemu te demokracije zagotovljena nesporna vodilna vloga interesov delavskega razreda, trdno povezanega z vsemi drugimi delovnimi ljudmi ...« (Kardelj, 1980:105).

⁸⁵ Kavčič namreč piše, da je Kardelj sicer dopustil, da se posamični interes konfrontira s splošnim, ni pa dopustil, da se lahko vanj tudi spremeni, kar je zanj pogoj vsakršne demokratične igre. Vsak posamični interes, ki je drugačen od obstoječega, mora namreč skozi organizacijski in politični filter obstoječega subjekta politične moči. Subjekt politične moči vlada nad usodo posamičnega interesa in ga praviloma takoj ugonobi. Tako posamični interes vedno ostane na ravni posamičnega in zato nujno podrejen splošnemu. S tem pa se zaščititi obstoječi in priznani splošni interes in degradira posamičnega zgolj na praktikizem in demokratični formalizem. (Kavčič, 1988: 480–481).

morebitnih konfliktih med interesi. Zato naj bi slednje ne nastale in bile organizirane kot izraz nekih splošnih političnih diferenciacij, pač pa bi nastale za uresničevanje skupnih interesov. Ne nastanejo torej zato, da bi se borile za oblast, pač pa zato, da bi zadovoljevale različne družbene potrebe in interese vseh ljudi, ki so dejanski vir in nosilci politične oblasti⁸⁶ (povzeto po Kardelj, 1980: 120–121).

6.1.1.2. Temeljne značilnosti demokratičnega pluralizma samoupravnih interesov

Temeljne značilnosti demokratičnega pluralizma samoupravnih interesov oz. oblike uresničevanja samoupravnega upravljanja oblasti po Kardelju potekajo v temeljnih samoupravnih organizacijah (najpogosteje v temeljnih organizacijah združenega dela, s čimer se zagotovi delavsko samoupravljanje), v samoupravnih interesnih skupnostih (v katerih so organizirani interesi delovnih ljudi in občanov v družbenih dejavnostih, kot so zdravstvo, socialna politika, izobraževanje, znanost, kultura ter ostala področja širšega interesa), v organih družbenopolitičnih skupnosti (predvsem v samoupravno organiziranih krajevnih skupnostih in občinah) ter v organih družbenopolitičnih organizacij (v katerih se izraža ustvarjalna aktivnost socialističnih družbenih sil na področju ideologije in splošne politike) (povzeto po Kardelj, 1980: 113).

6.2. Delavsko samoupravljanje in združeno delo

Eden bistvenih elementov sistema samoupravljanja, predvsem sistema ekonomskega samoupravljanja, je delavsko samoupravljanje. Kardelj celo pravi: »... zato je za nas načelo samoupravljanja proizvajalcev izhodišče sleherne demokratične socialistične politike, slehernega socialističnega demokratizma« (Kardelj, 1979: 119). Kot bomo videli v nadaljevanju, je namreč le prek samoupravljanja proizvajalcev moč delavskemu razredu pridobiti v roke obvladovanje celotnega družbenega produkta in s tem celotnega gospodarstva brez kakršnega koli monopola države ali privatnih lastnikov. Le prek neposrednega nadzora nad proizvodnimi sredstvi in s tem nad ekonomskim sistemom pa lahko delavci resnično pridobijo tudi politično oblast.

⁸⁶ Dejansko pa so, kot piše tudi Lefort, predstavljale mikrotelesa, po katerih so krožile komunistične norme in vzorci (glej Lefort, 1999: 80).

Delavsko samoupravljanje pomeni vzpostavitev neposredne ekonomske zveze med delavci⁸⁷ v združenem delu z njihovim podružbljenim minulim delom, torej s tistim delom ustvarjene vrednosti dela, ki ga delavec ne dobi v obliki dohodka, temveč se podružblja, torej je namenjen bodisi akumulaciji oz. družbenemu kapitalu bodisi družbeni porabi. Slednje pomeni Kardelju preseganje ostankov kapitalističnega gospodarstva in meznega odnosa me delavci in lastniki, hkrati pa delavce motivira, da gospodarno razpolagajo in upravljajo z družbenim kapitalom. »Šele ko delavec najneposredneje upravlja in razpolaga z minulim delom oziroma družbenim kapitalom in tudi z rezultati svojega dohodkovnega reproduciranja, dejansko neha biti mezní delavec«⁸⁸ (Kardelj, 1980: 139).

Bistveno je torej, da delavec kot proizvajalec materialnih dobrin s svojim delom ne pridobiva le dohodka, temveč tudi pravico, da po delegatih in delegacijah upravlja s sredstvi celotnega družbenega življenja. Samoupravljanje je zato resnična vladavina delavcev in ne le oblika participacije delavcev pri upravljanju podjetij. Tako je samoupravljanje »hkrati ekonomski in politični sistem« (Šetinc, 1979: 150).

Zato je za Kardelja pravo samoupravljanje mogoče le v sistemu družbene lastnine produkcijskih sredstev in le takrat, kadar ima delavski razred politično moč v družbi, da si lahko prilagodi celoten družbenoekonomski in politični mehanizem družbe (povzeto po Šetinc, 1979: 150–151).

Tako lahko končno delavci vzpostavijo tako ekonomsko kot politično kontrolo nad gibanjem celotnega kapitala. Še več, razpolaganje in (so)upravljanje s celotnim minulim delom, torej s skupnim dohodkom je »osnova in spodbuda za prostovoljno, demokratično in samoupravno združevanje dela in sredstev v družbeni reprodukciji« (Šetinc, 1979: 166). Višji skupni dohodek, ki nastane z združevanjem dela in sredstev pomeni višji dohodek posameznega podjetja in končno tudi višji dohodek posameznih delavcev. Dohodek delavca je torej odvisen ne le od njegovega tekočega dela znotraj podjetja, pač pa tudi od njegovega gospodarjenja s celotnim družbenim kapitalom. To pa je za Kardelja tista gonilna sila, ki bo prispevala k združevanju dela, torej k povezovanju posameznih temeljnih organizacij združenega dela (TOZD) oz. njihovih delavskih svetov, to je torej tista spodbuda, ki bo razširila interes

⁸⁷ Pod pojmom »delavec« Kardelj razume »vse ljudi, ki delajo s sredstvi za proizvodnjo v družbeni lastnini« (Šetinc, 1979: 164),

⁸⁸ Kardelj namreč posebej opozarja, da tako v družbah parlamentarne demokracije s privatno lastnino, kot v socialističnih družbah družbene lastnine delavec nima možnosti razpolagati s svojim minulim delom, saj si ga v prvih prisvoji privatnolastninski kapital, v primeru drugih pa tehnobirokratski monopol državnega aparata. Le v sistemu samoupravljanja je minulo delo neposredno v rokah delavcev oz. le v socialističnih samoupravnih odnosih »se ne prekinja ekonomska in politična zveza delavca v združenem delu z njegovim podružbljenim minulim delom« (glej Kardelj, 1980: 24–25).

vsakega delavca na širše družbeno področje in ga usmerila tudi k sodelovanju pri vodenju celotnega gospodarskega sistema (povzeto po Kardelj, 1980: 32).

6.2.1. Organizacija delavskega samoupravljanja

Delavsko samoupravljanje je mogoče le v primeru, da to zagotavlja družbenoekonomski sistem oz. da se vzpostavi demokratični samoupravni mehanizem ekonomskih odnosov in zvez, ki omogoča in spodbuja povezovanje parcialnih interesov delavcev z njihovimi skupnimi, širšimi interesi in upravljanje s sredstvi pod kontrolo delavcev. Vsem organizacijam združenega dela, torej raznim podjetjem in industrijam mora biti tako omogočeno, da se brez kakršnega koli državnega posredništva med seboj povezujejo in da med seboj sodelujejo v skladu s svojimi proizvodnimi in ekonomskim interesi.

Osnovna celica družbenoekonomskega sistema je podjetje oz. temeljna organizacija združenega dela. Vsako podjetje je glede svojega dela samostojno, omejujejo ga le splošni predpisi in družbeni gospodarski plan.⁸⁹ Dohodek je družben, pri delitvi pa so udeleženi delavci, država (davki), komuna (oz. občina) in podjetje. Dohodek, ki pripada podjetju, slednje porabi samostojno, o njegovi porabi odločajo delavci (glej Kardelj, 1979: 112).

Podjetja upravljajo delavski sveti, ki jih za dobo enega leta izvolijo delovni kolektivi. Delavski sveti volijo svoje upravne odbore, ki izvršujejo sklepe delavskega sveta in upravljajo podjetje (več glej Kardelj, 1979: 112–114).

S tem je omogočeno, da delavci participirajo pri vodenju podjetja, prek svojih delegatov na višjih ravneh (npr. v sestavljenih organizacijah združenega dela) pa razpolagajo tudi z dohodkom drugih podjetij oz. vse družbe. Najvišji organ delavskega samoupravljanja je zbor združenega dela kot eden izmed zborov skupščine.

6.3. Samoupravne interesne skupnosti

Za Kardelja je torej koncept samoupravljanja tisti, ki odločilno pripomore, da postane družbena lastnina resnično družbena, torej da je resnično v rokah delavcev. Država ni več monopolni urejevalec gospodarstva, prav tako pa ni več potrebna kot arbiter med delavci v materialni in delavci v družbeni dejavnosti. Samoupravljanje namreč ni le oblika organizacije materialne proizvodnje in oblika urejanja odnosov med slednjo in negospodarstvom, pač pa

⁸⁹ Ki ga sicer sprejme vrhovno odločevalsko telo (skupščina), v katerem pa imajo možnost glasovanja tudi predstavniki delavcev in je zato ravno tako produkt samoupravnega sporazumevanja in ne državne birokracije.

pomeni tudi način upravljanja z državo oz. družbo s strani delavcev. Slednji naj bi namreč svoje medsebojne odnose urejevali neposredno na podlagi samoupravnih sporazumov v okviru samoupravnih skupnosti (glej Kardelj, 1980: 33–35).

Delavcem iz materialne proizvodnje je tako zagotovljeno tudi zadovoljevanje njihovih interesov na področju zdravstva, izobraževanja, kulture, znanosti ... Za zadovoljevanje slednjih se delavci združujejo v samoupravne interesne skupnosti.

Samoupravne interesne skupnosti so skupnosti, v katerih so združeni delavci iz materialne proizvodnje (uporabniki storitev) in delavci v teh dejavnostih (izvajalci storitev) ter v katerih se oboji dogovarjajo enakopravno po načelu paritete o skupnem planu razvoja posamezne družbene dejavnosti, pač v skladu s potrebami združenega dela in družbe v celoti (Kardelj, 1980: 142).

V samoupravnih interesnih skupnostih tako sedijo delegati, predstavniki izvajalcev in uporabnikov servisov javnih podjetij, ki se v najvišji točki združujejo v zboru samoupravnih interesnih skupnosti (Urbas, 2001: 22).

Odločilno vlogo pri urejanju družbe torej prevzemajo delavci – samoupravljalci, saj neposredno ali prek svojih delegatov odločajo o vseh pomembnejših družbenih vprašanjih. Zato pomeni Kardelju samoupravljanje tudi pot v odmiranje države⁹⁰ (Kardelj, 1980: 38).

6.4. Družbenopolitične skupnosti

Omenili smo že, da ena izmed temeljnih oblik uresničevanja samoupravnega vodenja oblasti poteka tudi v družbenopolitičnih skupnostih. Te pa so: občina (sestavljena iz krajevnih skupnosti, ki pa še nimajo posebne strukture organov), skupnost občin (oziroma okraj), avtonomni pokrajini in republike ter federacija. Organi vseh teh skupnosti samostojno odločajo o vseh svojih zadevah, o skupnih zadevah pa odloča organ višje skupnosti, sestavljen iz delegacij nižjih skupnosti. V okviru vsake skupnosti je najvišji organ skupščina, ki opravlja

⁹⁰ Kljub temu pa Kardelj opozarja, da je samoupravljanju kljub vsemu državni aparat še vedno potreben. Samoupravljanje namreč ni sistem, ki bi deloval po notranjem avtomatizmu, pač pa je družbenoekonomski in politični odnos med ljudmi, ki lahko kot tak obstaja le, če se opira na ustrezen sistem politične oblasti (torej na sistem državne oblasti, v katerem ima vodilno vlogo delavski razred). Zato naj bi bila državna oblast kljub odmiranju posameznih funkcij države še vedno pogoj in nujen instrument ohranjanja samega sistema socialističnega samoupravljanja (Kardelj, 1980: 38). Pri analizi civilne družbe smo videli, da to še kako drži, saj so hkrati z odpravo dualizma civilna družba-država, izginile tudi praktično vse omejitve poseganja slednje v polje družbenega.

zakonodajno funkcijo, vse ostale organe pa so postavi ona (povzeto po Brajović-Hajenkumer, 2001: 39).

Skupščina je na občinski in republiški ravni trozborna, sestavljena iz Zbora združenega dela, v katerem sedijo predstavniki gospodarstva in zaposlenih, Družbenopolitičnega zbora (predstavniki politične elite) ter Zbora krajevnih skupnosti oz. občin, v katerem so zastopani lokalni predstavniki. Skupščina na zvezni ravni je dvozborna, in sicer sestavljena iz Zbora občin in pokrajin ter Zveznega zbora. Zvezni zbor je predstavljal vse državljane, sestavljali so ga delegati iz republiških Zborov združenega dela, Družbenopolitičnih zborov in Zborov samoupravnih interesnih skupnosti.⁹¹ Zbor republik in pokrajin pa so sestavljale delegacije republiških zborov občin⁹² (Enciklopedija Slovenije, 1997 : 116–117).

Kot četrti zbor se je na občinski in republiški ravni predstavljal še zbor samoupravnih interesnih skupnosti, torej javnih podjetij, v katerem so sedeli predstavniki uporabnikov ter zaposlenih. Ta zbor je imel pravico, da enakopravno soodloča o vseh zadevah s svojega področja (povzeto po Urbas, 2001: 22 in Brajović-Hajenkumer, 2001: 34).

Sistem samoupravljanja je temeljil na decentralizaciji države in urejanju vseh zadev znotraj družbenopolitičnih skupnosti.⁹³ Najnižji in hkrati temeljni enoti sta krajevna skupnost ter komuna oz. občina kot »osnovni socialnoekonomski celici družbe« (Kardelj, 1979: 122).

V krajevni skupnosti kot najnižji enoti lokalne samouprave so se uresničevali oz. urejali najosnovnejši skupni interesi njenih prebivalcev na stanovanjskem področju, na področju komunalnih dejavnosti, otroškega in socialnega varstva ... Krajevna skupnost je predstavljala najmanjšo enoto teritorialne samouprave in zato omogočala zelo tesno povezanost vseh svojih članov (glej Kardelj, 1980: 143). Delegati posameznih krajevnih skupnosti pa so se združevali na občinski ravni.

Po Kardelju je občina osnovna socialnoekonomska celica družbe in je to sredstvo dejanske demokratizacije ter ena izmed temeljnih oblik demokratične organiziranosti oblasti.⁹⁴ Vse

⁹¹ Kardelj sicer nikjer točno ne precizira konkretne sestave organov samoupravljanja, pač pa ponuja le teoretsko zasnovano zanj. Struktura organov državne oblasti pa je bila zapisana v ustavi iz leta 1974.

⁹² Vsi zbori so bili seveda zamišljeni kot funkcionalno predstavništvo.

⁹³ Vsak narod oz. narodnost in s tem vsaka republika oz. pokrajina naj bi s tem postala svoj samoupravni subjekt – vsak naj bi sam upravljal svoje zadeve na republiški oz. pokrajinski ravni, skupne, ustavno določene pa na federalni (Kardelj, 1980:145–146). Samoupravljanje je zato, po Kardelju, preobrazilo naravno političnega sistema same federacije. Kardelj zapiše: »Naš samoupravni sistem zagotavlja narodom in narodnostim popolno svobodo in samostojnost pri urejanju družbenih zadev. Tu pravzaprav ne gre več za nekakšno klasično federacijo ali konfederacijo, ampak za samoupravno skupnost narodov in narodnosti novega tipa, ki ne temelji izključno na delitvi funkcij države, ampak predvsem na skupnih interesih, določenih s samoupravnim in demokratičnim ustavnim sporazumom med republikami in avtonomnima pokrajinama« (Kardelj, 1980: 146).

funkcije oblasti in upravljanja družbenih zadev naj bi se namreč uresničevale v občini, razen tistih, ki predstavljajo skupen interes vseh prebivalcev pokrajine oz. republike ali pa države in se zato o njih odloča na višji ravni, kjer pa je prek delegatskega sistema zagotovljen vpliv in udeležba »delovnih ljudi«, organiziranih v občini in sicer v zboru občin (oz. republik in pokrajin) kot enem izmed treh (dveh) osnovnih zborov republiške (oz. federalne) skupščine.

Bistven pomen občini oz. komuni Kardelj nameni zato, ker naj bi bila slednja akcijsko samostojna na področju gospodarskega razvoja in ker je organsko povezana z delavskimi sveti in drugimi demokratičnimi organi samoupravljanja proizvajalcev (Kardelj, 1979: 122). Vse pomembne gospodarske odločitve (npr. delitev presežka dela, ki ostane na področju komune) se torej samostojno in neodvisno sprejmejo na nivoju občine s strani delegatov vseh podjetij, ki delujejo v okviru slednje. Občine naj bi torej predstavljale zaokroženo celoto, znotraj katere bi imeli njeni prebivalci možnost zadovoljevati večino svojih interesov in jih seveda tudi samostojno urejati. Zato je za Kardelja bistveno bolj kot politična pomembna socialnoekonomska dimenzija občine. Kardelj tako pravi: »Komuna je torej ne le politični, temveč predvsem socialnoekonomski organizem, pri čemer bo prva funkcija polagoma slabela, druga pa se bo krepila« (Kardelj, 1979: 122). Tako kot Gosar torej tudi Kardelj občinam poveri zelo pomembno vlogo, pri čemer oba bistveno vlogo občinskih organov vidita v urejanju gospodarstva in socialnih vprašanj.

6.5. Družbenopolitične organizacije v samoupravljanju

Tretja temeljna oblika uresničevanja samoupravnega upravljanja oblasti je potekala v organih družbenopolitičnih organizacij. Te so bile po ustavi iz leta 1974 opredeljene kot organizirane oblike, v katerih delavski razred in delovni ljudje uresničujejo oblast in upravljajo druge družbene zadeve (Brajović-Hajenkumer, 2001: 39).

Kardelju, kot smo že omenili, pomenijo nadomestek večstrankarskega sistema, saj naj bi vplivale na opredeljevanje tako splošnih družbenih kot posameznih interesov. Njihova

⁹⁴ Več o sami organizaciji občinske uprave glej Kardelj, 1979: 123-126. Na tem mestu naj samo omenimo, da so bili vodilni politični in socialnoekonomski organi komun, imenovani ljudski obori, dvodomni, kjer je bil drugi dom zbor proizvajalcev, ki je zagotavljal vodilno vlogo delavskega razreda v družbenem sistemu, saj so bili vanj voljeni samo neposredni proizvajalci z volilno utežjo v korist delavcev.

funkcija torej ni boj za oblast, pač pa zastopanje družbenih potreb in interesov ter reševanje konfliktov med različnimi interesi.⁹⁵

Za Kardelja so družbenopolitične organizacije sile subjektivnega faktorja socialistične družbe, delovale naj bi namreč kot faktor družbene zavesti v konkretnih oblikah, kar pomeni, da naj bi pripomogle k vzpostavitvi ter ohranjanju zavesti o neposrednih samoupravnih interesih, združenih z zavestjo o dolgoročnih in zgodovinskih interesih delovnih ljudi (povzeto po Kardelj, 1980: 176). Tako naj bi ohranjale ideje socialistične revolucije, zavest o vodilni vlogi delavskega razreda ...⁹⁶

Najpomembnejša družbenopolitična organizacija je za Kardelja Zveza komunistov, poleg nje pa še Socialistična zveza delovnega ljudstva (SZDL) in sindikati.⁹⁷

Zveza komunistov: Kardelj vodilno vlogo poveri Zvezi komunistov, vendar nikakor ne v smislu političnega monopola za državno oblast oz. je ne enači s pojmom enopartijskega sistema. Vodilno vlogo ima Zveza komunistov zato, ker predstavlja avantgardo delavskega razreda, ker je »izraz specifičnega kompleksa idejnega in političnega interesa tega razreda in vseh delovnih ljudi« (Kardelj, 1980: 209). Idejna in praktična stališča Zveze komunistov naj bi torej postala in ostala stališča vseh posameznikov in njihovih interesov. Zveza komunistov kot manjšina v družbi naj bi tako postala idejna in politična sila večine v družbi (povzeto po Kardelj, 1980: 209).

Vendar pa Kavčič na podlagi dejanskih izkušenj sistema samoupravljanja kritizira potrebo po okrepljeni vlogi ZK kot subjektivnega faktorja zavesti, saj naj bi to krepilo ne le ideološki, pač pa tudi izvršni in operativni enopartijski sistem. »Kardelj z oblikami, institucijami in

⁹⁵ Praksa je pokazala povsem drugačno sliko mesta Zveze komunistov v sistemu socialističnega samoupravljanja. Na to je sicer, kot smo videli, opozarjal že Lefort, ko je pisal o komunističnem totalitarizmu in o partiji, ki vzpostavi mrežo kolektivov (sindikati, razne mladinske, kulturne organizacije), po kateri krožijo in se obnavljajo komunistične norme ter vzorci (Lefort, 1999: 81).

⁹⁶ Kavčič v zvezi s tem kritizira Kardelja, češ da je slednjemu centralno vprašanje še vedno vprašanje razmerja med socializmom in njegovimi nasprotniki, ki so lahko tudi parcialna zavest ali interes znotraj socializma. Za premaganje te nevarnosti pa predlaga vsepovsod prisotno družbeno zavest, ki pa po Kavčiču v tem primeru ni »nič drugega kot politika organov ZK in zlasti njenih vodstev« (Kavčič, 1988: 266).

⁹⁷ Vloga sindikatov kot »najširše organizacije delavskega ljudstva« za nas ni tako pomembna, zato je ne bomo posebej obravnavali. Opozorimo naj le na to, da se je po Kardelju v sistemu samoupravljanja spremenila, saj so izgubili vlogo zaščitnika neposrednih ekonomskih interesov delavskega razreda kot celote. Delavci so se namreč v zaščiti svojih pravic obrnili na delavske svete in k zborom proizvajalcev kot svojim organom, delavcem nasproti pa ne stoji več delodajalec niti v osebi privatnega lastnika niti v osebi centraliziranega državnega aparata (Kardelj, 1979: 116).

Zato je naloga sindikatov, da se bojujejo za reševanje konfliktov, protislovij in problemov, ki nastajajo v odnosih med posameznimi interesi delavcev in delovnih kolektivov na eni strani ter skupnimi interesi delavskega razreda na drugi ter da jih močneje usmerijo k reševanju problemov družbene reprodukcije (Kardelj, 1980: 230–234).

tribunami preveč odpira in z vsebino preveč zapira dialektiko razvoja socializma pri nas« (Kavčič, 1988: 265). Forma je torej demokratska, vsebina pa, s krepitvijo ideološkega, izvršnega in operativnega monopola ZK avtokratska in dogmatska.⁹⁸

Kardelj sicer nasprotuje personalni uniji partijskega in državnega aparata, vendar pa opozarja LE pred nevarnostjo, da bi v sistemu samoupravljanja, kjer se centri moči in političnega odločanja premaknejo iz državnega aparata v sistem samoupravnih skupnosti, ZK ostala na obrobju in bi se s tem izgubila tudi njena povezanost z delovnimi množicami⁹⁹ (glej Kardelj, 1980: 210–211).

Zato mora po Kardelju ZK (po)ostati notranja gibalna sila velike večine ljudstva, ki prek sistema samoupravljanja upravljajo s sredstvi družbene reprodukcije (torej z dohodkom). To pa lahko doseže le prek vzpostavitve – ne samo prek svojih osnovnih organizacij in posameznih komunistov, ampak tudi kot organizirana sila samoupravne demokracije – celotnega sistema demokratičnih zvez s samoupravnimi skupnostmi in vsemi socialističnimi silami (Kardelj, 1980: 212).

Ko Kardelj torej piše o Zvezi komunistov kot o subjektivnem faktorju družbene zavesti, je s tem ne vidi kot dirigenta in upravljavca družbe, prav tako pa je ne vidi potisnjene na družbeno obrobje. Zanj je najpomembnejše, da ostanejo vse samoupravne organizacije in skupnosti samostojne pri svojem delovanju, torej da ZK nanj ne vpliva. Kot ustvarjalna sila, ki kaže poti reševanja tekočih družbenih vprašanj in protislovij je usmerjena na idejne ter splošne politične probleme razvoja socialistične družbe vpliva na družbeno zavest ter s tem posredno na delovanje omenjenih organizacij.¹⁰⁰

Praksa je pokazala precej drugačno sliko s komunistično partijo v prvem planu. Kavčič, npr. opozarja (Kavčič, 1988:136), da je »določen obseg vodilne vloge ZK še potreben, moral pa bi biti vsak dan manjši, čedalje bolj zoževan na bistvena in strateška vprašanja socializma. Sedaj pa je ta monopol prevelik, preobširen in trd, bolj doktrinaren kot življenjski. Zato ga

⁹⁸ Vzrok za tako projekcijo graditve socializma, kjer ima ideološko-strateški monopol v rokah en subjekt, organiziran po načelih boljševiske partije, vidi Kavčič v naslonitvi Kardelja na zgodnje marksiste, to je na Marxa in Engelsa in v zanemarjanju kasnejših (Kavčič, 1988: 530–531).

⁹⁹ Lefort pri analizi komunističnih totalitarizmov opozarja, da, hkrati z odpravo dualizma med državo in civilno družbo izgine tudi črta, ki loči politično od administrativne oblasti: državni aparat izgubi vso svojo neodvisnost glede na komunistično partijo in njeno vodstvo, politična oblast pa kroži prek svojih zastopnikov, partijskih funkcionarjev v vseh sferah birokracije. Oblast ne označuje več praznega mesta, pač pa se materializira v organu oz. posamezniku, ki je sposoben združiti v sebi vse družbene sile, torej v partiji (Lefort, 1999: 75–76). Mirno lahko trdimo, da se je njegova analiza potrdila tudi v primeru sistema socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji, kjer je partija dejansko imela najpomembnejšo vlogo, saj je prodrla v vse pore družbe.

¹⁰⁰ Konkretno ima za Kardelja npr. ZK vodilno idejno in politično vlogo tako znotraj SZDL kot tudi sindikatov, vendar pa te vloge ne sme uresničevati z besedami, torej s programskimi direktivami, pač pa z delovanjem znotraj njih in vplivanjem na ostale njune člane (glej tudi Kardelj, 1980: 210–232).

socialistična praksa ogroža, spodkopava in ignorira.« Tega naj bi se po njegovem vrh partije tudi zavedal in zato ustrezno reagiral. Bistvena posledica naj bi bila predvsem utrjevanje položaja ZK v SZDL, kar pa Kavčič izrecno kritizira, saj je SZDL organizacija, ki je izšla iz OF in je zato direktna negacija tega monopola.¹⁰¹

Več o SZDL in vlogi Zveze komunistov v njej pa v naslednjem odstavku.

SZDL: SZDL kot naslednica OF združuje vse napredne socialistične sile in predstavlja zborna mesto, kjer se le-te srečujejo, usklajujejo in povezujejo. Pri tem Kardelj ne pozabi poudariti, da za vključitev v SZDL ni pomembna svetovnonazorska opredelitev, pač pa je pomembno le sprejemanje »pravil igre«, torej urejanja družbenih odnosov po principu samoupravljanja.

Naloga SZDL je, tako Kardelj v tem, da se obrne k problemom uresničevanja interesov delovnih množic in njihovih samoupravnih skupnosti, torej da znotraj sebe združi vse te sile ter jih poveže v plodno razpravo, ki bi omogočila rešitev trenutnih perečih vprašanj, kjer pa težišče razprave ne poteka v vrhovih SZDL, temveč v sekcijah, ki so najbližje ljudem. (Kardelj, 1980: 221–222).

Za Kardelja je SZDL »najočitnejši izraz medsebojne odvisnosti družbenopolitičnih in drugih družbenih organizacij pri njihovem povezovanju s samoupravno bazo« (Kardelj, 1980: 219) in ustvarjalna sila delegatskega sistema.¹⁰² SZDL je torej forum oz. predstavništvo, v katerega se združujejo zainteresirani posamezniki, predstavniki društev, družbenopolitičnih organizacij in v katerem se srečujejo njihovi interesi. Kardelj posebej poudari, da nanjo nikakor ne gleda kot na neko vrhovno organizacijo, pač pa kot na obliko demokratičnega organiziranja pobud, sporazumevanja, dogovarjanja in široke družbene akcije (Kardelj, 1980: 223). Poseben pomen ima SZDL tudi zato, ker je zaradi množičnosti članstva močan faktor oblikovanja socialistične in demokratične zavesti samoupravljalcev.

SZDL naj bi torej prek zastopanja vseh posamičnih družbenih interesov nadomeščala funkcijo večstrankarskega sistema v družbah političnega pluralizma. Vendar pa se je tudi tu, kot smo že omenili, v praksi pokazalo precej drugačno stanje, predvsem zaradi močne vloge Zveze

¹⁰¹ Kavčič trdi, da je monopol ZK izhaja iz obstoječih razmerij znotraj ZK same. Zmanjšati monopol ZK v družbi zanj pomeni spremeniti obstoječe odnose v ZK. Zanj slednja namreč še ni prekoračila okvira boljševiske partije, formalno je še vedno »puška revolucije« (Kavčič, 1988: 271).

¹⁰² Kardelj celo pravi, da »... tisto pozitivno, kar politične stranke pomenijo za sistem buržoazne demokracije in sistem buržoaznega parlamentarizma, mora biti in pomeniti socialistična zveza za naš delegatski sistem in za našo samoupravno demokracijo« (Kardelj, 1980: 229).

Komunistov v njej. Na to opozarjata tudi Adam in Podmenikova, ki v predgovoru v zbornik Socialistična civilna družba pišeta, da politični pluralizem (kot ga razumeta in kakršnega zahtevata) ni večstrankarski sistem, pač pa možnost političnega izražanja in delovanja v okviru (vsaj relativno) neodvisne SZDL. Slednja bi morala biti mesto, kjer bi prihajalo do soočanja različnih mnenj in predlogov v zvezi z relevantnimi družbenimi zadevami. Dejstvo pa je, da SZDL predstavlja transmisijo partije, kar je po njunem moč razložiti s kadrovske strukturo njenega aparata: funkcionarji SZDL so hkrati funkcionarji partije (in obratno). Zato SZDL seveda ne more igrati vloge večstrankarskega sistema. »Obstoj političnega pluralizma je obratno sorazmeren z močjo nadzora ZK nad nekaterimi pomembnimi točkami političnega odločanja«¹⁰³ (Adam in Podmenik, 1985 :25).

Sistem socialističnega samoupravljanja naj bi torej zagotavljal neposredno udeležbo vseh ljudi pri odločanju o političnih, gospodarskih in ostalih družbenih vprašanjih na podlagi svobodnega boja mnenj o konkretnih problemih tega odločanja.

Seveda pa neposredna udeležba vseh ljudi pri odločanju na višjih ravneh ni več mogoča. Zato je Kardelj, tako kot Gosar, razvil delegatski sistem, kot obliko funkcionalnega predstavništva vseh članov družbe.

6.6. Volilna pravica in delegatski sistem

V sistemu strankarskega političnega pluralizma se posameznik zelo redko osebno izreka o sprejetju konkretnega sklepa oziroma o samem sklepu. Kardelj tako trdi, da se njegova politična participacija omejuje samo na to, da vsakih nekaj let glasuje za izvolitev kandidata, ki naj ga predstavlja. Pri tem pa poudarja, da tudi o postavitvi kandidata odloča vrh stranke in ne volivec. Slednji torej nima možnosti voliti kogar koli, temveč le kandidate, ki so bili izbrani po drugih, strankarskih kriterijih. Zato so zanj politične pravice državljanov v sistemu parlamentarne demokracije zelo ozke in omejene, čeprav so povezane z nekaterimi, Kardelj jih imenuje, "sekundarnimi elementi" te pravice, kot so svoboda govora, misli, zbiranja

¹⁰³ Tudi Kardelj v Smereh razvoja ... sicer zelo nedoločno, opozori na ta problem, ko opozarja na neustreznost položaja SZDL v družbi, saj naj bi podcenjevanje s strani ZK vodilo k slabitvi njene moči in s tem k izgubljanju povezave med njo in interesi delovnih množic. Vendar pa popolnoma prezre prave posledice take slabitve, po njegovem namreč slednja vodi LE k šibkejši povezavi med ZK in družbo! (Kardelj, 1980: 221–222)

...Zato je zanj v parlamentarnem sistemu tudi volilna pravica sama oblika politične odtujitve državljana (Kardelj, 1980: 130).

Za razliko od takšnega položaja posameznika v parlamentarnem sistemu naj bi v sistemu socialističnega samoupravljanja obstajalo relativno široko področje, kjer lahko slednji z osebnim izrekanjem odloča o stvareh, o katerih ima neposreden interes. O ostalih, splošnejših zadevah pa odločajo organi, v katerih posameznike predstavljajo delegati.¹⁰⁴

Že pri analizi Gosarjeve družbene reforme smo videli, da ima zanj načelo en človek - en glas vrsto pomanjkljivosti in da ga dopolni z vrsto ostalih volilnih pravic, pač glede na posebne interese, ki jih posameznik izkaže. Prav tako ima tudi za Kardelja v samoupravni demokraciji »...veliko pomembnejšo vlogo od klasične »splošne volilne pravice« demokratična volilna pravica v raznovrstnih samoupravnih organizacijah in skupnostih, kjer odločajo o konkretnih interesih delovnih ljudi oziroma občanov« (Kardelj, 1980 :133). Tudi tu ima torej človek več volilnih pravic oz. toliko, kolikor različnih interesov v različnih skupnostih oz. organizacijah izkaže. Seveda z volilno pravico Kardelj ne misli le na pravico do voljenja delegatov in delegacij, pač pa tudi na pravico do urejanja konkretnih vprašanj, ki so na dnevnem redu družbe (povzeto po Kardelj, 1980: 133–134).

6.6.1. Delegatski sistem

Kardelju pomeni bistveno obeležje socialistične samoupravne demokracije delegatski sistem, ki izvira iz množice samoupravnih skupnosti, ki sodelujejo pri odločanju. Delegatski sistem je zanj oblika organiziranosti delavskega razreda za izvajanje oblasti in upravljanja družbenih zadev. Pomeni mu uresničitev diktature proletariata – skozi delegatski sistem se delavski razred lahko organizira kot država. Oblike te diktature pa so seveda demokratične, saj je njen nosilec demokratično in samoupravno organiziran delavec. Celotni sistem je organiziran tako, da ima združeno delo in s tem delavci vodilno vlogo v njem (Kardelj, 1980: 172–176).

Delegatski sistem je torej tisti bistveni element samoupravljanja, ki omogoča, da se vsi specifični interesi delavcev in ostalih članov družbe prevedejo v politični sistem. Slednje trdi

¹⁰⁴ Delegati so resda, tako kot poslanci, izvoljeni, vendar pa Kardelj posebej opozarja, da je tu volilni akt le prvi in ne najpomembnejši akt, saj je dajanje konkretnih in diferenciranih pooblastil in napotkov delegatom, ki jih v zvezi s konkretnimi sklepi sprejme volilno telo, pravzaprav mnogo pomembnejši akt afirmacije posameznika ali skupnosti interesov pri družbenem odločanju (Kardelj, 1980:131).

tudi Šetinc, ko piše (Šetinc, 1979: 151), da se prek delegatskega sistema »samoupravljanje dejansko razširja na področje družbenega in političnega odločanja, to je samoupravljanje se preobraža tudi v integralni politični, ne pa samo v družbenoekonomski sistem«. Ali kot pravi Kardelj: «... delegatski sistem določa tudi naravo demokratičnih pravic delovnega človeka in občana. To je predvsem pravica delavca, delovnega človeka in občana, na podlagi katere sam v največji meri /.../ odloča o vseh svojih interesih; prek svojih delegacij v delavskem sistemu se pravi spet neposredno, pa sodeluje pri sprejemanju odločitev državnih organov, ki se nanašajo na njegove interese» (Kardelj, 1980: 175). V delegatskem sistemu so tako navzoče delegacije številnih parcialnih interesov, od delegacij združenega dela, samoupravnih interesnih skupnosti pa do delegacij krajevnih skupnosti ter vse do delegacij družbenopolitičnih organizacij.¹⁰⁵

Delegatski sistem je torej tisti, ki omogoča, da delavec ne le samostojno in neposredno odloča o vseh pomembnejših vprašanjih znotraj svojega lastnega podjetja, pač pa dobi prek svojih delegatov pravico odločati tudi o vprašanjih širšega družbenega pomena v skladu s svojim interesom.¹⁰⁶

Čeprav naj bi bil delegatski sistem temeljni instrument, ki bi zagotavljal možnost samoupravljanja in organiziral delavce za izvajanje oblasti, pa je tudi ta deloval pod okriljem Zveze komunistov in zato ni nikoli omogočal resnične demokracije. Na to opozarja tudi Kavčič, ki sicer priznava, da so volilna telesa delegatov izvoljena na neposrednih volitvah, vendar s tako »volilno in politično akcijo, postopkom in aritmetiko, da je vsakomur jasno, da so podaljšana roka partije, ne pa aktiven in demokratičen instrument ljudi«. Uradna struktura in politika sta se tako zavarovali pred presenečenji (Kavčič, 1988: 173). »Namesto, da bi Kardelj usmeril ZK tako, da bi z ustvarjanjem splošnih pogojev preprečevala poizkuse, da bi se splošni ali posebni interesi brez podlage in potrebe »umetno« politizirali, pa vidi v

¹⁰⁵ Vendar je za učinkovito delovanje delegatskega sistema potrebno še veliko več kot le izgrajena organizacija delegatskega sistema in zastopanje vseh parcialnih interesov. Kot smo že videli, je za Kardelja eden temeljnih pogojev učinkovitega delovanja delegatskega sistema tudi njegova prepletenost s subjektivnimi socialističnimi silami družbe, predvsem z zvezo komunistov. Slednja naj bi delegatskemu sistemu dala potrebno ustvarjalno silo socialistične zavesti, s katero bi zavarovali socialistične pridobitve revolucije ter določili nadaljnjo smer razvoja socialističnega sistema in zagotovili svobodo takega razvoja (glej Kardelj, 1980: 177-179). Dejansko pa je prav ta prepletenost onemogočala možnost demokratičnega odločanja skozi delegatski sistem.

¹⁰⁶ Delegati predstavljajo interese posameznikov in organizacij, ki jih zastopajo. Tako torej delegatski mandat vsebuje elemente imperativnega mandata, saj je vsak delegat vezan na smernice svoje samoupravne organizacije, po drugi strani pa je vezana tudi na stališča delegacij, ki so jih delegirale v zborni skupščini. Kardelj je sicer imperativnost delegatskega sistema zanikal in menil, da postavlja imperativni mandat, kjer ga prakticirajo, delegate v vlogo poštarja (povzeto po Kardelj v Strobl, Kristan in drugi, 1986: 201, v Brajović-Hajenkumer, 2001: 42).

politizaciji, napravljeni preko ZK oziroma s pomočjo »družbene zvesti«, jamstvo za depolitizacijo delegatskega sistema« (Kavčič, 1988: 266).

6.7. Kritika Kardeljevega koncepta združenega dela

Po Kardelju je delavsko samoupravljanje najpomembnejši in bistven del sistema samoupravljanja (glej npr. Kardelj, 1980: 119). Prek koncepta združenega dela naj bi namreč delavci razpolagali s celotnim družbenim dohodkom in na ta način dobili v roke ekonomsko, s tem pa tudi politično oblast.

Vendar pa Bavčar, Kirn ter Korzika (v nadaljevanju Bavčar) v svojem delu Kapital in delo v SFRJ dokazujejo, da je koncept združenega dela, njegove teoretične ter tudi praktične rešitve vseboval obilico protislovij, zaradi katerih nikoli ni zaživel tako, kot si je to zamislil Kardelj.

Ko Bavčar kritizira sistem socialističnega samoupravljanja in združeno delo, se osredotoči predvsem na dve točki; prva je integracija kapitala in dela v rokah delavcev (ukinjanje privatne lastnine), kar mu v končni fazi predstavlja le obliko kontrole in upravljanja nad procesom akumulacije, druga pa zadeva odnos med družbenim državnim kapitalom in posamičnimi kapitali, predvsem z ozirom na večjo ali manjšo samostojnost ekonomskih subjektov kot drugega bistvenega pogoja za realizacijo koncepta socialističnega samoupravljanja.

Kritizira pa ga zato, ker delavsko samoupravljanje nikakor ne ogroža procesa akumulacije kapitala, ne odpravlja meznega dela in izkoriščanja delavcev, ampak je le nadaljevanje slednjega v novi preobleki. Socialistično samoupravljanje torej ni konec procesa akumulacije kapitala, pač pa le še ena njegova zgodovinska oblika (Bavčar in drugi, 1985: 50–51).

Središčna točka politične ekonomije sistema socialističnega samoupravljanja, kot jo razume Kardelj, je namreč spremenjeni značaj delovanja zakona vrednosti. Glavni motiv proizvodnje namreč ni več gon po profitu, pač pa ustvarjanje dohodka. Nasproti kapitalu stoji družbeni kapital, nasproti dobičku pa dohodek. Od tod je razvit koncept vseh ostalih družbenih razmerij do koncepta položaja posameznika kot neposrednega udeleženca v proizvodnem procesu (Bavčar in drugi, 1985: 8).

Vendar pa Bavčar trdi, da je neuspeh sistema samoupravljanja prav v omenjenem delovanju zakona vrednosti, njegovem nerazumevanju in »v družbeni implementaciji tega (napačnega,

op. p.) razumevanja«¹⁰⁷ (Bavčar in drugi, 1985: 8). Zakon vrednosti je namreč nujno zaznamovan s kapitalističnim načinom proizvodnje. Bavčar trdi, da vrednosti blaga ne predstavlja človeško delo »sploh«, kot so (zaradi napačnega razumevanja Marxa)¹⁰⁸ trdili teoretiki sistema samoupravljanja, torej da vrednost ni nekaj produktu notranjega, pač pa je odvisna od menjave blaga oz. vrednostne forme oz., kot pravi Bavčar, »ni nikakršne manifestacije vrednosti neodvisno od njene »pojavnne oblike« (menjalne vrednosti) /.../ Izključna in edina forma, v kateri se vrednost pojavlja, je menjalna vrednost (cena)¹⁰⁹ (Bavčar in drugi, 1985: 21). Ravno zato pa vrednost ni transhistorična, konstituirana kategorija, pač pa se umešča šele v tisto obdobje zgodovine, ki se začne z razvito menjavo, torej v kapitalizmu. Gledanje, ki to zanika se izteče v nerazumevanje zakonitosti, ki obvladujejo socialistično gospodarstvo.

Po Kardelju v socializmu ni več privatnih lastnikov, še vedno pa obstaja blagovna produkcija, ki pa se je na podlagi samoupravljanja spremenila, in sicer tako, da se je spremenilo njeno protislovno jedro (med kapitalom in delom). Obstajala naj bi torej blagovna produkcija, ki pa s svojim, zdaj neprotislovnim, jedrom ni več ovira za razvoj »asociacije svobodnih proizvajalcev« (Kardelj v Bavčar in drugi, 1985: 34). Bavčar zavrne tako pojmovanje blagovne oz. vrednostne forme produktov kot transhistorične, kar je imelo za implikacijo opustitev vseh poskusov, ki so želeli razmerja med kapitalisti in delavci spravljati v zvezo z blagovno formo.¹¹⁰ Prav zato za jugoslovanske avtorje in predvsem Kardelja ni bila bistvena produkcija, pač pa razdelitev vrednosti, bistveni niso bili proizvodni odnosi, pač pa lastnina, niti ne kako se proizvaja, pač pa kdo si prisvaja (Bavčar in drugi, 1985: 39–40). Glavna

¹⁰⁷ Podobno piše tudi Kavčič, ki opozarja, da vseh protislovij zakona vrednosti in blagovne proizvodnje, ki se izravnavajo na tržišču ni moč urediti z »idiličnim« sporazumevanjem v okviru združenega dela. Kot dokaz mu služi dejstvo, da čedalje več gospodarskih funkcij prevzema država s svojim aparatom in da se povečuje intervencija države vanj (80% cen naj bi bilo pod državno kontrolo, kar pa seveda ne gre skupaj z načeli samoupravljanja, ki naj bi potekalo brez državne kontrole) (Kavčič, 1988: 260).

¹⁰⁸ Bavčar vidi vzroke za povezovanje vrednosti blaga s človeškim delom, neodvisno od menjave že pri Marxu, ki naj bi slednjo dvolično prikazoval. Tako naj bi v Kapitalu vrednost ustvarjalo delo »sploh« (oz. vrednost naj bi bila odvisna od količine vloženega dela), medtem ko v drugih delih kot osnovo vrednosti analizira menjalno vrednost (glej Bavčar in drugi, 1985: 19–20).

¹⁰⁹ Slednje Bavčar dokazuje z dejstvom, da sta delež konkretnega dela (dela »sploh«), to je dela, ki je porabljeno za produkcijo uporabne vrednosti blaga in delež abstraktnega dela, ki je izraženo v vrednosti blaga (denar), neprimerljiva, saj cena, in ne trajanje, določa vrednost blaga. Vrednost blaga je torej odvisna od družbenih razmerij (menjave) in ne od količine dela vloženega vanj (Bavčar in drugi, 1985: 25–27). Zato Bavčar opozarja tudi na težave pri sami delitvi dohodka med delavci znotraj TOZD-a in med samimi TOZD-i, saj je dohodek posameznega delavca in TOZD-a nemogoče izmeriti s pomočjo tako abstraktnih mere kot je količina vloženega dela (glej Bavčar in drugi, 1985: 50–66).

¹¹⁰ Bavčar postavi primer Korača, ki je npr. napačno trdil, da je zakon vrednosti v svoji »čisti obliki« veljal že v drobno blagovni produkciji, kjer ni bilo eksploatacije in ni prihajalo do razlik med vrednostjo in ceno (Bavčar in drugi, 1985: 36).

predpostavka teoretikov teorije samoupravljanja je bila tako ta, da je potrebno razlastiti privatne lastnike, vzpostaviti »asociacije svobodnih proizvajalcev« in protislovje med delom in kapitalom bo tako rešeno, saj bodo delavci razpolagali s celotno presežno vrednostjo.

Bavčar pa nasprotno trdi, da zakonitosti blagovne produkcije niso irelevantne, kot so trdili ekonomisti socialističnega samoupravljanja, vloge določitelja sistema pa nikakor ne more prevzeti njegova druga značilnost, to je proizvodni odnos (družbena lastnina nad proizvodnimi sredstvi)¹¹¹ (Bavčar in drugi, 1985: 50). Kardelju zato očita prav videnja, po katerih sta tako kapital kot delo naravna pogoja produkcije, ki sicer obstajata neodvisno od značaja lastnine, njuno vsakokratno zgodovinsko razmerje pa je ključno posredovano z značajem slednje in značajem prisvajanja. Zato po Bavčar zanemari dejstvo, da delo v procesu produkcije ostaja univerzalno orodje ohranjanja in povečevanja akumulacije kapitala, da torej ostaja orodje kapitala. Privatna lastnina je le na določeni zgodovinski stopnji razvit mehanizem nadzora in vodenja akumulacije kapitala, njena odprava pa ne more razrešiti protislovja med delom in kapitalom oz. ga ne more obrniti, kot je to predvideval Kardelj (kateremu je delo (in ne menjava!) pomenilo edini vir vrednosti, zato naj prilaščanje sloni na delu)¹¹² (Bavčar in drugi, 1985: 42–44).

Bavčar poudarja, da »razrešitev protislovja med kapitalom in delom ni v njuni integraciji, pač pa v poglobljanju njune dezintergarcije, v njuni ukinitvi« (Bavčar in drugi, 1985: 69).

Čeprav proces ohranjanja in povečevanja akumulacije kapitala nadzoruje delavec sam, to še ni konec procesa akumulacije, »pač pa njegovo nadaljevanje pod kontrolo dela samega« (Bavčar in drugi, 1985: 48). Zato Bavčar poudarja, da je tudi v sistemu socialističnega samoupravljanja delovna sila še vedno le blago in da v sistemu ostaja prisvajanje presežne vrednosti po kapitalu stalno skrito, predvsem za značaj družbene lastnine nad produkcijskimi sredstvi in za enačenje interesov delavcev z interesi družbenega kapitala¹¹³ (Bavčar in drugi, 1985: 52–60)

¹¹¹ Podobno ugotavlja tudi Kavčič. Izenačevanje pravnega in ekonomskega pomena lastnine je zanj napaka, saj je lahko družba pravi lastnik, »... pa kljub temu neki pravni subjekt (TOZD) to ekonomsko izkorišča« (Kavčič, 1988: 536). Nadalje opozarja, da je lahko tudi privatna lastnina pomemben dejavnik ekonomskega stanja in napredovanja družbe (Kavčič, 1988: 537).

¹¹² Podobno, zanimivo ugotavlja tudi Kavčič, ki opozarja, da se kljub družbeni lastnini nad sredstvi »... značaj obeh činiteljev (torej dela in kapitala, op. p.), ki določata značaj proizvodnih odnosov... « bistveno ni spremenil (Kavčič, 1988: 483). In naprej: »delo in kapital sta še vedno temelja proizvodnje«, zato še vedno obstajajo materialna protislovja med njima (Kavčič, 1988: 538).

¹¹³ Slednje Bavčar dokazuje s tem, da delavec pravzaprav ne razpolaga s celotnim dohodkom delovne organizacije, saj se del slednjega nujno porabi za zagotavljanje procesa akumulacije družbenega kapitala. Zato je nujno potrebna omejitev tistega dela dohodkov, ki gre za mezde delavcev. Torej se tudi v sistemu samoupravljanja določi razmerje med plačanim in neplačanim delom in s tem določi splošna stopnja eksploatacije dela (Bavčar in drugi, 1985: 62-63).

Delavci v sistemu socialističnega samoupravljanja namreč sami najemajo svojo lastno delovno silo in prek družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov določajo okvir, znotraj katerih se giblje njena cena. »Zaseganje presežne vrednosti je še vedno temeljni odnos v socialistični samoupravni družbi in edina oblika izkoriščanja«¹¹⁴ (Bavčar in drugi, 1985: 65).

V sistemu samoupravnega socializma torej še vedno obstaja izkoriščanje delavcev, vendar ne po kapitalistu, pač pa paradoksalno, po delavcu samem, in kot bomo videli v nadaljevanju, po partijski birokraciji.

Sistem torej od delavca zahteva, da po eni strani odloča kot direktor oz. kapitalist, hkrati pa po drugi strani kot delavec nasproti odločitvam direktorja oz. kapitalist. Koncept integracije dela in kapitala je torej tendenca, ki po Bavčarju »... nastopa kot dezintegracija, kot nepomirljivo protislovje, ki se uteleša v delavskem razredu in delovnih ljudeh na eni in tehnokraciji in birokraciji na drugi stran.« (Bavčar in drugi, 1985: 65–66).

6.7.1. Birokracija in tehnokracija

Druga točka kritike sistema socialističnega samoupravljanja je razmerje med državnim in posamičnimi kapitali.

Bavčar namreč loči dve struji oz. frakciji kapitala v socialistični družbi: birokracijo (organizacija, kontrola in upravljanje celotnega produkcijskega procesa oz. personifikacija kapitala kot celote) in njej nasprotno tehnokracijo, ki se izraža v posamičnih za sebe delujočih kapitalih (Bavčar in drugi, 1985: 70).

Hkratnost obeh frakcij je sicer imanentna, razmerje med njima, razmerje moči pa se spreminja (Bavčar in drugi, 1985: 72).

Za Bavčarja pomeni tehnokracija predvsem organizacijo družbe kot družbe popolne konkurence, družbo, ki predpostavlja dinamiko posamičnih kapitalov, katerih medsebojne zveze in konkurenca ustvarjajo celoto. V nasprotju z birokracijo, v katero subsumira partijski in državni aparat, subsumirajo v tehnokracijo vodstva socialističnih podjetij, pojavi pa se šele

¹¹⁴ Zato je to, da delavec opravlja tiste funkcije, ki jih je prej opravljal kapitalist, torej, da se delavski razred po eni strani pojavlja kot razred mezdnih delavcev, po drugi strani pa kot razred nadzornikov lastnega meznega dela, funkcionarjev lastnega izžemanja, po Bavčarju nadaljnje zaostrovanje protislovja med razvojem produkcijskih sil kapitala in produkcijskimi odnosi, ki jih kapital uporablja v te namene in ki ga vedno bolj socializirajo, NI pa njegova odprava. Zato je socialistično samoupravljanje zanj šele tendenca na poti k odpravi kapitalizma, ne pa institucionaliziran družbeni istem, ki bi rad omenjeno protislovje zamrznil (Bavčar in drugi, 1985: 49–50).

z nastopom samoupravljanja, ki omogoči samostojnost socialističnih podjetij oz. partikularistične (naravne!) eksistence kapitala (Bavčar in drugi, 1985: 70–73).

Tehnokracija oz. sistem samoupravljanja je prinesel večjo stopnjo upravljanja in nadzora nad lastno akumulacijo in s tem višjo produktivnost, iniciativnost, kar je bilo nujno potrebno v povojnih letih, ko sistem etatističnega, planskega gospodarstva ni zmožal več premostiti ekonomskih težav (predvsem po informbiroju). Zato je bil nujen prehod na večjo samostojnost posamičnih kapitalov oz. podjetij in s tem zagon mehanizmov konkurenčnega boja. Kavčič opozarja, da je strokovna elita, »brez katere ni tehničnega napredka /.../ odigrala vse pravice delavskega samoupravljanja (Kavčič, 1988: 67). Birokracija je torej odprla vrata procesu osamosvajanja posamičnih kapitalov, kar je direktno vodilo v proces njenega ukinjanja¹¹⁵ (Bavčar in drugi, 1985: 76).

Vzpon tehnokracije v jugoslovanski družbi je zato pomenil neposrednejše upravljanje s produkcijskim procesom. Tako je bila v 60. letih sprejeta vrsta zakonov, ki so posamičnim podjetjem podeljevali večjo samostojnost od centralne oblasti, prav tako se je krepil položaj republiških bank, z ustavo leta 1963 pa je tehnokracija dobila tudi svoje prve politične predstavnike. S tem je bila prebita tudi ekskluzivna pravica birokracije kot edinega legitimacijskega faktorja (Bavčar in drugi, 1985: 86).

Vrhunec je proces nastopa tehnokracije dosegel leta 1968 z uveljavitvijo XV. amandmaja k ustavi SFRJ, ki je vnesel popolno svobodo, da se v okviru posamične delovne organizacije oblikujejo temeljna razmerja v upravljanju in organiziranju kapitala¹¹⁶ (Bavčar in drugi, 1985: 86–87).

Odgovor na poskus osamosvajanja tehnokracije je bil silovit. Začela se je ideološka gonja, ki jo je opredelila kot največjo nevarnost za nadaljnji razvoj samoupravljanja.¹¹⁷ Hkrati je prišlo do sprejetja ustavnih amandmajev leta 1971, ki so se koncentrirali na tako organiziranje

¹¹⁵ Bavčar opozarja, da je nastop tehnokracije v bistvu pomenil nastop nove frakcije kapitala. Vzrok za to vidi v razmerju med samoupravljanjem in razvito blagovno produkcijo, torej v nerazrešenem razmerju med delom in kapitalom, o čemer smo govorili v zgornjih poglavjih. Vendar pa tehnokracija Bavčarju vseeno pomeni »... skupino ljudi, ki poosebljajo kapital, ki upravljajo in vodijo produkcijski proces /.../ ki spoštujejo zakonske okvire samoupravljanja in delujejo znotraj formalno postavljenih institucij socialistične samoupravne demokracije« (Bavčar in drugi, 1985: 79).

¹¹⁶ Ta amandma je hkrati pomenil tudi začetek konca tehnokracije in krepitev birokracije. Prva je namreč na njegovi osnovi skušala organizirati produkcijski proces znotraj podjetja izven meja, ki jih je določal sistem samoupravljanja, to pa zato, ker se je s tem amandmajem pokazalo zgoraj omenjeno protislovje med delom in kapitalom kot realni in nerazrešljiv problem. Preseči ga je skušala z blokado vpliva delavskega sveta, kar pa ji ni uspelo (več glej Bavčar in drugi, 1985: 87–88).

¹¹⁷ O ideološki gonji zoper nekatere člane KPJ, ki so se zavzemali za večjo demokratizacijo, obširno piše Stane Kavčič v svojih spominih (glej Kavčič, 1988). Birokracija je zanj v ideološkem smislu sestra teologije, izmišljuje si »utopične samoupravljalvske cilje«, krivde za neuspeh pa ne išče v ciljih, pač pa v umetno proizvedenih grehih (liberalizem in tehnokracija) (Kardelj, 1980:129–131).

TOZD-a, ki je s procesom atomizacije produkcijskega procesa notranje dezintegrirala tehnokracijo, s tem pa dezintegrirala tudi produkcijski proces sam. Nadalje se je preoblikoval tudi položaj tistih institucij (banke), ki so v sistemu dosegle najvišjo stopnjo samostojnosti. Proces se je formalno-pravno zaključil z Ustavo iz leta 1974 in zakonom o združenem delu iz leta 1976, pri čemer Bavčar poudarja, da kolikor sta oba dokumenta rezultat obračuna z tehnokracijo, je jasno, da so zmago izbojevale sile samoupravljanja skupaj z birokracijo.¹¹⁸ Slednja se je namreč takrat dokončno zavedla potenciala moči, ki je ležal v tehnokraciji, in ocenila, da je ta nevarnost imanentna konceptu socialističnega samoupravljanja. V stvarnosti pa je to pomenilo nov nastop birokracije, ki sicer ni več posegala v produkcijo, zagotovila pa si je nove načine vladavine (Bavčar in drugi, 1985: 88–90).

Ponovni vzpon druge frakcije kapitala, birokracije, je privedel predvsem do hude ekonomske in tudi politične krize. Predvsem Bavčar opozarja na monopolizacijo presežne vrednosti.¹¹⁹ Birokracija si »jemlje pravico, da odvaja praktično celotno novo ustvarjeno vrednost materialni produkciji in jo koncentrira v svojih rokah« (Bavčar in drugi, 1985: 96). S tem pa je onemogočala razpolaganje delavcev z ustvarjenim dohodkom, predvsem pa kakršno koli akumulacijo, kot nujnega predpogoja modernizacije in povečevanja proizvodnje¹²⁰ (Bavčar in drugi, 1985, prav tam). Materialna produkcija je postajala vedno bolj odvisna od bančnega kapitala, kjer pa je imela monopolno pozicijo centralna banka Jugoslavije, ki je svoj monopol izrabljala za povečevanje odvisnosti delovnih organizacij od birokratskega aparata, poleg tega pa je delovanje kreditnega sistema vodilo k čedalje višji inflaciji (Bavčar in drugi, 1985: 103–115). Podobno tudi Kavčič piše, da je združeno delo postalo vse bolj odvisno od zunanjih faktorjev, zlasti od bank, saj »sredstva za financiranje razširjene produkcije niso prevladujoča lastnina združenega dela, ampak je dominanten kreditni odnos« (Kavčič, 1988: 261).

Bavčar svojo analizo takratnih ekonomskih razmer zaključi z ugotovitvijo, da ekonomska organizacija družbe, v kateri ima namesto tehnokracije (ki sicer ne zagotavlja »asociacije svobodnih proizvajalcev«, zagotavlja pa izpod birokracije osvobojene delovne organizacije oz. zagotavlja konkurenco med posameznimi podjetji,) vodilno vlogo centralni državni aparat, ne omogoča več razvoja proizvajalnih sil, ampak povzroča zastoje« (Bavčar in drugi, 1985:

¹¹⁸ S spremembo ustave in Zakonom o združenem delu je partija institucionalizirala celo vrsto sprememb ter inštalirala vrsto varovalk in mehanizmov, ki so ji omogočili neposreden nadzor. Za popis slednjih glej Kavčič, 1988: 602.

¹¹⁹ Akumulacija namreč ne sme v večji meri ostajati na razpolago poslovnim strukturam, ker bi to pomenilo kvalitativni premik k tehnokraciji (Bavčar in drugi, 1985: 96).

¹²⁰ Delavci razpolagajo »... le s tistim delom družbenega dohodka, ki jim bo ostal, ko bodo odvedli za splošne družbene potrebe določeno vsoto« (Kavčič, 1988: 136).

118). Zastojе, ki so, kot smo videli, pripeljali do ekonomske krize, iz katere se takratna Jugoslavija ni bila več sposobna izkupati.

6.8. Sklep

Na predavanju v Oslu leta 1954 je Edvard Kardelj kot enega izmed dveh temeljnih pogojev za graditev socializma postavil zahtevo, da so proizvodjalna sredstva v rokah neposrednih proizvajalcev, ki morajo upravljati z njimi in razpolagati z rezultati svojega dela. Ta pogoj naj bi bil izpolnjen s socialističnim samoupravljanjem (Šetinc, 1979: 221). Bistvena značilnost sistema socialističnega samoupravljanja je torej možnost delavcev, da razpolagajo z rezultati svojega dela, da razpolagajo s presežnim dohodkom celotne družbe in s tem s celotnim ekonomskim sistemom. Monopol državnega aparata v enopartijskih sistemih pomeni namreč prav tako odtujitev delavca od produkta njegovega dela, kot če je slednji v rokah privatnega lastnika.

Vendar pa Kardelju ni dovolj le samostojno upravljanje s proizvodnjo. Zaveda se, da ima delavec tudi vrsto drugih interesov, ki naj bi jih zadovoljeval sam ali pa bi za njihovo uresničevanje skrbeli njegovi predstavniki. Koncept samoupravljanja tako razširi na samostojno urejanje svojih zadev na vseh področjih, kjer je to možno, delegatski sistem pa poskrbi, da so vsi posamezniki, ki imajo interes, zastopani tudi na višjih ravneh. Bistveno pa je, da vse odločitve sprejemajo predstavniki ljudstva in ne centralizirani državni organi kot nosilci političnega monopola.

Zato je država v sistemu samoupravnega socializma decentralizirana, večina odločitev se namreč sprejema v okviru lokalnih skupnosti. Država ni več niti federacija niti konfederacija, pač pa je samoupravna skupnost narodov, ki temelji na skupnih interesih, ne pa delitvi funkcij države (Kardelj, 1980: 146). Prenos večine državnih funkcij iz centraliziranega državnega aparata na njene državljane oz. ožje teritorialne enote pa počasi vodi do končnega cilja – odmiranja države.

Koncept socialističnega samoupravljanja, kot si ga je zamislil Edvard Kardelj v takšni obliki seveda nikoli ni zaživel. Razlogi so številni, Urbas (Urbas, 2001: 22-23) kot enega glavnih navaja poseganje partije v sistem, kar je onemogočalo kakršno koli samoupravo, ki ni bila v skladu z partijskimi idejami. Samoupravljaljski sistem je tako le podajal možnost demokratičnega predlaganja idej, ki pa nikoli niso bile uresničene (Urbas, 2001: 22–23). Tudi

mi smo tekom analize totalitarnih sistemov in sistema samoupravljanja ugotovili, da je imela znotraj slednjih partija specifično vlogo, ki je nenazadnje onemogočala njihovo funkcioniranje v takšnem smislu, kot so si ga zamišljali idejni tvorci.¹²¹ Partija je, kot smo videli, prek svojih članov pronicala v vse pore družbenega, svoj idejni monopol je uresničevala tako v SZDL (in s tem onemogočila, da bi le-ta vršila njen namenjeno vlogo v sistemu, to je zastopanje pluralnih interesov kot nadomestek večstrankarskega sistema) kot tudi v gospodarstvu, kjer je partijska birokracija obvladovala praktično celotno gospodarsko življenje, odvajala je npr. večino presežne vrednosti in s tem preprečila ne le delavsko (samo)upravljanje z njo, pač pa tudi kakršen koli samostojen razvoj posameznih podjetij. Partijska diktatura je bila torej (poleg nerazumevanja nekaterih ekonomskih konceptov, kot je zakon presežne vrednosti, pomen privatne lastnine itd.) eden glavnih krivcev za propad sistema socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji.¹²²

Kljub temu pa je slednji pomenil in še vedno pomeni zanimivo alternativo v iskanju »tretje poti« med kapitalističnimi in komunističnimi političnimi sistemi in ponuja vrsto idej in rešitev, ki so vikorporirane v mnoge moderne politične sisteme.¹²³

7. Primerjava konceptov

Pri primerjavi med Gosarjevo vizijo ureditve družbe ter Kardeljevim modelom socialističnega samoupravljanja bomo najprej primerjali oba teoretska modela med seboj, temu pa bo sledila primerjava strukture obeh političnih sistemov. Pri tem ni je potrebno poudariti, da je pri Gosarju slednja ostala le na idejni ravni, saj ni bila nikoli konkretizirana, za Kardelja pa velja, da nikjer ne podaja svoje vizije organizacije političnega sistema, zato bomo kot osnovo primerjave vzeli dejansko organizacijo, ki jo je uvedla ustava iz leta 1974 in ki je v glavnem temeljila na idejah Edvarda Kardelja.

¹²¹ Kardelju npr. Kavčič med drugim očita utopizem in boljševistično sektaštvo. Kardelj je bil zanj predvsem teoretik. Svojih vizij in navdihov ni iskal v praksi, ampak v teoriji. Praksi je želel ukazovati in jo krmariti na podlagi teorije. Teorija je zato pri njem dobivala prizvok religije – marksistične religije. (Kavčič, 1988:530) Kardelj je tako za Kavčiča »glavni idejni oče in povzročitelj sedanje (leta 1987 op. p.) velike družbene krize v Jugoslaviji« (Kavčič, 1988: 537).

¹²² Tudi Kavčič piše, da medtem ko imajo množice sprejemajo socializem kot nov družbeni red, pa kažejo veliko nezaupanje do stranke komunistov in do njene ideologije (marksizma) Vzroke vidi v diktaturi partije, ki je zamenjala diktaturo proletariata in izgubljanju povezave med okostenelo teorijo in prakso socializma (Kavčič, 1988: 134–135).

¹²³ Elemente delavskega samoupravljanja imajo npr., sicer pod drugačnim imenom, v skandinavskih državah. Skandinavci so ta model v marsičem povzeli prav iz Kardeljevega modela socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji (povzeto po internet 1: 16).

Ko primerjamo značilnosti obeh konceptov, se je potrebno zavedati, da se oba avtorja v osnovi razlikujeta glede stališč o naravi in bistvenih značilnostih političnega sistema, ki služijo kot podlaga za družbeno reformo. Kot bomo namreč v nadaljevanju videli, se večina razlik pojavlja prav zaradi tega. Medtem ko Gosar ohrani sistem parlamentarne demokracije v povezavi s privatnolastninskimi in tržnimi odnosi, pa Kardelj vztraja pri potrebi poddržavljanja lastnine in odprave parlamentarizma ter političnega monopola ene ali več strank nasploh.

Za Gosarja je tako pravšnja oblika političnega sistema, znotraj katerega bi izpeljal svojo družbeno reformo večstrankarski sistem parlamentarne demokracije. Gosar sicer navaja cel niz problemov modernega parlamentarizma, vendar pa mu slednji kljub vsemu služi kot podlaga, ki jo je treba ustrezno reformirati, ne pa radikalno spremeniti, na poti k občini samoupravi (Gosar, 1935: 494). Zato obdrži parlament kot vrhovni odločevalski organ, številne njegove funkcije pa prenese na nižje ravni v obliki lokalne samouprave.

Gosar prav tako ohrani privatno lastnino, deloma zaradi nasprotovanja kakršnemukoli kolektivizmu, ki je vedno nasilen proces, deloma pa zaradi povsem racionalnih vzrokov. Privatna lastnina namreč Gosarju pomeni tisti odločilen dejavnik, ki bistveno prispeva k profitu podjetij. (Gosar, 1935: 357-361)

Kardelj pa v nasprotju z Gosarjem svojo vizijo družbene reforme zasnuje v okviru sistema socialistične države. Dosledno vztraja pri potrebi po poddržavljenju proizvodnih sredstev ter odpravi vsakega političnega monopola. Nasprotuje torej tako strankarskemu pluralizmu kot tudi partijskemu monopolu. Politične stranke so namreč zanj vedno le sredstvo, s katerim vladajoči razred svoje interese predstavi kot družbene in kot glavni krivec za nezmožnost vseh posameznikov, da v družbi realizirajo svoje interese.

Strank torej Kardelj ne pozna, njihovo vlogo zastopanja vseh posameznikov opravlja SZDL, Komunistična zveza pa naj bi dala celotnemu sistemu korektiv in ga vzdrževala znotraj načrtanih družbenih (torej socialističnih) smernic.

Podržavljenje proizvodnih sredstev pa je za Kardelja bistveno zato, ker je le v tem primeru delavec lahko (seveda v sistemu samoupravljanja) pravi gospodar nad produkti svojega dela.

Oba avtorja torej pri svojem konceptu družbene ureditve izhajata iz diametralno nasprotnih stališč, kljub temu pa sta si njuni teoriji presenetljivo podobni, lahko bi celo rekli, da so morebitne razlike le produkt različnih nazorov in da je Kardeljeva teorija v bistvu Gosarjeva vizija, prenesena v socialistični sistem.

Končni cilj obeh avtorjev je obča blaginja vseh članov družbe, ki naj bi jo dosegli z družbeno reformo, ki bi temeljila na načelu samoupravljanja. Pri obeh, tako pri Gosarju kot pri Kardelju in pluralizmu samoupravnih interesov, je ideja praktično enaka – prek samoupravljanja doseči, da bo imel vsak posameznik možnost zadovoljevati svoje lastne interese ter možnost povezovanja z ostalimi pri zadovoljevanju skupnih, torej sorodnih interesov. Pri tem oba največ pozornosti posvetita reformi gospodarskega in političnega sistema.

Reforma gospodarskega sistema je namreč bistvenega pomena, če želimo v družbi doseči blaginjo, zato je temeljni problem, kako doseči, da bo sicer k pridobivanju profita nagnjeno gospodarstvo vendarle služilo blaginji vseh. Rekli smo že, da so izhodišča, iz katerih izhajata Gosar in Kardelj pri gradnji družbene reforme, različna. In čeprav Gosar, v nasprotju s Kardeljem, ohranja privatno lastnino, pa sta si njuna pogleda na dejansko ureditev gospodarskega sistema presenetljivo podobna.

Za Gosarja ni problem pridobivanje profita, saj je to zagotovljeno z ohranitvijo privatne lastnine. Problem je smotrno upravljanje gospodarstva. Zato vanj uvede sistem samoupravljanja, v katerem delavci skupaj s podjetnikom upravljajo podjetje in s tem ščitijo svoje pravice ter imajo možnost sodelovati pri proizvodnji. Sorodna podjetja poveže v panoge, te pa v gospodarsko zbornico. Ker pa je gospodarstvo zanj predvsem v službi potrošnikov imajo v slednji možnost soodločanja in ščitenja svojih interesov tudi oni. Na tak način naj bi torej znotraj gospodarstva dosegli kar največjo mero skladnosti. Podjetja ne bi več vodili le pogosto pohlepni lastniki, temveč tudi delavci. Poleg njih pa bi tudi potrošniki lahko vplivali na naravo proizvodnje.

Za razliko od Gosarja Kardelju le participacija delavcev pri vodenju podjetij ni dovolj. Zanj je bistveno, da je delavec dejanski lastnik podjetja in s tem celotnega dohodka, ki ga slednje ustvarja. Blaginja v družbi bo dosežena le takrat, ko bo delavec upravljal in razporejal tudi tisti del presežne vrednosti, ki ga sicer pospravi kapitalist oz. država. Od dohodka podjetja je odvisen njegov lastni dohodek, in to je tisto, kar delavca motivira in s tem spodbuja celotno gospodarstvo.

Tudi Kardelj, tako kot Gosar, poveže sorodna podjetja med seboj, in sicer v SOZD-e, ti pa se naprej povezujejo v zборе združenega dela.

Pri vprašanju ureditve gospodarstva se Kardelj in Gosar torej idejno razlikujeta. Za Gosarja je namreč bistveno, da ima delavec možnost soupravljati lastno podjetje, saj bi s tem predvsem najlažje rešili obstoječa protislovja med delom in kapitalom. To in smotrno ter enotno vodstvo gospodarstva prek povezave v panoge in zbornico je zanj več kot dovolj. Za Kardelja pa resnične družbene blaginje in pravičnosti ni, vse dokler obstaja možnost bogatenja na račun delavcev. Kljub načelnim razlikam pa sta si konkretni obliki organizacije gospodarskega sistema pri obeh izjemno podobni.

Drugo temeljno področje, ki ga zajema reforma družbe, je reforma političnega sistema. Oba ji namenita zelo pomembno vlogo, načelo samoupravljanja namreč temelji na decentralizaciji in široki lokalni avtonomiji.

Že v uvodu smo opozorili, da se oba avtorja bistveno razlikujeta glede vprašanja političnega pluralizma, čeprav slednje na idejno organizacijo političnega sistema praktično ne vpliva.

Tako Gosarjevo samoupravljanje kot pluralizem samoupravnih interesov predvidevata samostojno urejanje zadev vsakega posameznika oz. skupnosti. zato nujno bazira na lokalni avtonomiji. Le-ta je bistvenega pomena tako za Gosarja kot za Kardelja.

Gosar poudarja, da se vse stvari, kolikor imajo ožji in lokalni značaj, urejajo v okviru ožje upravne enote in, da gre vsaki, tudi najnižji enoti toliko oblasti, kot je potrebuje za samostojno opravljanje svojih stvari (Gosar, 1935: 504). Osnovna teritorialna enota je zanj torej občina, v okviru katere naj bi prebivalci reševali večino svojih zadev. Gosar posebej opozarja, da naj bi bili občinski organi sestavljeni iz predstavnikov gospodarstva in stanov, ne pa po političnih kriterijih. Občina mu torej predstavlja zaokroženo politično, predvsem pa gospodarsko enoto, v okviru katere je ljudem moč uresničiti večino svojih interesov.

V skladu s potrebo po ohranitvi parlamentarne demokracije Gosar obdrži neposredno voljeni parlament, ki pa mu odvzame večino pristojnosti in jih poveri lokalnim skupnostim oz. poudari potrebo po sodelovanju in vplivu predstavnikov gospodarstva, kulture in stanov na sprejemanje odločitev s strani parlamenta.

Tako kot Gosarju je tudi Kardelju temeljna teritorialna enota državne uprave občina. In prav tako kot Gosarju mu slednja predstavlja zaokroženo gospodarsko enoto, znotraj katere ljudje uresničujejo večino svojih interesov. Tudi on, tako kot Gosar, poudari potrebo po posebni strukturi občinskih organov (v katerih naj bi sedeli predvsem predstavniki gospodarstva).

Predvsem pa mu dosledno samoupravljanje na področju lokalne samouprave pomeni prenos večine državnih funkcij na nižje enote oz. zainteresiranim posameznikom, kar v končni instanci vodi k odmiranju države.

Kardelj ne pozna neposredno voljenega parlamenta, pač pa skupščino, v kateri so zastopani predstavniki gospodarstva, nižjih upravnih enot ter družbenopolitičnih skupnosti. Vpliv posameznih interesnih skupnosti na najvišje organe politične moči v sistemu samoupravnega socializma je zato (sicer le teoretično) močnejši kot v sistemu krščanskega socialnega aktivizma, saj njihovi predstavniki sestavljajo skupščino, medtem ko pri Gosarju le sodelujejo predvsem pri zakonodajnem delu parlamenta. Kljub temu pa je potrebno opozoriti, da so pristojnosti slednjega skrčene na minimum.

Iz gornjih sestavkov je jasno, da sta si, kar zadeva lokalno samoupravo oba teoretika povsem blizu. Ne le struktura, tudi naloge posameznih teritorialnih enot, njih organov ter sestava letih so praktično povsem identične. Dejansko je parlament oz. skupščinski sistem edina ločnica, ki ločuje njun pogled na ureditev državne oz. lokalne uprave.

7.1. Ostali interesi, stranke

Načelo samoupravljanja temelji na ideji, da ima vsak posameznik sam ali v povezavi z ostalimi možnost uresničiti svoje in skupne interese. Seveda pa se, ko govorimo o interesih, ne smemo ustaviti le pri gospodarskih interesih oz. vprašanjih lokalne avtonomije. V življenju in družbi obstaja še vrsta drugih interesov na področju šolstva, kulture, znanosti, itd. Zato oba avtorja predvidevata tudi možnost uresničevanja slednjih.

Načina oz. pot le-tega sta ponovno praktično identična. Tako oba predvidevata ustanovitev posebnih predstavnških teles (Gosarjeva Kulturna zbornica ter Kardeljeva Skupnost samoupravnih interesov) z zelo podobnimi funkcijami. Obe telesi namreč sodelujeta z ostalimi zbori oz. zbornicami pri vprašanjih, ki ju zadevajo. Tudi sestava je pri obeh podobna, v obeh primerih namreč v njej sedijo tako uporabniki kot izvajalci družbenih storitev.

Vidimo torej, da so vsa družbena področja, torej gospodarstvo, politika in kultura urejeni skorajda identično. Opozoriti pa velja le še, da je za Gosarja družba urejena stanovsko in zato

imajo zanj stanovi pomembno vlogo pri urejanju družbenih vprašanj. Posledično, za razliko od Kardelja, pozna tudi stanovsko zastopništvo.

Na drugi strani Kardelj izostanek strankarskega sistema nadomesti s t. i. družbenopolitičnimi organizacijami. Tako je zanj SZDL nekakšen nadomestek za stranke v sistemu političnega pluralizma, saj vključuje vse člane družbe, znotraj nje pa poteka debata o različnih interesih. Ohranitev sistema znotraj predvidenih smernic pa s pomočjo splošnih navodil in korektivov zagotavlja Zveza komunistov. Slednja je sicer v sistemu pomenila precej več kot le to, kot smo pokazali, bila je vseprisotna, s čimer je ohranjala partijski monopol in nenazadnje odločilno prispevala k okostenelosti sistema, ki se zato ni bil sposoben prilagoditi na kakršne koli družbene spremembe, kar je vodilo tudi k njegovemu propadu.

8. Preverjanje hipotez in zaključek

Zgornja primerjava nam jasno pokaže idejno sorodnost obeh teorij novega družbenega reda. Obe namreč uvajata koncept samoupravljanja v urejanje družbenih vprašanj, obe podobno urejata področja gospodarstva, kulture in lokalne avtonomije, pa čeprav izhajata iz diametralno različnih stališč glede oblike političnega sistema, znotraj katerega bi reforma potekala, ter rešitve vprašanja privatne lastnine. Še več, pokazali smo, da je večji del razlik med obema teorijama produkt pravkar omenjene delitve. Socialistično samoupravljanje je na neki način zgolj sistem krščanskega socialnega aktivizma, prenesen v socialistični politični sistem.

Dejansko je torej vse bistvene značilnosti sistema socialističnega samoupravljanja poznal oz. uvajal že krščanski socialni aktivizem, ki ga je Kardelj med drugim dobro poznal, saj ga je, kot smo že dejali, leta 1934 tudi kritiziral.

Zato lahko sklepamo, da Edvard Kardelj, v nasprotju s splošno sprejetim mnenjem NI tvorec ideje samoupravljanja. Celotno njegov koncept sistema socialističnega samoupravljanja ni izviren, temveč je povzet po viziji družbene reforme dr. Andreja Gosarja iz 30. let prejšnjega stoletja. Viziji, ki je bila morda prav zaradi tega krivično pozabljena.¹²⁴

Naša hipoteza je s tem potrjena, Edvard Kardelj je pri izgradnji koncepta socialističnega samoupravljanja izhajal iz koncepta Andreja Gosarja in ga v večji meri tudi prevzel.

¹²⁴ Dragoš npr. piše, da je bil komunistom Gosar po drugi svetovni vojni posebej sporen zato, »... ker se je prvi, tj. že pred Kardeljem, zavzemal za samoupravljanje (vendar brez partijskega nadzora)« (Dragoš, 1998: 143).

Čista korporativna država je dandanes seveda stvar preteklosti. Ne samo, da je omadeževana s pečatom fašizma in Vatikana, dejstvo je, da dajanje prednosti vsebini političnega procesa pred njegovo formo in poudarjanje pomena skupnosti ne omogoča oz. zanika nekaterih temeljnih človekovih pravic, ki so se razvile prav na podlagi razvoja naravnega prava in videnja človeka kot individualnega subjekta in nosilca neodtujljivih pravic.

Še pred kratkim bi si bilo zato nemogoče predstavljati svet, predvsem pa demokratično državo, v kateri bi bilo mogoče okrnitev določenih človekovih pravic razlagati in opravičevati s preživetjem skupnosti. Vendar pa, ali se ne dogaja prav zdaj nekaj podobnega v ZDA? Ali niso slednje primer države, kjer je, ravno pod pretvezo ohranitve celotne skupnosti oz. ogroženosti le-te prišlo do drastičnega zmanjšanja človekovih pravic? Lefort pravi, da demokracija razkroji vse opore gotovosti. In kriza, ki je zajela ZDA po 11. septembru, je korenito zamajala njihovo družbo. Američani so se znašli v negotovi situaciji, ko se je zdel ogrožen njihov »way of life«. Iz zgodovine pa vemo, da se v takih primerih poskuša reafirmirati ideal organskosti, telesnosti celotne družbe, seveda na račun individualnosti in individualnih človekovih pravic. Negotovost, po možnosti ustvarjena umetno in podpihovana do skrajnih meja, torej omogoča oblastnikom, da omejijo demokracijo in svoj oblastni položaj izrabijo za svoje, predvsem pa za partikularistične cilje posameznih velikih družbenih interesov, kot so vojska in velike korporacije, s pomočjo katerih so se povzpeli na oblast. Nenazadnje je tudi spodbujanje industrije in gospodarstva z državnim financiranjem v obliki vojaških naročil praksa, ki so jo razvili fašistični sistemi, ponavlja pa se prav v ZDA. In čeprav slednjih nikakor ne želimo označiti za totalitarno ali pa celo fašistično državo, je dejstvo, da v njihovem političnem sistemu obstajajo in delujejo določeni vzorci, ki so jih prakticirali že totalitarni režimi.

Če smo na začetku gornjega sestavka dejali, da si je nemogoče zamisliti čisto korporativno državo, je dejstvo, da je danes večina sodobnih držav neokorporativnih, to je dopolnjenih z korektivni in določenimi idejami korporativne države. Parlamentarna demokracija namreč še zdaleč ni oblika popolnega političnega sistema. Ko je npr. Churchill rekel, da je demokracija najslabši izmed političnih sistemov, razen vseh ostalih, ki so bili preizkušeni do sedaj, je mislil prav to. Demokracije tako ni moč odpraviti brez bistvene krnitve človekovih pravic, kakršne so se razvile skozi ideje francoske in ameriške revolucije. Jo je pa moč dopolniti na tistih področjih, kjer je neučinkovita in kjer zato izgublja legitimnost. Prav to pa je največji kapital (neo)korporativizma, kar je pravilno pripoznal tudi Gosar. Že sredi 30. let je namreč pravilno ugotavljal, da je parlamentarizem neobhodno potreben za zagotavljanje političnih,

vendar le političnih pravic. V parlament so namreč poslanci izvoljeni po političnih kriterijih, zato naj se tudi ukvarjajo zgolj s političnimi vprašanji. Z gospodarskimi, s socialnimi ali kulturnimi, naj se ukvarjajo druga telesa, ki so sestavljena po drugih kriterijih.

Gosarjeva vizija je nedvomno daljnosežna in za čas, v katerem je deloval, izjemno napredna. Za današnje razmere je seveda neprimerna, predvsem zaradi poudarjanja stanovskega načela. Prav tako se je za neprimerne oz. neuresničljivega pokazal Kardeljev koncept, čeprav zaradi povsem drugih vzrokov, od katerih je bil verjetno najpomembnejši partijski monopol. Vendar pa oba koncepta kažeta na plodnost korporativnih idej na slovenskih tleh, ki so se (prek določenih institucionalnih rešitev, kot je npr. Državni svet) reafirmirale tudi v politični sistem samostojne države.

Korporativizem je torej »mrtev« le kot pojem, idejno pa živi in se ohranja v političnih sistemih mnogih držav. Zanimivo je, da ni več dejavnik, ki bi ogrožal demokracijo, pač pa se je prelevil v korektiv, ki na marsikaterem področju opravlja funkcije, pri katerih se moderna demokracija sicer izkaže kot neadekvatna. Zato se nam, tudi v prihodnje, spoj demokratičnega parlamentarizma z določenimi korporativnimi rešitvami zdi najboljši obet ohranitve demokracije in učinkovitega reševanja družbenih, predvsem pa socialnih problemov.

9. Viri in literatura

1. (1989) Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana
2. (1991) Enciklopedija Slovenije, 5. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana
3. (1992) Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana
4. (1996) Enciklopedija Slovenije, 10. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana
- 5.
6. (1997) Enciklopedija Slovenije, 11. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana
7. (1998) Enciklopedija Slovenije, 12. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana
8. (2000) Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana
9. ADAM, Frane (1994): »Igor Lukšič: Liberalizem versus korporativizem«, v Družboslovne razprave, 10, 17/18, str. 254–259
10. ADAM Frane, PODMENIK Darka (1985): »Predgovor«, v: Tomaž Mastnak (ur.): Socialistična civilna družba? (zbornik), Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS, Ljubljana, str. 13–29
11. ALATRI, Paolo (1980): Oris zgodovine moderne politične misli, Delavska enotnost, Ljubljana
12. BAVČAR Igor, KIRN Srečo, KORSIKA Bojan (1985): Kapital in delo v SFRJ, Univerzitetna konferenca ZSMS in Republiška konferenca ZSMS, Ljubljana
13. BIBIČ, Adolf (1987): »Civilna družba, politična država, samoupravljanje«. v: Teorija in praksa, 24, 12, Ljubljana, str. 1606–1616
14. BLINKHORN, Martin (1995): Mussolini in fašistična Italija, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
15. BRAJOVIĆ – HAJENKUMER, Slavka (2001): Razvoj korporativizma na Slovenskem, Diplomsko delo, FDV, Ljubljana
16. DOLAR, Mladen (1982): Struktura fašističnega gospostva, Univerzum, Ljubljana
17. DRAGOŠ, Srečo (1993): »(Eks)centričnost katoliških modelov na Slovenskem, v Cerkev, kultura in politika, Slovenska matica, Ljubljana, str. 34-48
18. DRAGOŠ, Srečo (1998): Katolicizem na Slovenskem. Socialni koncepti do druge svetovne vojne, Knjižna zbirka Krt, Ljubljana
19. FURET, Francois (1995,1998): Minule iluzije, Mladinska knjiga, Ljubljana
20. GOSAR, Andrej (1923): Za krščanski socializem: pomisleki in odgovori, Založba »Socialne misli«, Ljubljana
21. GOSAR, Andrej (1933): Za nov družabni red, prvi zvezek, Družba sv. Mohorja, Celje

22. GOSAR, Andrej (1935): Za nov družabni red, drugi zvezek, Družba sv. Mohorja, Celje
23. KARDELJ, Edvard (1969): Spomini, Delo, Ljubljana
24. KARDELJ, Edvard (1979): Samoupravljanje in družbena lastnina, DZS, Ljubljana
25. KARDELJ, Edvard (1977, 1980): Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, ČZDO Komunist, Ljubljana
26. KANTOROWITCZ, Ernst H. (1997): Kraljevi dve telesi: študija o srednjeveški politični teologiji, Krtina, Ljubljana
27. KAVČIČ, Stane (1988): Dnevnik in spomini (1972–1987), Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana
28. KEANE, John (1985a): »Civilna družba in država od Hobbesa do Marxa in še naprej«, v: Tomaž Mastnak (ur.): Socialistična civilna družba? (zbornik), Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS, Ljubljana, str. 60–87
29. KEANE, John (1985): »Pismo o tem, zakaj je civilna družba pomembna za socialiste...in ostale«, v: Tomaž Mastnak (ur.): Socialistična civilna družba? (zbornik), Republiška konferenca ZSMS in Univerzitetna konferenca ZSMS, Ljubljana, str. 29-60
30. KELLER, Jozef (1976): »Narava in vsebina katoliške socialne doktrine«, v Katoliška socialna in politična doktrina (zbornik), FSPN in Partizanska knjiga, Ljubljana, str. 1-40
31. KOBAL, Nenad (2001): Primerjava korporativizma v Sloveniji v socialističnem in postsocialističnem obdobju, FDV, Ljubljana
32. LEFORT, Claude (1999): Prigode demokracije: izbrani spisi Clauda Leforta, Liberalna akademija, Ljubljana
33. LENIN, V.I. (1949): Država in revolucija, Cankarjeva založba, Ljubljana
34. LUKŠIČ, Igor (1992): »Preoblečeni korporativizem na Slovenskem«, v Časopis za kritiko znanosti, 20, 148/149, str. 47-57
35. LUKŠIČ, Igor (1992): »Stoletje korporativizma?«, v Časopis za kritiko znanosti, 20, 148/149, str. 11-17
36. LUKŠIČ, Igor (1994): Liberalizem versus korporativizem, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana
37. OFFE, Claus (1985): Družbena moč in politična oblast, Delavska enotnost

38. O'SULLIVAN, Noel (1988): »The Political Theory of Neo-Corporatism«, v: Noel O'Sullivan, Andrew Cox (ur.): The Corporate State, University Press, Cambridge, str. 3–27
39. PIKALO, Jernej (1996): »Korporativizem – dopolnitev demokracije«, v Razgledi, 18, str. 18
40. PRUNK, Janko (1977): Pot krščanskih socialistov v osvobodilno fronto slovenskega naroda, Cankarjeva založba, Ljubljana
41. RIBIČIČ, Ciril (1978): »Razvoj skupščinskega sistema v Jugoslaviji«, v Teorija in praksa, 15, 4, str. 388–407 Ljubljana.
42. ROTER, Zdenko (1976): »Uvodna beseda«, v Katoliška socialna in politična doktrina (zbornik), FSPN in Partizanska knjiga, Ljubljana, str. I-V
43. SIMČIČ, 1993 Tomaž (1993): »Krščanskosocialni aktivizem Andreja Gosarja«, v Cerkev, kultura in politika, Slovenska matica, Ljubljana, str. 91–96
44. ŠETINC, Franc (1979): Misel in delo Edvarda Kardelja, Prešernova družba, Ljubljana
45. URBAS, Uroš (2001),: Pogledi na korporativizem v slovenskem katoliškem taboru v 30ih letih 20. stoletja: Jakob Aleksič, Josip Jeraj, Andrej Gosar, Ciril Žebot, Diplomsko delo, FDV, Ljubljana
46. UŠENIČNIK, Aleš (1939–1941): Izbrani spisi, Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana
47. ZVER, Milan (1989): »Dva modela samoupravnega pluralizma«, v Politični pluralizem in demokratizacija javnega življenja (zbornikov referatov), Slovensko politološko društvo, Ljubljana, str. 312–319
48. ZVER, Milan (1992): »Korporativizem v slovenski politični misli v 20. in 30. letih«, v Časopis za kritiko znanosti, 20, 148/149, str. 37–45
49. ŽIŽEK, Slavoj (1987): Jezik, ideologija, Slovenci, Delavska enotnost, Ljubljana

Internetni viri:

Internet 1: http://www.fdv.uni-lj.si/predmeti/Sodobna_drzava/2003

Internet 2: http://quotations.about.com/cs/winstonchurchill/tp/10_churchill.htm